

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

АВАЗХОННИНГ ЎЛИМГА ҲУКМ ЭТИЛИШИ

Айтувчи *Фозил Йўлдош ўғли*
Езиб олувчи: *Ғулом Каримов*
Нашрга тайёрловчилар
Зубайда Ҳусаинова ва Тўра Мирзаев
Масъул муҳаррир: *Охунжон Собиров*

ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ

ТОШКЕНТ—1976

Фозил Йўлдош ўғли.

Авазхоннинг ўлимга ҳукм этилиши (Достон). Ёзиб олувчи
Ғ. Қаримов. Масъул муҳаррир О. Собиров. Т., «Фан» 1976.

128 бет (ЎзССР ФА. А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт
ин-ти).

И. Сарл.

Ғазал Юлдаш оглы. Смертный приговор Авазхану. (Дастан).

На узбекском языке

Смертный приговор Авазхану

(Дастан)

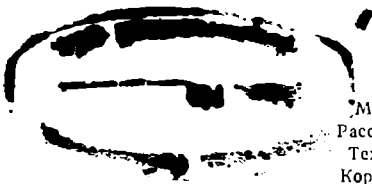
Сказитель Ғазал Юлдаш оглы

Записал Гулям Қаримов

Подготовили к печати Зубайда Хусаинова и Тура Мирзаев

Отв. редактор Ахунджан Сабиров

*Ўзбекистон ССР ФА А. С. Пушкин номи Тил ва адабиёт институти
илмий совети, Ўзбекистон ССР ФА Тарих, тилишунослик
ва адабиётшунослик бўлими томонидан нашрга тасдиқланган.*

Муҳаррир С. Раззоқова
Рассом Е. И. Владимиров
Техмуҳаррир Т. Шалюк
Корректор О. Абдуллаева

Ў09157. Теришга берилди 19/II-76 й. Босишга рухсат этилди 16/III-76 й. Формати
24×108^{1/2}. Босмахона қоғози № 1. Босма л. 6,72. Қоғоз л. 2.0. Ҳисоб-нашриёт л. 6,5
Нашриёт № 1724. Тиражи 7.000. Баҳоси 39 т. Заказ 56.

ЎзССР „Фан“ нашриётининг босмахонаси, Тошкент, Горький проспекти, 79.

Нашриёт адреси: Тошкент, Гоголь кўчаси, 70.

Илгари Гўрўғлининг мамлакатини Чамбил дер эди, Чамбилга яқин Ширвон деган бир шаҳар бор эди. Шаҳри Ширвон дер эди, Ширвоннинг хонини Бектош араб дер эди. Шў* вақтларда Гўрўғли Чамбилдан бир тарафга узоқ сафар қилиб кетган эди. Гўрўғлининг кетганини Ширвон хони Бектош араб билар эди. Шунда у Гўрўғлининг йўқлигидан фойдаланиб, ўз катталари билан Ширвонда маслаҳат қилди. Маслаҳатида Бектош араб шундай айтди:

— Гўрўғли — бутун туркман халқининг посбони. Агар Гўрўғли ўзининг жойида бўлса, ул жойни қўриб турса, киши босиб бора олмайди, босиб борган душманга омонлик бермайди. Гўрўғлининг йўқ вақтида Чамбилни — туркман юртини босиб олсак, ҳамма нарасадан айрилиб, гангиб қолса, ҳеч нима қилолмайди, — деб Бектош араб Гўрўғлининг мамлакатини босиб олмоқнинг ҳаракатида бўлди. Эгаси йўқ мамлакатни босиб олмоқчи бўлиб, ўз одамлари билан лашкар тортиб, Чамбилни қамсаб келди.

Шунда Гўрўғлининг тоғаси Аҳмад Сардор: «Гўрўғлининг кетганини билдирмайик, бунинг билан чиқиб уруш қилайлик, мамлакатни қўлдан бермайик», — деб бутун туркман халқига хабар бериб, Чамбилда йиғилиб, Бектош арабнинг лашкарига қарши чиқди.

Туркманнинг каттакони Аҳмад Сардор йиғитларга шердиллик бериб: — Гўрўғлининг йўқ вақтини билдирмайик. Бектош араб кепти, бизга уятди, қўлдан бермай қўриб турайнк элатди, — деб чираниб, қовоғини уйиб, қолган одамларини жийиб, бир сўз айтаяпти:

* Уша.

Мард йигитлар, киринг майдон орага,
Душман қонин сочмоқликдир, йигитлар,
Эр йигитлар, карбалодай бош беринг,
Муқаннис қочмоқликдир, йигитлар.
Бектош араб душман бўлган,
Лашкар тортиб бунда келган,
Сизлар қанча уруш кўрган,
Гўрўғлиман бирга юрган,
Баринг бўлгин мард майдон!

Аҳмад Сардор дейди отим,
Йигитлар, бўлдинг улфатим,
Душман устига от қўйинг,
Урушли кунда хизматинг.

Бу арабга берманг омон,
Ўнгу сўлни олсин туман,
Шердай бўп киргин урушга,
Солинг бунга охир заман,
Дўнинг душманнинг душманга.

Остингизда бедов отла,
Саф-саф бўлган азамат,
Урушга ўзини чоқлаб
Турган бунда валламат.

Танидин бошини узинг,
Оғир сафларини бузинг,
Неча сўзни айтдим сизга,
Бош бўп от қўярман ўзим.

Бўлсин Рустамнинг савашини,
Гангисин душманнинг бошини,
Бектош араб кўпди эмиш,
Душман бўлган қанча кишини.

Неча сўзни тимсол айтдим,
Қарисам келар ғайратим,
Йигитларим, азаматим,
Дўнинг душманнинг устига.

Ҳар қайси эрдай бўлиб,
Тоғда ақирган шердай бўлиб,

Бектош устига от қўйди,
Ҳаммалари бирдай бўлиб.

Бир-бирига қилич солиб,
Майдонда ким келар ғолиб?!
Урушмоққа бўлиб толиб,
От қўйди майдон ичинда.

Икки тараф аралашиб,
Мавж урган дарёдай тошиб,
Бир-бирига аралашиб,
Ол-ҳа, дейишиб, бўл-ҳа, дейишиб,
Ажал етса ўл-ҳа, дейишиб,
Икки лашкар аралашиб,
Майдонда ётир уришиб,
Ботирлар дарёдай тошиб,
Бир нечанинг ақли шошиб,
Ота-боладан адашиб,
Бир ажойиб уруш бўлди,
Ботирларга ҳўп иш бўлди.

Бошчи бўлган Аҳмад Сардор,
Омон кетмасин араблар,
Тошар йигитлар ғайрати:
«Ҳамниша бизни босиб келган,
Бектош арабнинг одати».
Тўполонли қумда қолди
Неча арабнинг жасади.

Туркманга араб дуч бўлиб,
Ширвоннинг хони бош бўлиб,
Туркман халқиман ғаш бўлиб,
Шундай қумда уришиб ётир
Бири-бирига дуч бўлиб,
Қиличлар қўлда ярқиллаб,
Найзаси борди сўлқиллаб.

Шу бўлар Сардорнинг иши,
Бундай кунда иш кўрсатар
Қўнгли ўсиб ботир киши.
От остинда, қумда қолди
Неча арабларнинг боши.

».

Сардор айтар: «Ғам емасман,
Мен сени парвой қилмасман,
Урушли кун бўлган вақтда,
Гўрўғлидан кам эмасман,
Мен сени одам демасман,
Сенга омонлик бермасман.

Менга ҳамроҳ сатта аждар,
Ишқирсам кетар араблар,
Мана шундай уруш бўлса,
Гўрўғли бизга на даркор!?».
Қўтарилиб кетди Сардор.

Уруш жуда қаттиқ бўлди,
Сесканиб чиқди йигитлар,
Қариса ҳам қайтмай Сардор;
Ширвон хониман биргадир
Араб хонида неча ботирлар.
Бир ўровда қолди Сардор,
Тўпланиб чиқди йигитлар,
Банди бўлди Аҳмад Сардор.

Йигитларнинг ақли шошиб,
Аҳмад Сардор қўлга тушиб;
«Ўлжа шул», — деб қайтмоқ бўлди,
Ширвон қараб кетмоқ бўлди,
Йигитлар неча от солди,
Ола олмади ул Сардорди,
Арабнинг қўлида қолди.
Одами жойига қайтди,
Аҳмад Сардор банди бўлиб,
Араблар қўлида кетди.

Бу Сардорни яёв ҳайдаб,
Қўлини ортига бойлаб:
«Туркман халқига бош бўлдинг,
Гўрўғлиман йўлдош бўлдинг,
Қариганда энди ўлдинг,
Арабнинг зўрлигин билдинг.

Биздан омон қолмайсан,
Бола-чақангни кўрмайсан,
Дунёда тирик юрмайсан.

Одамман деб келдинг анда,
Энди ётарсан зиндонда».

Араблар Аҳмад Сардорни банди қилиб кетди. Туркман йигитлари Аҳмад Сардорнинг банди бўлиб кетганлигига хафа бўлиб, ҳеч кимга сирини айтмай, ҳар қайсиси ўз мазгилига бориб, биров-бировига гапирмай: «Энди иш қандай бўлди. Гўрўғли келиб, тоғам деб сўраса, нима деймиз», — деб хафа бўлиб ётди. Банди кетганига ҳам анча вақт ўтди.

Кунлардан бир кун Гўрўғли кетган тарафидан қанча ўлжа билан, одамлари билан келди. Келиб, жойлашиб, пойтахтда ўтирди. Урушга борган кишилар келиб, Гўрўғлига кўриниш берди. Ул кун ўтди. Гўрўғли кўнглида айтди: «Тоғам Сардор қариса ҳам, кўп бўйни йўғонлиги бор. Ҳамма қолган йигитлар: «Ҳорманг, бор бўл!» қилиб, менинг олдимга келди, Сардор тоғам мени писанд қилиб келмади».

Шунда оғиздан-оғизга оғишиб, Сардорнинг банди бўлганини эшитди. Гўрўғли ҳеч кимга сирини айтмади: «Бектош араб фоли билан билиб, мен йўқ вақтида келиб, тоғамни банди қилиб олиб кетибди». Гўрўғли хизматда турган амалдорларга хабар бермай: «Тоғамни ажратиб олиб келарман», — деб Ғиротни миниб, ҳеч кимга сир айтмай жўнаб кетди. Бектош одамлари билан Гўрўғлига даф этди. Шундай қилиб, Гўрўғли икки марта бориб ҳам қочқинчи бўлиб келди, Бектош араб қўлидан тоғасини ажратиб ололмади.

Кунлардан бир кун Авазхон туриб айтди: — Ота, бизга сир бермадингиз; икки марта Ширвон бориб, қочқинчи бўлиб келдингиз. Аҳмад Сардор бандиликда кўп ётиб кетди. Сизнинг тоғангиз, ҳаммамизнинг каттамыз банди бўп араблар қўлида ётиши уятдир. Энди менга жавоб берсангиз, мен ҳам бир бориб келсам, насиб бўлса Сардорни ажратиб олиб келсам. Гўрўғли: — Авазжон, ўзинг биласан, — деди. «Ўзинг биласан» дегандан кейин Аваз Ширвон боришга ғайрат қилиб, уруш яроғини ғамлади.

Шунда Гўрўғли Соқи деган хизматкорига қараб, бир сўз айтаяпти:

Аваз болам ғазоталаб қилибди,
Соқи-ё, абзаллаб келтир Ғиротди:

Мард ўғлонлар мудом қилар эрликни,
От устига солгин майин терликни.

Эр йигитлар мудом қарар дурбини,
От устига солгин заррин чиргини.
Чиргининг устидан қўйиб белликни,
Боз устига ташлаб жаҳалдирикни,
Соқижон, абзаллаб келтир Ғиротни.

Муллалар ўқиган зеру забарни,
Эр йигитлар элдан олар хабарни,
Ғиротнинг устига солгин, Соқижон,
[Тилла корсон], қоши олтин эгарни.

Қишман ёз ўртаси ҳишшай совурди(р),
Емон одам ҳамша қилар говурди,
Ярашиққа солгин отнинг устига
Чачоғи олтиндан заррин довурди.

Гана-гана бандаларинг жоҳилди(р),
Худо қилган ишга банда қойилди(р),
Сен каш-кашлаб тортгин отнинг белидан
Сирти ипак, нчи майин айилди.

Устидан тортгайсан чагабой пуштан,
Сағрисиға ташлаб карки қуюшқон,
Ҳар қуббаси келган катта таркашдан,
Абзалининг бари олтин, кумушдан,
Соқижон, абзаллаб келтир Ғиротни.

От абзалин кўриб мардлар қувонди,
От бошига солгин тилла юганди;
Аваз болам уруш ҳавас қилибди.
Майдонда чиқарсин Ғирнинг бувини¹,
Қонга бўяр Зарчашманинг сувини,
Олиб келгин Гўрўғлининг Ғирини,
Отлантиринг Авазхондай улин.
Соқижон, абзаллаб келтир Ғиротни,
Жўнатайик бундан Аваздай мардни.

Гўрўғлидан бу гапларни эшитиб, Соқи тош таблага
отни эгарламоқчи бўлиб жўнаб кетди. Соқи борса, хон-

¹ Буғини.

нинг Ғироти сағриси тошиб, ёли қулогидан ошиб, юл-
дузни кўзлаб, тараққос бойлаб, ўйнаб турибди. Шунда
Соқи отга қараб туриб, бир-икки оғиз айтиб, отнинг
юрган юришини, қилган ишини айтиб турган сўзи экан:

Йўлга чиқсанг сен ярайсан йўлдошга,
Кеча-кундуз қайтмай кирдинг савашга,
Неча марта йўлиққансан Бектошга,
Душманнинг додини берган бедовсан.

Йилқи (п) чинда ўзи келган синлидир,
Тубушқон туёқли, морол беллидир,
Урушли кунларда ажаб ҳоллидир,
Майдон нчра иш кўрсатган бедовсан.

Сени минган мардлар дарёдай тошди,
Дев-парилар билан қилди савашди,
Ирам боғдан Мисқол ойни опқочди,
Қора девнинг бошин кесган бедовсан.

Гул Ирамдан олиб ой Хиромонни,
Ўз элидан жудо қилган бедовсан;
Шакаманлар ёйни тортар гиришда (н),
Ваянгандан олиб Холдор бувишди,
Чамбилга етказиб келган бедовсан.

Заррин элдан олдинг Машриқо парини,
Торкистондан олиб Малика айёрни,
Истамбулдан олдинг Зулфизарни,
Ёр изласа, кўрдинг неча шаҳарни,
Эрларнинг назари теккан бедовсан.

Ғазо деса сен ҳам бўласан тайёр,
Устингга минади Аваздай шуиқор,
Бир неча одамнинг эрлиги бекор,
Сени миниб қилар бир ёққа сафар;
Йўлинг қирқиб чиқолмайди душманлар,
Чамбилбелда сенсан назари тулпор,
Сенга қараб мудом бўлдим хизматкор,
Душмандан ўчингни олган жонивор,
Майдонда туришли² келган тулпорсан.

² Қўлёзмада *туғишли*.

Шоирлар эплайди сени дostonда,
Гоҳи ерда, гоҳ юрасан осмонда,
Иш кўрсатиб келдинг неча майдонда,
Эр йигитга қувват берган тулпорсан.

Мана бу сўзларни айтиб, Соқибулбул отни эгарлаб, чоқлаб, етаклаб пойтахт остига олиб келди. Авазхон уруш яроғларини ғамлаб, ўн етти газ олмос пўлатни белига бойлаб, совут-қалқонларини ғамлаб, Ғиротнинг белига минди. Қирқ йигитни бирга олди, яна тўқсон олти баҳодирни ўзига ҳамроҳ қилди. Тўқсон олти баҳодир, қирқ йигит билан Аҳмад Сардорни олиб келгани Ширвонга жўнади. Авазхон жўнаётганда Гўрўғлининг айтаётган сўзи:

Эл кўчириб Олатоғдан оширдим,
Сирим айтмай душманлардан яширдим,
Аваз болам, сени ҳаққа топширдим.

Мард бўлиб жўнадинг, номард бўлмагин,
Кўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Обрўли бўл, беобрў бўп келмагин,
Кўрар кўзим, болам, ҳаққа топширдим.
Душманнинг устига кетиб борасан,
Сардорнинг ҳолидан хабар оласан,
Иншоолло, обрўли бўп келасан,
Кўрар кўзим, болам, ҳаққа топширдим.

Остингга миндирдим, қўзим, Ғиротди,
Бойладинг белингга кескир пўлатди,
Ўлжа олмай бунда келмак уятди (р),
Кўрар кўзим, болам, ҳаққа топширдим.

Сенга ҳамроҳ бўлди неча йигитлар,
Тўқсон олти бўлди баҳодир беклар,
Иш кўрсатиб омон келмагинг даркор,
Бор энди, Авазхон, ҳаққа топширдим.

Шу сўз билан Ширвонга кирсанг,
Зўрлигингни Ширвон халққа билдирсанг,
Ўнг келиб Сардорни қўлингга олсанг,
Соғ-саломат элга келгин, Авазхон!

Мард бўлиб жўнадинг Чамбил элингдан,
Ғайрат қилсанг ҳар иш келар қўлингдан,
Соғ бориб, саломат келгин, Авазжон!

Сенга йўлдош бўлди неча йигитлар,
Омон келсанг, бўлгин Чамбилга саркор;
Сени дуо қилар Гўрўғли номдор,
Соғ бориб, саломат келгин, Авазжон!

Майдонли кун сен сотарсан ширин жон,
Олмосингдан агар қуйсанг қирмиз қон,
Зарбингдан титраса майдонда душман,
Йўлиққан душманлар қилсин пушаймон,
Соғ бориб, саломат келгин, Авазжон,
Қўрар кўзим, сени ҳаққа топширдим.

Бу сўзни айтиб, Гўрўғли фотиҳа бериб, дуо қилиб,
Авазни жўнатди. Шунда жўнаб бораётган ери дейди:

Бош бўлиб Аваздай шунқор,
Бир-бирга бўлиб йигитлар,
Тўқсон олти баҳодирлар,
Ҳар қайсиси бўлиб аждар,
Жўнади Ширвонга қараб.
Яхши сўз айтиб тилидан,
Чиқа берди мазгилидан,
Жўнади Чамбил элидан.
Ҳамроҳлари бирдай бўлиб,
Ҳар яғрини қирдай бўлиб,
Жўнади сатта аждаҳор.
Чиқиб кетди энди йўлига,
Қарамайди ўнгу сўлига.
Оҳи чекиб ҳар дам кундуз,
Ҳавода бор ёруғ юлдуз,
Гоҳи тўп-тўп, гоҳи ёлғиз.
Бедовларга қамчи чотиб,
Урган қамчи симдай ботиб,
Сатта аждаҳор йўл тортиб,
Жўнади Ширвонга қараб,
Ширвоннинг хонини сўраб.
Ўр келса ўмганлатди,
Қир келса қилпиллатди,
Арна келса прғитди;
Қистайди бедов отди,

Шуйтиб қилди ғайратди,
Ширвон қараб йўл тортди.
Беллиги белда иркиллаб,
Бедов отлари диркиллаб,
Найза эғнида сўлқиллаб,
Тилла поянак урилган
Узангиларга ширқиллаб.
Қизил ялови қўлида
Боради шундай пирнллаб.
Кўрганларнинг ақли шошиб,
Нечалар банд-белдан ошиб,
Қани, бизга ёв кўрсат, деб
Нечовлар дарёдай тошиб,
Ширвон шахрига ёнашиб.

Шунда булар Зарчашма бўйига бориб тушди. Зарчашма Ширвонга тобе. Ширвон шахри кўриниб турибди. Қўлида дурбин, ҳар тарафга қараб тури³: усти туманланиб, олдида Ширвоннинг шахри.

Шунда Ширвон хони ҳам ҳадиқ олиб турган: «Шу Аҳмад Сардор бизнинг қўлимизда банди. Улар умидини узиб кетмас, албатта айланиб хабар олар», — деб булар ҳам дурбин билан Зарчашма бўйида бу баҳодирларни кўрди. От-анжомини тузаб: «Бизнинг устимизга душман келибди», — деб улар ҳам Ширвон шахридан чиқиб, Зарчашма тарафга кела берди.

Авазхон, тўқсон олти баҳодир, қирқ йигит от айилларини бўшатиб, етаклаб, қашантиб турган эди, Ширвон лашкарини кўриб, айил, пуштанини қаттиқ тортиб, отларини мина берди. Уруш яроғини ғамлаб, Авазхон бош бўлиб, Ширвон хонига рўпарў — дуч бўлиб бора берди. Аваз бу сўзни айтиб бераётир:

Бу майдонда ўйнаб-кулгин,
Биринг қўрқсанг нков келгин,
Ўнта-ўнта бўлиб тургин,
Менинг урушимни кўргин;
Ширвон хони, сен ҳам Бектош,
Кел, қилайин бирга саваш.

От чопилар тоғу тошга,
Аваз дедди, ишим бошқа,

³ Турибди.

Қайтмай кираман савашга.

Кел майдонга якка-якка,
Овоза кетсин фалакка,
Лошингни отарман кўкка,
Дучор бўлгин Авазбекка.

Бу сўзларни айтиб шунқор,
Ўзганинг уруши бекор,
Бош бўп келди Аваз шунқор,
Беклар айтар: «Обло акбар.»

От қўйди араб устига.
Қилич келар алаб-ялаб,
Олтин коса гулгун шароб
Ичилар майдон ичинда.

От қўяди овут-овут,
Урушда йўқласа Довуд,
Оқ кировка, олтин совут
Сўтилди майдон ичинда;
Бўз тупроққа қирмиз қонлар
Қотилди майдон ичинда.

От остинда калла қолди,
Қирқ тиллалик салла қолди.
Ўнгу сўлни олиб туман,
Арабларга бермай омон,
Шундай урушди Авазхон.
Тоб бермас бунда урушга,
Араб халқи қочаётир
Бошин олиб тоғу тошга.
Бедовга заррин айиллар,
Бу ишга душман қойиллар,
Шабғам милтиқ, жазойиллар
Отилар майдон ичинда.

Мард йигит урушга тушди,
Майдонда қайтмай савашди,
Арабларнинг ақли шошди,
Ота боладан адашди,
Қайтмайди, беклар урушди,
Авазхон бирдай туришди.

Араб ҳолин сўрамайди,
Бир-бирига қарамайди,
Ширвон аскари йиглайди:
Нега душман бўлдик, дейди,
Агар турсак, ўлдик, дейди.
Бир-бирига қарамайди,
Ҳеч ким ҳолин сўрамайди.

Душманни Аваз тўплаб олди,
Қочқинчи Ширвонга борди,
Туркмандан борган баҳодир
Ширвоннинг шаҳрига кирди,
Шаҳар ичида қирғин қилди.

Тош кўрмаган гоҳ кўчалар
Тош ўрнига бош кўргандир,
Сув кўрмаган гоҳи ерлар
Сув ўрнига қон кўргандир.

Уруш қилди Аваз шунқор,
Кўчаларда кўп ярадор;
Нечовлар жазосин топиб,
Ярадорлар сулаб ётир
Бу майдонда қумни қопиб.
Шу бўлди Авазнинг иши,
Кесилиб душманнинг боши.

Энди ёвнинг енгилгани у вақтда шу бўлди: «Бундан биз омон қолмаймиз», — деб қиличини бўйнига солиб, буларнинг олдига пешвоз чиқди, қиличини бўйнига солиб чиққандан кейин Аваз омонлик берди; уруш тамом бўлди. Ширвон эли Чамбилга тобе бўлди. Энди Чамбилга Ширвон бож бериб турадиган бўлди. Бектош араб ҳам бўшаб қолди, Ширвон ҳам Авазнинг қўлида қолди. Аҳмад Сардорни Авазхон бандиликдан бўшатиб олди. Ширвонда Авазхон бир олти ой туриб қолди. Ўзи Ширвонда туриб, тўқсон тортув норларни Чамбилга жўнатиб юборди. Ширвонда Авазнинг қилган ишларини Чамбилда турган беклар эшитиб, ҳаммаси офарин қилди. Авазнинг ишига офарин қилиб, Аҳмад Сардор ҳам Авазнинг қошида бўлиб, орадан олти ой ўтди. Энди Авазнинг Ширвондан кеткиси келибди. Яна Авазхон Бектош арабни чақириб, ўзининг жойини ўзига бериб: — Бож-

хирожийни Чамбилга тўлайсан, — деб ўзини ерига ўт-
қазиб, шундай бир ўтириш қилди.

Бектош айтди: — Сизлар бу илм-сипоҳигарчилик,
урушни қаердан ўргандиларинг? Авазхон: «Бунинг сў-
ровига бир-икки оғиз жавоб берайик», — деб бир-икки
оғиз айтиб турибди:

Устодимни сизга баён айласам,
Савашмоқни Гўрўғлидан ўргандим.

Душманларни ерга яксон этмакни,
Отган ўқи нишонага етмакни,
Хосиятли Холдорхондан ўргандим.

Олти байдоқ билан отни сайлаган,
Чорвадори Асқар тоғни ёйлаган,
Тўққиз мазгил душман йўлдан овлаган,
Чаман ўғил Олбегидан ўргандим.

Душманларга бунда босиб бормоқни,
Душман кўрса жазосини бермоқни,
Моли-ҳолин мудом ўлжа қилмоқни,
Чаққон ўғли Сафобекдан ўргандим.

Барчалари сафар қилди жаҳондин,
Ушбу сўзлар мендай марди майдондин,
Устод кўриб мудом кечганман жондин,
Таълим олдим Асад билан Шодмондин.

Бу сўзларни айтиб, тўқсон олти баҳодир, қирқ йигит,
Авазхон бош бўлиб, Аҳмад Сардорни бирга олиб
қайтди...

Аҳмад Сардор бош бўлиб, йигитларга маслаҳат қи-
либ, гап бошлади.

Аҳмад Сардор айтди: — Йигитлар, ўйланглар, Аваз-
хон иш кўрсатди, бизни бандиликдан ажратди, қанча
нарсаларни Чамбилга жўнатди. Шу сиёсатда Чамбил
кириб борса, билгин, Чамбилнинг ихтиёри Авазда қолди.
Гўрўғли шоҳлик шавкатини, беклик ҳукуматини Авазга
топширади, туркман халқининг қаттаси бўлганимиз бе-
кор бўлади. Гуржистондан келган бир Аваз-да! Ўйла-
санг, бу бир байталлик қул-да. Бунни бек қилиб биз
қандай турамиз! Ундан кўра бугун йўлда ётиб, вақтини
топиб, Авазни ўлдирсак, қандай бўлади?!

Аҳмад Сардор Ғӯрӯғлининг тоғаси, катта одам. Ҳеч қайсиси: «Бу гапинг ярамайди», — деб айта олмади. Ҳаммаси: — Ҳайр, — деди. Оқшом қўниб ётди, эрта билан тонг отди. Вақтини топиб Авазни ўлдира олмади. Яна отланиб Чамбил қараб йўл тортди. Авазнинг олди-дан бир анг⁴ чиқди. Йигитлардан айрилиб, Авазнинг ўзи ёлғиз бояги ангни қувиб кетди. Аҳмад Сардор айтди: — Оқшомғи маслаҳатимиз бўлмади. Энди мени иштончанг қилиб, икки қўлимни орқамга бойланглар. Орқамни қонатиб, қирра тошлар билан тирнанглар, от олдига солиб, Ғӯрӯғлининг давлатхонасига ҳайдаб боринглар. «Тоғамни ким бундай беобрў қилди?» — деса, «Авазхон қўлинг қилди», — деб тортинмай гувоҳлик беринглар.

Аваз кетди йигитлардан айрилиб,
Ўзидайин кўнглида дўст билиб,
Булар кўнглида Авазга душман бўп,
Йўқ ердаги бир туҳматни гапириб.

Ҳаммаси маъқул деб шумлик ўйлади,
Сардорнинг қўлини тортиб бойлади,
Иштончанг қип бу замонда ҳайдади.

Қилиб қолди шундай туҳмат ёлғонди,
Орқасини тошман яра қилганди,
Шу шумликман буни ҳайдаб жўнади.

Авазхон буларни нима билади,
Авазхоннинг кўнглида бор дўстлиги,
Буларни ҳам ўзидайин кўради.

Ҳайдалиб боради Сардор иғвогар,
Гувоҳлик бермакчун неча йигитлар
Ҳайдаб бораётир бунда йигитлар.
Ғӯрӯғлининг оти Ғирқўкдай тулпор,
Бўлган ишдан Аваз ўғлон беҳабар,
Қувиб ангни чўлда юрур зўрабор.

Туркман халқи бу ишларни кўради,
Ванди кетган Сардор элга келади,
Сўрай олмас икки қўли бойловли,
Сот баҳадир беклар ҳайдаб боради.

⁴ Анг — овланадиган ҳайвон.

Ҳеч ким билмас, Сардор бундай иш билан,
Бадфеъллик билан, кўнғил хуш билан;
Шундай бўлиб бораётир йўл тортиб,
Авазнинг устига туҳматни ортиб.

Ҳайдаб бораётган сатта аждаҳор,
Элатига катта бу Аҳмад Сардор,
Бошида жигаси, шавкатли номдор,
Баҳодир бекларга бўлганди дучор.
Тўп-тўп бўлиб ўйлашадн туркманлар:
«Якка бўлди хон тоғаси гуноҳкор.

Кўрса бу ишларни хоним билмайми,
Гўрўғлининг унда қаҳри келмайми,
Сардорни бу ҳолга солган йигитлар
Армон билан гуноҳкор бўп ўлмайми?»
Қирқ минг уйли элат бунга қарайди:
«Биз кўрдик, йигитлар бунн ҳайдайди».

Шуйтиб, Авазга бу туҳматни ортиб, йўл тортиб Гўр-
ўғлининг давлатхонасига кириб борди. Уч йилдан бери
банди кетган тоғасини бу хилда кўриб, дарғазаб бўлиб,
Гўрўғли қирқ йигит, тўқсон олти баҳодирдан сўради:

— Тоғамни ким бундай беобрў қилди?

Қирқ йигит, тўқсон олти баҳодир Аҳмад Сардорнинг
иғвоси билан: — Авазхон ўғлинг қилди, — деб тортин-
май гувоҳлик берди. — Биз Авазнинг амри билан шун-
дай қилиб ҳайдаб келаямиз, — деди. Шунда Гўрўғли
бир ваҳшат, сиёсат билан Авазни ҳукмикушга тайин
қилиб юборди: — Аваз Чамбилга келгандан ушлаб, бо-
шини кесиб, дорга тортинглар! Аваз бизни кўп «хурмат»
қилпти. Тоғамни бандиликдан бўшатиб, халқнинг ўрта-
синда шундай шармаида қип ҳайдабди, — деди.

Кўргансиз, Аваз бояғи ангни қувиб кетган. Бу иш-
лардан хабари йўқ. Бояғи ангни ушлай олмай қолибди.
Чамбил қаласига яқинлаб етди. Чамбил қаласидан таш-
қарида Авазни ака деган синглиси — туркманда ўқи-
ган бир қиз бор эди. Авазни ҳукмикушга тайин бўлгани-
дан у қизнинг хабари бор эди. Шунда кўзи тушиб
қаради, Аваз Ғиротни ўйнатиб, Чамбил қараб бораё-
тир. Бу синглиси Авазни кўриб, югуриб бориб олдиға
чиқди. Авазхон синглисини кўриб, отнинг жиловини
тортди. Шунда синглиси Авазга бир сўз айтиб
турибди:

Қизларнинг ичида менман ўдаға,
Кийганим ипакдан, олтиндан ёқа,
Жасадингдан мендай синглинг садаға.

Мени десанг, борма Чамбил шахрига,
Тортиласан Гўрўғлининг дорига,
Дучор бўлма одамхўрнинг қўлига.
Ширвон элга энди қилган ғазотинг,
Тухмат бўлди қилиб келган хизматинг.

Сенга тухмат қилди ул Аҳмад Сардор,
Гувоҳлик берганди неча йигитлар;
Чамбил борсанг, армон билан ўлдиарар,
Гўрўғли чангига бўлмагин дучор,
Жўнгина бориб ғариб ўлмак на даркор?!
Қайтгин, ака, кирмай Чамбил шахрига.

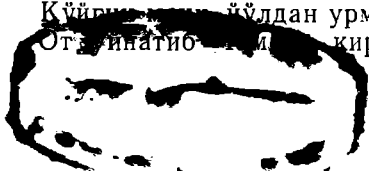
Бўлак подшоларга бўлгин хизматкор;
Хизмат қилсанг берар от-анжомингни,
Ким билмайди баҳодирлик номингни?!
Бўлак подшоларга бўлсанг хизматкор,
Бериб турар сенинг ошу нонингни,
Мени десанг, борма Чамбил шахрига!

Қайда борсанг сени қувлаб тутади,
Бошинг кесиб, сени дорга тортади,
Сендек акам бу дунёдан ўтади,
Қайтгин, ака, борма Чамбил шахрига.

Аваз ғайрати тошиб, ўтдай туташиб: «Менинг ово-
зам оламга кетади», — деб кўтарилиб келаётди эди. Бу
сўзни синглисидан эшитиб, бу гапга ҳайрон бўлиб қол-
ди. Яна ўйлаб: «Менинг ажалим етса, вақти-замони,
куним битса, ажалдан киши қочиб қутулами, ўлимдан
ким қочиб қутулган?» — деб синглисига қараб, бир сўз
айтиб турган экан:

Бир нечалар олтин тахтнинг устинда,
Бир нечалар, Аваз айтар, пастинда,
Не гўзаллар ётир ернинг остинда,
Охиратдир чин сафар, ўлмай жаҳонда ким
қолар?..

Қўйганим қўлдан урма, муштипар,
Отганимни кирмагим даркор.

Жамшид ажал майин ичди,
Искандар дунёдан кечди,
Не жойларнинг тахти кўчди,
Шў⁶ қанча қип ўтди хурушди,
Ўлмай дунёда ким қолган?!

Нодонлик қип йўлдан урма, муштипар,
От ўйнатиб Чамбилбелга кирайин,
Дўсту душман кирса ўзим билайин,
Душман бўлса бошин боғдай чалайин,
От ўйнатиб Регистонда турайин.

Баҳодирлик номим бордир, билдириб,
Чамбил элда не эрларни ўлдириб,
Алининг савашин бунда солайин,
Қандоқ душман бўлса бошин олайин,
Ўлим ҳақдир, қочиб қайда борайин.

Қўйгин мени, йўлдан урма, муштипар,
Номардларнинг гапи менга не даркор,
Мард киши қочса, номард гап қилар,
Қочганча бунда ўлмагим даркор,
Мард киши ўлимдан ҳазар қилмайди,
Ўламан деб ҳеч кўнглига олмайди.

Шуйтиб, Авазнинг феъли, аҳволини англаб, Авазнинг
жонига раҳми келиб, синглиси яна бир сўз айтиб тур-
ган экан:

Олмадайин сўлган гулдай тарзим бор,
Қайта бошдан сенга айтар арзим бор,
Бу ишдан бош олиб кетмагинг даркор,
Гўрўғлидир Чамбил элда зўрабор;
Қанча мирғзаби, бордир жаллодлар,
Қонхўрлар қўлига бўлмагин дучор.

Сен кўнглингни ҳар хаёлга бўлмагин,
Қўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Душманнинг чангида яна қолмагин.

Ёлғизсан-да, билгин, ака, ҳолингди,
Ўзингга олмагин ноҳақ ўлимди,

⁶ Шў — ўша.

Менманликман бойлаб берма қўлингди,
Кун кечириб бўлак ерда бўл энди.

Бежой билдим Гўрўғлининг сиёғи,
Йиғилган туркманнинг бошдан-оёғи;
Чамбилнинг қаласи одамга тўлган,
Қанча қонхўр йўлда тикилиб турган,
Сенинг учун, ака, дорлар қурилган,
Мени десанг, борма Чамбил шахрига.

Чамбил борсанг, нима илож қиласан,
Қўпга танҳо қандай жавоб берасан,
Зинҳор бора кўрма, ака, ўласан,
Қурисин, шу Чамбилда нима қиласан?!

Кета бергин, ака йўлингдан қайтиб,
Бир ерга борарсан бундан йўл тортиб,
Ҳар кимга гапирма сиригини айтиб,
Қайтгин, ака, кирма Чамбил шахрига.

Шунда ҳам Авазхон синглисининг сўзига эътиқод
қилмай, ўзи билганидан қолмай, ўрлаган ёғин бермай,
синглисига яна бир сўз айтиб турган экан:

Тангримни йўқларман, фиғон этарман,
Нор кесар олмосга қонлар қотарман,
Нечовларнинг бошин боғдай чотарман,
Чамбилнинг шахрини вайрон этарман,
Сўнгра бундан бошим олиб кетарман.

Йўлдан урма, қани мен ҳам борайин,
Чамбил элга бориб қирон солайин,
Шў беклардан тенглигимни олайин,
Нима бўлсам, жоним синглим, бўлайин.

Мен сўйладим, кўнглинг оғир олмагин,
Ўлди деб сен мени парво қилмагин,
Шоду хуррам бўлгин, ғамгин турмагин,
Кўнглим бўлиб мени йўлдан урмагин.

Қани бориб кирай Чамбилбелига,
Мен борарман Гўрўғлининг ёнига,
Неча сўз айтарман унинг шаънига,
Ким ўлади, бунда кимлар қолади,
Нима бўлишимни худо билади.

Чамбилбелда менинг ватанларим⁶ бор,
Фарзандларим бўлиб турган интизор,
Албатта Чамбилга бормоғим даркор,
Хайр энди, дуода бўл, муштипар.

Авазхон Чамбил қаласига қараб жўнади, Чамбил қаласининг дарвозасини очиб, ичкари кирди. Ичкари кирса, синглиси айтган сўзининг бари рост бўлиб чиқди: дорлар қурилган, Чамбил қаласи одамга тўлган, қиз-жувонлар том бошида саф-саф бўлиб турган. Авазни кўрган бор, кўрмаган бор, кўрмаганлар кўрганлардан сўраб, қандай яхши отлини кўрса: «Шу Авазми?» — деб сўраб, қараб турибди. Аваз дарвозадан ичкари киргандан сўнг кўп қўйга бўри оралагандай бўлиб, одамлар гуруллаб қоча берди, йўл берди. Кўрмаганлар шу Аваз эканини сўнгга билди. Шу вақтда Авазхон ҳадик олди: «Бу синглимининг айтгани ҳам рост экан-да», — деди. Бундан илгари Авазхон шундай шикордан келса, тушиб Фиротни Гўрўғлининг табласига бериб юборар эди. Уйига бориб, бола-чақасини кўриб, елвагай бўлиб, сўнгга Гўрўғли олдига саломга борар эди. Бу дафъа Авазхон ҳадик олиб қолди. Хавфсизлиб тушиб, Фиротни бир хизматкордан Авазнинг ўрдасига олиб кетди. Ширвонда урушда кийган ёв-яроғи билан пнеда бўлиб, Гўрўғлига саломга жўнади. Авазнинг ҳукмикуши тайин бўлган: «Чамбил келгандан ушлаб, бошини кесиб, дорга торт», — деган. Жиловхонанинг икки тарафини амалдор, беклар олиб турибди. Ёв-яроқ, асбоб — ҳеч қайсиси Авазга ботолмайди; жон ширинлиқ қилаяпти, Аваз салом бериб юқорин қараб ўтиб бораёпти. Бир неча беклар гапираяпти: «Ҳисоби йитган, кун битган, энағар бизга қўрққанидан салом бераёпти».

Авазнинг етти яшар Нуралихон деган-ўғли бор. Нуралихон чопиб чиқиб: «От келди, отам келмадимми?» — деб беклардан сўраяпти. Илгари сўраса: «Тўражоним», — деб кўп парвариш қилар эди. Энди чиқиб сўраса, беклар: — Отанг ўлади, энанг есир бўлиб қолади. Энангни ўзимиз оламиз, Мана сенинг отанг биз бўламиз, — деб кўтарилиб, Нуралихоннинг кўнглини хафа қилаяпти. Аваз бундан беҳабар, юқори ўтиб бораёпти. Гўр-

⁶ Ватан — оила, уй-рўзгор маъносида.

ўғлининг пойтахтидан бериоқда кўк тошдан бўлган бир гумбаз бор эди. Бу гумбазда ҳар оқшом чилтанлар келиб суҳбат қилар эди. Гўрўғли ҳар кимни ҳукмикушга тайин қилса, пойтахтдан тушиб, шу гумбазга кеп турар эди. Ўтиб бораётиб Авазнинг кўзи гумбазга тушди: Гўрўғли билан бирга ўтирадиган бекларнинг дастори кўринди, «Бу ерда ҳам одам борми?» — деб Авазхон гумбазга бурилиб борди. Ҳамма катта беклар қўр тортиб гумбаз ичида ўтирибди. Гўрўғли тўрда минордай бўп ёнбошлаб ётибди. Авазхон қўл қовуштириб салом берди. Ев-яроқ — ҳеч қайсиси Авазхонга ботина олмади. Салом бериб эди, Гўрўғли тескари қараб алик олмади. Алик олмаганини билиб, Авазхон Гўрўғлига қараб, бир сўз айтиб турган экан:

Саломимни ола бердинг қиёма,
Қўлингдан келганин қилгин, аяма.
Шаҳри Ширвон элга эди ғазотим,
Тухмат бўпти қилиб келган хизматим,
Гуноҳкор бўлибди мендай фарзандинг.

Менга тухмат қипти у Аҳмад Сардор,
Гувоҳлик берганди неча йигитлар,
Авазхондай ўғлинг бўпти гуноҳкор.

Гўрўғли, сен билмадинг ишимни,
Йўлдош қилдим кўп тухматчи кишингни,
Бор⁷, қўлингдан келса, кесгин бошимни.

Остимда ўйнаган Фиркўкдай тулпор,
Бу хизматга тухмат деган бир гап бор,
Ҳеч нима қилолмас у Аҳмад Сардор,
Тухматчилик билан ўлар баччагар.

Бизиман Ширвонга борди йўл юриб,
Йўлдош бўп меннингман у бирга туриб,
Охири исботхўр бўпти ўтириб,
Ўлар кетар имондан жудо бўлиб.

Тухматчининг жойи бўлар жаҳаннам,
Мард йигитга эрлар беради ёрдам,
Бунинг учун мен тортмайман сира ғам,
Қўлингдан келганин қилгин, Гўрўғли!

⁷ Қўлёзмада *дор*.

Авазхон қайтиб жўнай берди. Аваз ташқарига чиқиб кетди. Булар бир-бирига қараб: «Энағар гап билан бизни андай қилиб кетди», — деб қола берди. «Визлар қўрқиб, ҳеч гапира олмадик, яроғи ўзи билан бирга экан. Агар гапирсак, шу вақти ҳеч кимни ҳурмат қилмайди. Ҳаммамизни гумбазга қамаб, айқаштириб чопиб ташлар эди. Ҳали ҳам қошимиздан кетди, бир балодан қутулгандай бўлдик», — деб улар ўтира берди.

Аваз ўз ўрдасига қараб борапти. Нуралихон ўғли йўлга чиқиб қараб турибди. Қараса, отаси келаяпти. Отаси кўп хафа бўлгандай; отасига қараб, ўғли Нуралихон бир-икки огиз сўз айтиб турибди:

Ота, эшит менинг айтган сўзимни,
Хафа билдим, ота, сенинг ўзингни,
Қўнглини чўгарма⁸ мендай қўзингни (нг),
Не сабабдан хафа бўлдинг, отажон?

Ҳазо излаб Ширвон элга бордингми,
Ўзингдан зўрларга дучор бўлдингми,
Ширвон элдан қочқинчи бўп келдингми,
Не сабабдан хафа бўлдинг, меҳрибон?

Бошга солди хафа фалак зулми,
Мен сўрайман, ота, сенинг ҳолингни,
Ғамгин қилма Нуралихон улингни⁹,
Не сабабдан хафа бўлдинг, отажон?

Давлатим бор, шол-шолдам ўрадим,
Қўнглингда мақсадинг, ота, сўрадим;
Сенинг ҳам Чамбилда катта номинг бор,
Арабларга бўлмадингми баробар,
Арабда бормикан сендан ҳам зўрлар,
Тарзинг кўриб менинг бағрим эзилар,

Тортинмайин жавоб бергин улингга,
Ота, хафа бўлдим сенинг ҳолингга,
Душман асли чиқа қолган йўлингга,
Не сабабдан хафа бўлдинг, отажон?

Ном кўтариб, ота Чамбилда юрдинг,
Душман бўлса, мудом тортинмай бординг,

⁸ Чўқтирма.

⁹ Ўғлингни.

Гўрўгли бобомнинг хизматин қилдинг,
Не сабабдан, хон ота, хафа бўлдинг?

Яроғингни ўзинг бирга тутасан,
Тарзинг кўрсам, оҳу афгон этасан,
Мен қарасам, хафа бўлиб кетасан,
Кўнглингда борини менга айтасан,
Не сабабдан хафа бўлдинг, отажон?

Аваз бу сўзни ўғлидан эшитиб, кўнгли бузилиб, бал-
ки кўз ёши тизилиб, бағри эзилиб, бир сўз айтиб тур-
ган экан ўғлига:

Эрисин, тоғларнинг қори эрисин,
Ер остида душман тани чирисин,
Илоҳим мусофир юрти қурисин,
Бир туҳматман, болам, ўлиб бораман.

Бугун ётсам, эртан тонглар отади,
Ўртага олиб менн булар тутади,
Бошим кесиб менн дорга тортади.

Билмади Гўрўгли менинг ишимни,
Эрта кўргин дорда менинг бошимни,
Бу элда бўлмаган ҳеч сирдошимни,
Қарға, қузғун еб кетади гўшимни.
Мен ўлган сўнг сен бўларсан хору зор,
Бу Чамбилнинг юрти бизга не даркор.

Сен ҳам мендай баҳодир бўп юрасан,
Охир бир кун бир туҳматман ўласан,
Қурисин, Чамбилда нима қиласан;
Асли ота юртим эди Гуржистон,
Албатта, Гуржистон кет, Нуралихон;
Хон Гўрўгли кесса танда бошимни,
Гуржистондан тонгин қарндошимни.

Элатим деб бу Чамбилда турмагин,
Туркман халқин ўзингга дўст билмагин;
Дўст тутиб, кўнглингда ишнн билмайди,
Ҳеч кимсага йўлбошчилик қилмайди,
Албатта, Гуржистон кетгин, фарзандим,
Мен ўлган сўнг сени булар қўймайди.

«Эй, бу зарра гўдакка кўнглимда борини бунча га-
пириб, уни хафа қилганча, то танадан жоним чиққанча,
болаларимнинг вақтини хушлаб турайин», — деб ўғли-
ни кўтариб, ўрдадан ичкари кирди. Ўрданинг дарвоза-
сини беркитди, кун намозгар ҳаддига етди. Гўрўғли соф
шакаман мерганларини буюрди:— Боринглар, Авазнинг
ўрдасининг атрофини олинглар. Қуш учса, кўзлаб
отинглар, қўлга келса, Авазни ўртага олиб тутинглар,
бошини кесиб, танини дорга тортинглар, — деди.

Шунда Гўрўғлининг ёри оға Юнус паризод: «Бир туҳ-
мат билан Аваздай қўзим ўлиб бораётир», — деди. Гур-
жистондан ўғли Авазни олиб келганда, ёқасидан солиб,
этагидан суғуриб олиб, туғмаса ҳам туққандай бўлиб,
меҳрини қўйиб қолган эди. Оға Юнус паризод: «Энди
Гўрўғли пойтахтдан отланиб келса, менинг ўрдама
тушса, бир ўзима оро-торо бериб, яхши лпбосларни ки-
йиб, Авазнинг бир ўлим ўтини¹⁰ тилаб кўрайин», — деб
ўйлаб, зарбоб кийимларни кийиб, ўзига оро-торо бериб,
тайёр турди. Гўрўғли пойтахтдан отланиб келиб, Мис-
қол парининг ўрдасига тушди. Оға Юнус айтди: «Ме-
нинг бу ўйим ҳам бўлмай қолди. Мисқол парининг ўр-
дасига кетди. У ҳам энаси-да, у ҳам ёллашар. Шунда
бориб тилайин», — деб Мисқол парининг ўрдасига
келди.

Шунда ўчоқнинг тўр тубда мардош қўриниб ўти-
рибди. Мисқол пари уни-бун — иш қилиб шипириниб
турибди. Пойга бетида хизмат қиляпти. Оға Юнус қўл
қовуштириб Мисқол парининг ўрдасига кириб келди.
Келиб Гўрўғлига салом берди. Саломини алик олиб, эн-
ди Авазнинг ўлим ўтини Гўрўғлидан оға Юнус тилаб
турибди:

Қулоқ соп эшитнинг айтган нолага,
Банда кўнар ҳақдан келган чорага,
Бедов чопсанг сувсиз қойим далага,
Мендай ойим келиб тушди орага,
Раҳм қилгин Авазхондай тўрага,
Дод этарман, Аваз ўғлим ўлмасин.

Аваз учун қилган туҳматлар бекор,
Кўп сўзларни бекор айтган йигитлар,
Жонидан хабари бўлмаган Сардор,

¹⁰ *Ўлим ўтини* — ўтинчини, ўлимдан ўтишни, кечиришни.

Қандай бўлди Аваз болам гуноҳкор?!
Хафа бўлиб, хоним, сизга қарайман,
Авазхоннинг гуноҳини сўрайман,
Гуноҳидан бунда ўтмоғинг даркор.

Аваз бундан пано бўлиб кетади,
Аваздай ул туғилмайди энадан,
Пушаймондан наф топмайсан, бегижон,
Сўнгра тирилиб келмас Авазхон,
Бир омонлик беринг, давлатли султон.

Аваз ўғлим мардлиги билан юрган,
Халқни қўриб, қанча хизматлар қилган,
Ўйлагин, юртингнинг посбони бўлган,
Душман кўрса, қайтмай қирғинни солган,
Қаерга қасд қилса ўлжали бўлган,
Армон билан ўлмасми қўзим Авазжон?!

Бир гап билан Аваз ўлиб кетади,
Авазнинг қадрин бизга ўтади,
Гуноҳидан ўтсанг, хоним, қайтади?!

Ора тушиб турди мендайин ёринг,
Сабил бўлмасин-да бу кирдикоринг,
Армонман ўлмасин Аваз қўчқоринг,
Ора тушиб тилар паризод ёринг.

Бу сўзни оға Юнусдан эшитиб, Гўрўғли ўтдай
ёниб: — Аваз деб менинг олдимда гапирма. Агар Аваз
деб гапирсанг, сенинг талоқ хатингни қўлингга бериб,
Чамбилдан бадарға қилиб, ҳайдаб чиқариб юбораман, —
деб хотинига бир сўз айтиб турибди:

Назар солгин менинг қилган ишима,
Аваз учун сира келма қошнма,
Аваз дейсан, бунда кўнглингга ўйлаб;
Паризод, эшитгин айтган тилимни,
Ўлдираман Авазхондай улингни.

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўп сайрар булбуллар,
Аваз деб қошимда менинг сўйлама,
Ўз тилингдан бўлиб қолма гуноҳкор.

Қўрқмайсанми хоннинг қилган зулмидан,
Умид узгин Авазхондай улингдан,
Аваз деб орага тушма, паризод,
Айриласан ўйнаб-ўсган элингдан.

Чамбилбелдан сен бадарға бўларсан,
Аваз десанг, сен ҳам бирга ўларсан,
Кет, паризод, бунда нима қиласан?
Бу сўзларни айтди мендай зўрабор,
Ҳар на бўлса ўзимдадир ихтиёр.
Аваз ўғлининг бўлган бўлса гуноҳкор,
Бошин кесиб дорга тортмоғим даркор.

Мен қайтмайман сенга айтган тилимдан,
Қандай бунда келдинг қўрқмай ўлимдан,
Умид узгин Авазхондай улингдан.

Ҳукмикушга тайин бўлган, биласан,
Аваз деб сўйласанг сен ҳам ўласан,
Чамбил ўлкасидан жудо бўласан,
Кета бер, паризод, нима қиласан.
Авазхонга зўрлигимни билдириб,
Одам қўйдим, уни қўлга келтириб,
Эрта чошка дорга тортай ўлдириб,
Кет, паризод, бунда нима қиласан.

Шунда Гўрўғлидан бу сўзни эшитиб, сиёсатидан қўрқиб, сесканиб, кейини билан юриб, оға Юнус паризод Мисқол парининг ўрдасидан чиқиб кетди. Чиқиб бора туриб айтди: «Уйқу ҳамиша биз билан» дейди. Аваз ҳам ҳадик олиб тургандир. Авазнинг ўрдасига борайин. Бу кеча Авазга бир панд-насиҳат қилайин, Авазни Чамбилдан чиқариб йўлга солайин. Шундай қилмасам, эрта-мертан тонг отар, Авазни ўртага олиб тутар, бошини кесиб дорга тортар, Авазнинг ўғли-қизини йигла-тар», — деди. Шунда Авазнинг ўрдасига яқинлаб борди. Ярқиллаб жазойил, милтиқлар кўрина берди. Оға Юнус айтди: «Бу соп мерганларни буюрган экан. Мен ўзимни билдирмасам — булар отиб ташласа, ўзимни билдирсам — белгили одамнинг хотини бўлсам, кўчаларда бе-маҳалда юришим қандай?! Кел, булар билмасин мени. Аваз ўрдасининг қибла бетида бир даҳлиз дарчаси бор эди. Шу ёққа айланайин», — деб шу даҳлиз дарчаси

ёққа ўтди. У ёқда пойлаб турган одам йўқ. Улар дарво-
за томонда турган экан. Шунда даҳлиз дарчага келиб:
«Аваз ҳам ҳадиксираб ухламай тургандир», — деб оға
Юнус пари бир сўз айтиб турган экан:

...Хукмикушинг тайин бўлган, Авазжон,
Бемаҳалда энанг келди сўроқлаб,
Омон-эсон мазгилингда бормисан?

Бир оллога етгай менинг нолам, деб,
Қолди юрагимда доғу алам, деб,
Бемаҳалда энанг сўраб турибди,
Туҳматга гуноҳкор бўлган болам, деб.

Чамбилнинг элида сурардинг даврон,
Ёмонларман йўлдош бўлдинг Авазжон,
Бошимга солибди қоронғи туман,

Сарғайди, қайтайин, гулдай юзинг, деб,
Сенга етгай менинг сўйлар сўзим, деб,
Бемаҳалда энанг сўраб турибди,
Ўқолнинг қандай бўлди, Аваз қўзим, деб.

Фафлат олиб бунда ухлаб ётасан,
Тонг отганда нима жавоб этасан;
Аваз жоним менинг жону дилим, деб.
Бемаҳалда келди энанг сўроқлаб,
Хукмикуши тайин бўлган улим, деб.

Дунёда бўлгайсан фарзандим омон,
Ғариб қулга эгам бўлгай меҳрибон,
Энангнинг довшини эшит, Авазжон,
Меҳрибоним, кўрар кўзим, бормисан?

Энасин довшини Аваз билади,
Сачираб ўрнидан Аваз туради;
Аваз билан бирга ётган ўғлони:
Армон билан ўлдим ғаминг е, деди,
Авазжонга Нуралихон не деди:

— Бемаҳалда тура келдинг, отажон,
Бизни ташлаб, ота, қайда борасан?

Бежой билдим, ота, сенинг ишингни,
Жон ширин-да, қутқарасан бошингни,
Ҳажр ўтига куйдирмагин танамни,
Ўзинг кетиб, ташлаб кетма болангни.

Оқшом кеча туриб парвоз қиласан,
Бир тарафга, ота, кетмоқ бўласан,
Бизни ташлаб, ота, қайда борасан?

Ўз жонингга ўзинг қилма зулмни,
Қайда кетсанг, ташлаб кетма улингни,
Элда қилар сўнгра бизга зулмни,
Армонли ўлдирма жону дилингни.

Қайда борсанг, мени олиб бор энди,
Аҳволингдан менга хабар бер энди;
Тура келдинг, ота, бағрим эзилди,
Тақдиримга қандай қисмат ёзилди,
Сен турганда менинг бағрим эзилди.

Ўғлининг сўзини Аваз эшитиб,
Авазхоннинг хаста кўнгли бузилди..
Ўғлини кўтариб бирга туради,
Фарзандига неча сўзларни айтиб
Ул даҳлнз дарчага қараб жўнади.

Жону дилм, сенсан кўрар кўзим, деб,
Нуралихон менинг ёлғиз кўзим, деб,
Сенга йўлдош бўлган менинг ўзим, деб
Шул замонда бул дарчага келади.
Дарча очиб энасига қаради,
Оға Юнус паризодни кўради.

Бемаҳалда, жоним эна, келдинг, деб,
Гап қандайдир, мендан хабар олдинг, деб,
Меҳрибоним нега ҳалак бўлдинг, деб
Энасига сир бермайин сўради,
Дарчадан ичкари пари киради.
Паризод Авазнинг тарзини кўрди,
Аттанг кўзим, деди, кўнгли бузилди,
Ўйлаб туриб жигар-бағри эзилди.
Сўзламаса бўлган гапни билади,
Бир-биридан сиру аҳвол сўради.
Энасига сир бермайин Авазхон,
Шу замонда кулиб-ўйнаб қаради,

Мазгилига бирга олиб боради,
Энасини кўп зиёфат қилади.

Шунда оға Юнус паризод Авазни кўрди. Ширвонда урушга кетган ёв-яроғини чечиб қўйган эмас, шу туришда ётган. Энасининг олдида дастурхон ёзиб, таом тортди. Тортган таомлардан тортди. Фотиҳани юзига тортиб, дастурхонни йиғиб узатди. Неча сўзлар оға Юнус Авазхонга энди айтди:

Таом учун келганим йўқ, Авазжон,
Бошинг олиб кетгин Чамбил элидан;
Файзи саҳар мингинг Фирнинг белига,
Сира тушма Гўрўглининг қўлига,
Тонг отганча турма Чамбил элида,
Тортиласан одамхўрнинг дорига,
Ҳеч турма отангнинг кирдикорига.

Болам, кетгин элдан энди ахтариб,
Таваккал ишини тангрига қилиб,
Сўз сўзладим, бадбахт қабул қилмади,
Ўлдиришдан бошқа фикри бўлмади.

Биласан, Чамбилда отанг зўрабор,
Қандай одам бунинг ҳукмин қайтарар,
Эрта-мертан келар қонхўр жаллодлар,
Тонг отмайин бундан кетмагинг даркор,
От белига минсанг, Фирот қутқарар,
Қайда борсанг, сени ҳайвон еткарар.

Тушибди бошингга бундай аломат,
Кетгин бундан, болам, соғу саломат,
Ўзингнинг қўлингда, болам, Фиркўк от,
Тонг отганча турма Чамбил элида.

Бу сўзни энасидан эшитиб, Авазхон энасига қараб: — Хўп айтасан, эна. Мен бир неча номардлардан эмасман ўлимдан қочадиган, — деб бу сўзни Авазхон энасига айтиб турган экан:

... Кажга айланган шум фалакнинг гардиши,
Бу ажалдан қочмоқ номарднинг иши,
Ўлимдан қочами мендай мард киши,
Оҳ тортганда чиқар ғамли довуши,
Майдонга белгили мардларнинг иши.

Аёллик қип, эна, бердйнг насиҳат,
Қоч деган сўзларинг менга қабоҳат,
Менда ҳам бор эди улу қиз фарзанд.

Мен қайда кетарман бошимни олиб,
Ўртанган ўтларга жонимни солиб,
Улу қизим қандай ташлаб кетаман,
Чамбилнинг элида дарбадар қилиб.

Феъли кетган Гўрўғлини биласан,
Қоч деб менга насиҳатни берасан.
Қочиб кетсам эрта-мертан келмайми,
Улу қиз, рўзгорим банди бўлмайми,
Аваз қочди, фарзандлари қолди деб
Бошин кесиб, буни дорга илмайми,
Ўзинг ўйла, шундай ишлар бўлмайми,
Ўрдада ойимлар йиғлаб турмайми,
Бола-чақа хўп шарманда бўлган сўнг,
Халқ кулиб ортимдан гап қип юрмайми?!

Қоч деб айтдинг, эна, қандай бўлади,
Кўнглима шундай гаплар келади,
Ўзинг ўйла, кўнгилдаги бўлади.

Баҳор бўлса тоғнинг қори эрисин,
Бола-чақам қўлга тушиб қолган сўнг,
Энажон, қочганим менинг қурисин.

Эрта билан Ғиркўк отни минайин,
Талабкор деб довуш қилиб кўрайин,
Тараф тортиб менга етган йигитлар
Қочганча қиличлашиб ўлайин.

Ким билади кўнгилдаги ишини,
Қипрарман деб бунда қанча кишини,
Қизик қонда, эна, қўлима тушса,
Мен кесарман Гўрўғлининг бошини,
Барча халқни кўрсин Аваз ишини,
Қоч, деб сен гапирма мендай кишини.

Отим Аваз, ўзим мисли аждаҳор,
Қочиб кетмак, ўйла, энди не даркор,
Майдон куни нобуд бўлар душмаилар,

Қўлимда ўлади у Аҳмад Сардор.
Ўзинг ўйла, менинг қочшим бекор,
Неча урушларда бўлганман сардор,
Отим Аваз, ўзим юрган дипломор,
Аёллик қип айтдинг, эна, муштипар,
Бундан бизга қочиб кетмак не даркор!

Шунда Авазга яна насиҳат қилиб: — Э, Авазжон, сен бундай менман бўлма, бпр бўйни йўғонликларни ташлагин, мард йигитнинг бошида шундай-шундай гаплар бўлади. Қандай бўлса, Гўрўғли отанг-ей. Ота дегансан. Мен биламан, Сардор тухмат қилибди, имонидан айрилибди, гувоҳлик берган кишилар ўзига жабр қилибди. Шуларнинг жони-имони билан отанг сени гуноҳкор қилибди... Ўғлим, қизим демагин, — деб энаси оға Юнус парнзод бир сўз айтиб турган экан:

Жоним болам, улу қизим демагин,
Қандай бўлса бу Чамбилда қомагин,
Фарзандингга, болам, раҳбар бўлайин,
Фарзандларинг бўлса сенинг гуноҳкор,
Фарзандингдан бурун бошим берайин.

Аввал ҳаққа топшир, қолмшин менга,
Фарзандларинг топшираман [мен] сенга,
Сен келганча мен ўрнингда турайин,
Болаларинг ўтдай қилиб жайнатиб,
Нон ўрнига қанду новвот чайнатиб,
Фарзандингга, болам, раҳбар бўлайин.

Остингда ўйпасин, қўзим, Фирқўк от,
Ҳеч кимсаман сен қилмайсан маслаҳат,
Сен оқшомлаб кетсанг, топасан нажот,
Сен кетасан бундан соғу саломат.

Қайғу-войим, хафаликни олмагин,
Фарзандим, деб сен кўнглингни бўлмагин;
Болангни топширгин мендай энангга.
Сақлаб турай фарзандларинг саломат,
Қилдирмасман ҳеч маҳалда хиёнат,
Тонг отганча турма Чамбил шаҳрида,
Эрта-мертан бўлар турли аломат,
Энанг сўйлаб айтди панду насиҳат.

Болам сенинг сирү ҳолинг билганман,
Сеши жўнатмак бўп бунда келганман,
Билган насиҳатим сенга берганман,
Тонг отмайин мингин отнинг белига.

Сенга сўйлаб турган энангнинг панди,
Сен ҳам, қўзим, оға Юнус фарзанди;
Қайишгандан келиб сенга сўйладим,
Қўп сўзларни мен ўрдамда ўйладим,
Тонг отганча қолма Чамбил шахрида.

Бошқа юртда кун кечнириб юрарсан,
Ўлмасанг, бир кун қайтиб келарсан,
Соғ-саломат фарзандларинг кўрарсан...

Авазхон бурунги гайратидан тушиб: — ...Эна, бу Гўр-ўғлининг феъли кетди, ҳеч кимнинг гапига қулоқ солмайди, ўз билганидан қолмайди. Мен кетгандан кейин йиғилиб келиб, бола-чақамни тутиб олиб, бошини кесиб, дорга тортар, деб қўнглима келади, — деди. Оға Юнус айтди: — Мен тирикман, аввал мени ўлдирмай, сенинг болаларингга зарар етказмас. — Хайр, Ғиротни олиб кел, — деди Авазхон.

Ўзингизнинг хабарингиз бор, боя ўрдага етаклаиб юборган Ғиротни, бекдан амир бўлмаса, ҳадди йўқ боғлаб қўймоққа. Ярим кеча бўлганми, саҳар бўлганми? Ширвонда эгарланган эгари билан ҳали етаклаб юрибди. Авазнинг ёв-яроғи ўзи билан бирга. Авазхон Ғиротни минди. Оға Юнус дарвозани очди, Авазхон Ғиротнинг жиловни бўшатди, ҳар тарафдан шакаманлар милтиқни тираб отди, Авазхон қилични сермаб ўтди, йигирма бир одамнинг бошини олиб кетди. Қичов бўлса, хоннинг Ғиротни милтиқнинг ўқидан тез кетади. Бу отилган ўқларнинг таъсири бўлмай, омон ўтди; оға Юнус дарвозани беркитди. Авазхон жўнатиб, таваккалда, деб тинчиб ётди. Авазхон қаланинг дарвозасига етди. Қаланинг дарвозасини миршаб, шабгир¹¹, даҳбошилар ўраб турибди. Буларнинг лошидан бошини жудо қилиб, танасини қанордай қилиб қўйиб, Авазхон дарвозани очиб, шаҳардан чиқиб кетди.

Авазхон фикр қилиб бораяпти: «Гоҳ бу ёнбошдан, гоҳ бу ёнбошдан болалари ота деб чопиб келгандай бў-

¹¹ Қўлёзмада *шабгар*.

лая.ти». Эрта-мертан тонг отди. Бу хабар Гўрўғлига етди. Гўрўғли айтди: «Оббо, энағар. Ўзининг ҳам ғайрати бор эди, хунини ҳам тўлаб кетди». Шунда жаллодларни чақириб, бир сўз айтиб турибди:

Келинг энди, миргазабу жаллодлар,
Авазнинг боласин ҳайдаб келинглар,
Ҳаяллама, ул ўрдага боринглар,
Ўрдасига қиёмат кун солинглар.

Соллинглар бошига ажойиб савдо,
Чорвадорлар молни ёяди товга.
Бунда турдик эсингизга келмабди,
Аваз билан кетган Ғиркўк бедовди(р).

Дод айласа, эшитманглар сўзини,
Ҳайдаб келинг Авазнинг улу қизини,
Тириклайин ўйинг икки кўзини,
Қолмасин Аваздан ул ному нишон,
Дорга тортинг бунинг улу қизини.

Қойил бўлсин Гўрўғлининг ишига,
Қамчи ургин ойимларнинг бошига,
Қарға, қузғун тўйсин унинг гўшига;
Авазхондан ному нишон қолмасин,
Авазнинг кўнглидай ишлар бўлмасин.

Отга солди арпа билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солар чийирди,
Хон Гўрўғли жаллодларни буюрди.

Миргазаб, жаллодлар бундан кетади,
Авазхоннинг ўрдасига етади.
Оға Юнус дарвозани олади,
Йўл бермайдн жаллодларга, туради,
Ўрдада ойимлар ҳаққа йиғлади,
Йиғлаганда нима илож қилади?!

Ўз бошин қутқариб тўрам кетди, деб
Дарвозага қонхўр жаллод етди, деб,
Оҳ урганда тўкиб кўздан ёшини,
Чинқириб чиқарар ойим довшини,
Қандай замон, бундай кунда қолди деб,

Хоним кетди, бул ҳаммамиз ўлдик, деб,
Қонхўр жаллодларга дучор бўлдик, деб.

Оға Юнус дарвозада бўлади,
Йиглама деб тасаллини беради,
Дарвозани очгин деди жаллодлар,
Неча сўзни қонхўр жаллод айтади:

— Бизлар жаллод, хон амрини тутамиз,
Хоним ҳар на деганини айтамиз,
Авазнинг ўрдасин бугун талон қип,
Бола-чақасини ҳайдаб кетамиз,
Бошин кесиб, элтиб, дорга тортамиз.

Биз бўлмайик Гўрўғлига гуноҳкор,
Гўрўғлининг амрин тутар жаллодлар,
Бизга йўл бер, оға Юнус паризод,
Бизга бўлмасин-да, сўнгра сиёсат,
Қайтиб борсак, ўлдиради у бекзод.

Гўрўғли бизларни қўймай буюрган,
Хоннинг ҳукми билан жаллодлар келган,
Бу сўзларни айтар сизга жаллодлар,
Бизлар билсанг Гўрўғлига хизматкор,
Ўзинг ўйла, бизда нима ихтиёр.
Гўрўғли йўл берди, бизлар келдик,
Хоп айтмаса, ҳадди борми жаллодлар?!

Бу сўзни жаллодлардан эшитиб, оға Юнус паризод
гоҳ жаллодларга гапириб, гоҳ «ўлар вақтим яқин кел-
ди», деб бола-чақасини қучоқлаб, йўқолиб турган Аваз-
нинг ойимларига тасалли бериб, жаллодларга бир сўз
айтиб турган экан:

Келган йўлга қайтиб кетгин, жаллодлар,
Нега қилди гўдакларни гуноҳкор,
Ўйла, Гўрўғлига бир гап бўлдим,
Гўрўғли ақлини худой олдим,
Уйда ўлтирган Авазнинг ўғли
Сардор тоғасини ҳайдаб келдим?!

Шу сўзимни Гўрўғлига айтиб бор,
Гуноҳ қилмас норасида гўдаклар,
Ўтсин гуноҳидан давлатли шунқор.

**Ўтмаса, мен тақдиримдан кўрарман,
Каптар либосимни бунда киярман,
Парвоз қилиб мен ҳам учиб ҳавога,
Боғи Ирам элга бориб келарман.
Деву пари булутдайин ёғдириб,
Чамбил қаласини қонга тўлдириб,
Чамбил элда Гўрўғлини ўлдириб,
Афсар девни опкеп подшо қиларман.
Мен парпзод, шу шартимни қилмасам,
Париман отимни бошқа қўярман.**

**Шу сўзимни Гўрўғлига айтиб бор,
Гўрўғли бўлибди бунда ҳукмдор,
Кўп зўрлаб сен ҳам бўлма гуноҳкор,
Келган йўлга кета бергин, жаллодлар!**

**Бу ерларда оҳу афғон этасан,
Ҳаяллаб, жаллодлар, бизни қайтасан,
Яширмагин менинг айтган сўзимни,
Не деганим Гўрўғлига айтасан.**

**Ўйла, Гўрўғлига бир гап бўлибди,
Гўдакларни гуноҳкор қип турибди;
Бу гўдаклар гуноҳ ишни билмаган,
Беадаблик ишни сира қилмаган,
Дала-даштда ҳабош-бебош юрмаган,
Ким ёмон, ким яхши, сира билмаган,
Келган йўлга бора бергин, жаллодлар!**

**Аваз кетди, булар тинчиб ўтирсин,
Гуноҳ қилган киши тақдирдан кўрсин;
Бировнинг ишига биров топами,
Аваз бўлган экан, билсак, гуноҳкор,
Ота учун бола ўлмак на даркор.
Авазнинг кетганин Гўрўғли билсини,
Гуноҳкор изласа, ахтариб юрсин,
Қайдан топса, Авазхонни ўлдирсин,
Келган йўлга бора бергин, жаллодлар!**

**Ҳеч замонда шундай гаплар бўлами,
Ота учун бола бошини берами?!
Ўйла, Гўрўғлида ақл бўлами,
Шу сўзимни айтиб боргин, жаллодлар!**

Бу сўзни оға Юнусдан эшитиб, жаллодлар сесканиб қолди: «Оға Юнус зўр хотин, бир бало қилади бизни», — деб турди. Оға Юнуснинг сўзини Гўрўғлига айтиб боргани жаллодлар бир-бирига: — Сен бор, сен бор, — дейди. «Борсак Гўрўғли ўлдиради», — деб ҳар қайсиси боргани қўрқади. «Буйтиб зинкийиб туриб ўлганча, бориб ўлайик», — деб иккитаси туриб жўнаб кетди. Гўрўғлининг қошига етди. Шунда жаллодлар айтди: — Оға Юнус ўрданинг дарвозасини олиб турибди, ичкари кирмакка йўл бермайди. «У, гуноҳидан ўтсин. Гуноҳидан ўтмаса, бир соатда Боғи Ирам бориб келаман, дев-парни ёғдириб, Чамбилда Гўрўғлини ўлдириб, ўрнига Афсар девни подшо қиламан. Шу шартимни қилмасам, париман, отимни бошқа қўяман», — деб бизни ичкари киргизмади, — деди. Ўйлаб туриб Гўрўғли айтди: — Шунинки ҳам рост, бизларники ҳам. Жуда номардлик бўлиб кетди. Тоғамни бойлаб ҳайдаса, Аваз ҳайдаган-да! Бунинг уйда норасида гўдаклари ҳам менинг тоғамни бойлаб ҳайдай бердимми?! Ўзидан-ўзи бизга бир гап бўпти-ёв! Бор, гуноҳидан ўтдик.

Икки жаллод оёғи енгил ошиб: «Гуноҳидан ўтди, бу Гўрўғли оға Юнусдан қўрқади экан-да», — дегандай қилиб, дарвозага келиб: «Бувишим, суянчи беринг, гуноҳидан ўтди, — деб турибди. Оға Юнус суянчига икковига икки гавҳар берди. Бу ёқдаги жаллодлар: «Биз борсак бўлади экан-ку», — деб қолди. Энди булар тинчиди.

Қочиб чиққан Авазхон йўлда хаёл суриб: «Болачакам қандай бўлди», деб бораётир эди. — Шошма, қўзим, — деб биров отнинг жиловидан ушлай кетди. Сесканиб Аваз кўзини очди. Кўзини очиб қараса, Чамбилдаги Ҳасан Қўлбар. Бул ниҳоятда зўрабор, агар зеҳни койиб, бир муштласа, ҳам Аваз ўлади, ҳам Ғирот. Аваз Ҳасан Қўлбарни таниб қолди. Ҳасан Қўлбар Авазга ниҳоятда хуштор эди. «Авазнинг жамолини бир кўрсам», — деб Гўрўғли хизматига келиб юрган эди. Тагин қирқ йигитга чулон пиширадиган ошпазлик номи ҳам бор эди. Ҳасан Қўлбар қозонга айланганда йигитлар [унга] айтар эди: «Авазхон, бир кўриниш бериб кет, бир ош егандай бўлиб қолайик». Унда Аваз: «Бобо, Гуржистонда бир аммам бор, сизга олиб келиб бераман», — деб кулиб ўтиб кетар эди. Шу кун паловни жуда ўхшатар эди. Тасма палов қилар эди. Аваз кўринмаган кун ошнинг кўти куйиб кетса ҳам иши йўқ эди, бети куйиб кет-

са ҳам иши йўқ эди, Чамбилда буни от тортолмас эди. Авазнинг ҳукмикушга тайин бўлганидан хабари йўқ эди. Илгаридан пиёда овга чиқиб кетган эди. Икки тоғнинг икки чўққисини қўлига олиб юрар эди; шу тоғнинг чўққиси қўлида бўлмаса, қувласа, қулонлардан ўтиб кетиб: «Бу сойда қолди, бу сойда қолди»,— деб ачиниб, кўп ҳалак бўлар эди. Шунда Ҳасан Қўлбаршнинг қўлига тушиб қолиб, Аваз қандай қилиб қутулиб кетарнинг ҳисобини қилолмай, бир сўз айтиб турган экан:

Жиловимни бежой иркдинг, бобожон,
Сенинг учун мен бораман Гуржистон,
Гуржистонда аммам бойи ўлибди,
Билсанг, аммам есир бўлиб қолибди.
Хатию хабари менга келибди.
Ҳадик бериб жиловимни ушладнинг,
Жиловимни қўя бергин бу замон,
Сенинг учун бориб келай Гуржистон.

Минибман отамнинг лайли Ғирига,
Бориб келай Гуржистоннинг элига,
Ул аммамни лайли Ғирга миндириб,
Опкеп берай сендай бобом қўлига.

От ўйнатиб чиқдим Хизир дашига,
Сўнгра тан бер Авазхоннинг ишига.
Жиловимни қўйиб юбор бу замон,
Сенинг учун мен бораман Гуржистон.

Сен юрибсан бунда Чамбил элида,
От жилови сендай бобом қўлида;
Мазгилимиз бўлсин ажойиб гулзор,
Орасида неча Асқар тоғи бор,
Бу тоғлардан ўтар Ғиркўкдай тулпор,
Сенинг учун Аваз бўлди хизматкор;
Отнинг жиловини қўймоғинг даркор,
Сенга сўйлаб айтган сўзим шу бўлар.

Шунда Чамбилда гапириб юрган сўзини Аваз: «Ҳукмикушга тайин бўлганимдан хабари бормикан»,— деб сесканиб гапираётир эди. Ҳасан Қўлбар жиловидан тутди, Гўрўғлининг қошига элтса, ўлим ҳақ эди. «Бу баҳодир бекларнинг олдида шарманда бўп ўлдим»,— деб эди. Қочганига пушаймон қилган эди. Ҳасан Қўлбар ҳукмикушга тайин бўлганини билмаганига ишонгандан

сўнг Авазхоннинг бир оз чиройи очилиб турди. Шунда Ҳасан Қўлбар бир-икки оғиз сўз айтаётир.

Аммам бор деб ҳамнша алдаб юрасан,
Овлоқ жойда болам қулай келасан,
Қандай бўлса бир муччини берасан.

Минибсан отангнинг аспи қушига,
От ўйнатиб чиқдинг Хизир дашига,
Амманг кирган, болам, неча ёшига?

Йили, ёшин мен ҳисоблаб кўрайин,
Йили билан ёши тўғри келганда,
Амманг бори рост, жавоб берайин.
Унинг ёши, йили тўғри келмаса,
Сўзинг ёлғон, босиб муччи олайин,
Аммангнинг анигин шуйтиб билайин,
Қайта-қайта тати тайлаб сўрайин.

Сўз айтарман сендай болам шаънига,
Боқиб сўйла Ҳасан бобонг ҳолига,
Бориб қайтсанг Гуржистоннинг элига,
Опкеп берсанг мендай бобонг қўлига,
Тан берарман сендай марднинг ишига,
Сўйла, амманг кирган неча ёшига?

Бу сўзни эшитиб, Авазхон: «Бунинг сўрови ёмон бўлди. Бунинг йил ағдариб кўрадиган одати ҳам бор эди, энди нетайин», — деб ҳайрон бўлди. «Энди бунинг қўлидан нетиб қутулиб кетаман?! Кел, таваккал қил бир нимани айта қолай, ё тўғри келар, ё қийшиқ келар», — деб Аваз бобосига қараб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Минибман отамнинг аспи қушига,
Яхши одам кўнар тангри ишига,
Чиқа келдим мен ҳам Изғор дашига,
Аммам кирган юз йигирма ёшига.

Сен эшитгин Авазхоннинг тилини,
Кўзлаб чиқдим Гуржистоннинг элини,
Маймун дейди шу аммамнинг йилини.

Қани, бобо, ҳисоблаб кўр борини,
Тоғиб олгин гапнинг ёлғонларини;

Ҳақ кўнглимни сенга айтиб турганман,
Чамбилбелда ном кўтариб юрганман,
Баҳодирлар ёлғон сўзни айтмайди,
Мард йигит сўзидан сира қайтмайди.

Топиб олгин гапим ёлғонларини,
Ҳисоблай бер кўнглингдаги борини,
Сенга айтдим аммам таърифларини.

Гуржистон деганинг ажойиб шаҳар,
Аммам келса, бобо, баҳринг очилар,
Жиловимни қўя бергин, бобожон,
Тура берсам бунда кунлар кеч бўлар,
Йўл олиб жўнасин Аваздай қайсар,
Рост турганда ёлғон гаплар на даркор.

Аваздан бу сўзни эшитиб, бобоси Ҳасан Қўлбар юз
йигирма ёшини маймун йнлига ағдариб ҳисоблаб кўр-
ди: тўппа-тўғри чиқди. Ҳасан Қўлбар туриб айтди: —
Баракалла, ўғлим, душманларнинг айёрига ҳам рад бер-
ган эдинг, ҳеч кимга бундай тўғри гапирмаган эдинг.
Амманг юз йигирмага чиққан бўлса, ҳали ёш экан. Ёш
ҳам бўлса, майли, опкеп бер, ўзим кўтариб юриб, кийик
гўшти бериб, каттартириб оламан, — деб тайинлаётир:

Кўрмай ошиқ бўлдим амманг ҳилига,
Опкеп бергин Ҳасан бобонг қўлига,
Қўп юрмагин Гуржистоннинг элига,
Омон бориб, омон қайтгин, Авазжон.

Сен келганча мен ҳам овда юраман,
Ул аммангга оҳу гўшти бераман,
Қўтараман, катта қилиб оламан,
Кўрмайин аммангга ошиқ бўламан.
Эрта бориб, тезроқ қайтгин, Авазжон.

Ҳасан бобонг сенга неча сўз сўйлаб,
Аммангни кўрганча суқсурдай бўйлаб,
Келиб қолгин бир кунларни ҳай-ҳайлаб,
Бу хизматга болам белингни бойлаб,
Қўп ҳаяллаб Гуржистонда қолмагин.

Юришингни унда биров билмасин,
Аммангнинг пайида юрган бўлмасин,
Қўлга тушириб сени ҳалок қилмасин,

Кўп яшасин, сендай болам ўлмасин,
Олиб қайтгин, дўсту душман кўрмасин,
Соғ бориб, саломат қайтгин, Авазжон.

Кўзлаб чиқсанг сен ҳам узоқ йўлини,
Қариганда билдинг бобонг ҳолини,
Ҳақладинг бобонгнинг хизматларини,
Тўполон қилмагин амманг элини,
Эрта борсанг, тезроқ қайтгин, Авазжон,

Лодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Ишинг чиқиб, кўп ҳаяллаб қолмагин,
Аваз, мардсан, номард ишин қилмагин.

Одам суюнади марднинг сўзидан,
Мард йиғитлар бурилмайди изидан,
Мард бўлсанг, номард ишин қилмагин,
Кўп ҳаяллаб Гуржистонда юрмагин,
Бунча сен бобонгни интиқ қилмагин,
Соғ бориб, саломат келгин, меҳрибон.

Юришинг, биламан, Чамбилда дархон,
Бобонгни эсингга опсан, Авазжон,
Сени келар дейман, бунда юраман,
Бир тўғри гапирдинг, ўзим биламан,
Амманг билан ватан-рўзгор қиламан,
Мен аммангга кийик гўшти кўпайтиб,
Аммангнинг кўнглини хушлаб тураман.
Мен юрарман келар вақтинг сўроқлаб,
Бормайман Чамбилга йўлингга қараб;
Амманг келгандан қай бирга борамиз,
Сендай мардни қайни қилиб оламиз,
Сен келганча бунда овора бўламиз,
Сенга айтган сўзим шулдир, Авазжон.

Аммам деб сўйлаган сенинг тилингдан,
Аччиғлансанг, ҳар иш келар қўлингдан,
Умид узгин, эрта қайтгин элингдан.

Энди сенга тимсол айтдим бир алвон,
Гўрўғли ўғлисан ўзинг, Авазжон,
Шавкатинг каттадир, Чамбилда дархон.
Ҳаялламай эрта қайтгин, Авазжон.

От чопмоққа хўп қойимдир даласи,
Баҳорда очилар тоғнинг лоласи,
Сенсан, қўзим, Чамбил элнинг тўраси,
Эрта борсанг, тезроқ қайтгин, Авазжон.

Кўп ҳаяллаб хаёлингни бўлмагин,
Сен мени аммангга интиқ қилмагин,
Ишинг чиқиб, кўп ҳаяллаб қолмагин.

Шунда Авазхон балодан қутулгандай бўлиб жўнаб кетди. «Менга аммасини олиб келиб беради», — деб Ҳасан Қўлбар қайтди. Аваз борадиган ерининг тайини йўқ, қаёққа борарини билмай, боши оққан томонга йўл юриб, чўлда кетиб бораёпти. Бола-чақаси эсига тушиб: «Ҳбли аҳволи қандай бўлди экан», — деб кўнгли бузилиб, хафа бўлиб, бағри эзилиб, бу сўзларни айтиб бораёпти:

Яхши кунлар дўниб қора,
Бағрим бўлди пора-пора,
Бўлдим йўлларда овора.

Кўзларимдан кетиб равшан,
Топилмади сарой, бўстон,
Дўстлар бўлди менга душман,
Хондан йўқ Чамбилда нишон,
Юришим менинг пушаймон,
Мен ҳам эдим марди майдон.

Ким билар менинг ҳолимни,
Бул юришда аҳволимни;
Эсиз, менинг ғамсиз бошим,
Йўқдир ёнимда йўлдошим,
Душман бўлди кўп сирдошим.

Хафа фалак солди зулм,
Чўлда забун бўлиб ҳолим,
Икки фарзанд жону дилим,
Гўрўғли қилдими зулм,
Ё ўлдими менинг улим?!

Ўтди бу кўрган давроним,
Шул юришимда ўлиб кетсам,
Учади ному нишоним.
Авазхон дер сўзни сўзлаб,
Мен бораман кимни излаб,

Ўз ҳолима ғариб бўлиб,
Йиғлайман бўтадай бўзлаб.

Ҳаққа етгай оҳу зорим,
Сабил бўлди кирдикорим,
Қандай бўлиб қолди унда
Ўрдадаги икки ёрим.

Оға Юнус бўлиб раҳбар,
Қонхўр Гўрўғлида бор ихтиёр,
Ўтиб кетса ул фарзандлар,
Менинг кўрган куним бекор.

Айрилиққа бағрим доғлаб,
Куйиб-куйиб, қонлар йиғлаб,
Боролмайман Чамбилбелга
Фарзандларимни сўроқлаб.

Чамбилбелдан жудо бўлдим,
Абгору афтода бўлдим,
Қонлар йиғлаб чўлда қолдим;
Аввалинда бек бўп юриб,
Ғарибликда жафо кўрдим.

Гангиди шунқордай бош,
Кўкка етади нолиш,
Оҳ тортганда ғамгин бўлиб
Чиқар ҳар замон довуш.

Ана шунда Авазхон, Ғиротга одат эди. Суворига мингандай аста-аста юрса, ўн кунда олти ойчилик йўлни олар эди. Кўзига бир шаҳар — мамлакат кўринди. Авазхон айтди: «Бу қандай шаҳар экан. Агар подшоси мусулмон бўлса, шу шаҳарга бориб, шунинг хизматида бўлсам?» Шаҳарнинг бир тарафи чўл, бир тарафи тўқайистон, кўл. Яқинлай бериб эди, намозгарнинг шўъласида ярқиллаб бутхоналар кўрина берди. Авазхон айтди: «Бу шаҳар кофир экан. Ҳе, бу шаҳарга борма-йин, менинг ўз войимим ўзимга кўплик қилади. Мени кўриб қолса, Ғирот билан менинг овозам кетган. Харидори тармашиб, айрилмай юрса, мен бир ўзим бўлсам, урушиб кимга юрт олиб бераман. Бу шаҳарга кирмай, тўқайистон билан кетайин», — деб отини тўқайистонга

бурди. Шу вақтда тўқайда қўлнинг ёқасидан бир марди калон — мўйсафид киши, остида катта бўз оти бор, эгарининг қошида добили, қўлида бўз қарчигай, қўлдан чиқиб кела берди. Авазхон айтди: «Бу бутхоналарга қараганда, бу шаҳар кофир бўлса керак эди, бу мусулмон ё бир айёрмикан, айёрлик ҳам шу тартибда бўлиб юрар эди». Аваз билан ҳалиги чол йўлиқиб қолишди. Авазхон айтди: «Шунга салом берсаммикан, бермасаммикан?.. Салом берайин, соқоли оқарган, қари киши экан», — деб салом берди. Шунда ҳалиги бобо алик олиб, Авазхонга қараб, бир-икки сўз айтиб турган экан:

Қайси элдан, қайси юртдан бўласан,
Қандай шоҳнинг, қандай бекнинг ўғлисан,
Хабар бергин, қўзим, қайдин бўласан?

Остингда юз алвон ўйнаган отинг,
Қаерларда сенинг ўсган элатинг,
Менга хабар бергин, болам, авлодинг,
Хабар бергин, бўтам, қайдин келасан?

Тарзингни менгзайман осмонда ойга,
Жасадинг ўхшатдим бўз қарчигайга;
Бино бўлдинг қайси гавҳар донадин,
Сендай ўғлон бино бўлмас энадин,
Парвоз қилдинг қайси мазгилхонадин,
Хабар бергин, ўғлим, қайдин бўласан?

Шундай бўлдим сенга ҳақнинг фармони,
Сени туққанларнинг борми армони,
Наслинг одам десам, бихишт ғилмони
Хабар бергин, қўзим, қайдим келасан?

Қийғир деган қуш ўлтирар қиёда,
Ажойиб йигитсан фоний дунёда,
Жасадинг бор Рустамдан ҳам зиёда,
Ғайрат қилсанг, шоҳлар юрар пиёда,
Шер ўмганли қайсар, қайдин бўласан?

Танимадим сендай шунқор кишини,
Билмайман мардларнинг қилар ишпини.
Лочинсифат қўзим, қайдин бўласан,
Меҳнат тартиб узоқ йўлдан келасан,
Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?

Менга хабар бергин мамлакатингни,
Нима деб айтади сенинг отингни,
Мен билайин сенинг асли зотингни,
Парвоз қилган шунқор, қайдин бўласан?

Қайси элда, қайси юртда бўлдинг сен,
Меҳнат тортиб бу ерларга келдинг сен,
Сиру аҳволингдан баён айлагин,
Бир лочин боқишлим, қайдин келасан?

Бир ажойиб ўғлонсан фоний дунёда,
Сен йўлиқдинг менга майдон орада,
Жасадингдан мендай бобонг садаға,
Йўл бўлсин, жон болам, қайда борасан?

Бу сўзни деган сўнг Авазнинг кўнглига келди: «Бу
мабода душманнинг айёри бўп мендан ҳийла билан сў-
раяптимикан?», — деб ўйлади. Шунда Аваз бобога қа-
раб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

... Ҳаммадан айрилиқ савдоси ёмон,
Сендан савол сўрар мендай мард ўғлон,
Қофирмисан, бобо, айтгин мусулмон?
Сен динингдан баён айла бу замон,
Сўнгра сўра менинг ўсган элимдан.
Қофир мусулмонлигинг билайин,
Душман бўлсанг бошинг боғдай чалайин,
Дининг қандай аввал сендан сўрайин,
Сўнгра мен сўзингга жавоб берайин.

Менинг айтганимни билгин, бобожон,
Ҳийла билан сўраб бўлма саргардон,
Соқолинг оқариб, ёшларинг қайтган,
Ҳурмат қилиб мен сўрадим меҳрибон,
Қофирмисан, йўқса ўзинг мусулмон,
Тортинмайин жавоб бергин, бобожон.

Гул тарзим сарғайиб сенга қарадим,
Жавоб бермай мен динингни сўрадим,
Олғир қуш кўтариб бунда келасан,
Сўраган сўзима жавоб берасан;
Қофирмисан, ростин дегин мусулмон,
Душман бўлсанг, бобо, мендан ўласан.

Шунда бобоси бу сўзни айтаётир экан:

Баланд тоғнинг бошин чалгандир туман,
Ҳар кимнинг устинда бир турли замон,
Мени душман билиб айлама гумон,
Кофирсан деб гумон қилма мард ўғлон,
Алҳамдулло, мендай бобонг мусулмон...

Мен юрганман элдан-элга адашиб,
Сени кўриб кетди кўнглим тошиб,
Кофир, мусулмонлигим мендан сўрадинг,
Сўнгра кетдим мен ҳам ўтдай тутшиб.
Хизмат қилсам оғир ишлар битказиб,
Ислоннинг динида умрим ўтказиб,
Ёшим қайтиб, мен ҳам шунча кун кўрдим.
Авазнинг ишига бобоси кулди,
Сўраган сўзига табассум қилди.

Шунда Аваз бобосига сўз айтаётир:

Энди сенга тимсол айтай, бобожон,
Остима минганим Ғиркўкдай ҳайвон,
Гўрўғли ўғлиман — отим Авазхон,
Мени билсанг Чамбил элдан келаман.

Бобо, қайтай, кетди ақлим шошиб,
Мен юрибман элдан-элга адашиб,
Насибам тортгандир гузарим тушиб,
Мени билсанг, туркман элдан бўламан...

Туркман халқда бордир Аҳмад Сардор,
Ноҳақ туҳмат қилди менга баччағар,
Гуноҳкор айлади Гўрўғли номдор.
Қанча хизмат қилдим, ишларим бекор,
Чамбил юрти ҳозир бўлмади даркор...

Менда йўқдир ҳозир юртим, нхтиёр.
Мазгилим бор эди ҳам гулу гулзор,
Бизни ҳайдади Чамбилда беклар.

Айтайин, бошимда шундайин савдо,
Ҳукмикушим тайин бўлганда элда,
Қочиб чиқиб кун кечирганман чўлда.

Бу сўзни эшитиб, бобо кўзин ёшлади,
Ҳай аттанг, деб ўзин отдан ташлади:

Туркманнинг элида Ёвмитдир жойим,
Аҳмад Сардор қуриб кетсин илойим;
Менинг бола-чақам Чамбилда қолди,
Сардор туҳматиман бу бобонг келди.

Отимни сўрасанг Ашурбек Сардор,
Бир миллиён менинг аскарларим бор,
У юртнинг каттаси Гўрўғли номдор,
Мен ҳам эдим Гўрўғлига хизматкор,
Ифво билан мен ҳам бўлдим гуноҳкор.

Асқар тоғнинг бошини чалган туманми,
Ғамли қулга мудом охири замонми?
Аввал бошлаб эл каттасин сўрайин,
Чамбилбелда Гўрўғлихон омонми?
Отимни биласан Ашурбек Сардор,
Нима қилсам ўзимдадир ихтиёр,
Ёвмитда қолганди амлоку рўзгор,
Чамбилбелда кўрган кўзлар омонми?

Мана тақдир ҳайдаб сен [бунда] келдинг,
Бу кунда йўлиқиб сўзлашиб қолдинг,
Сен-ку менинг тўражоним бўласан,
Қўнғилимни кўтариб сўраб турасан.

Ҳаво ёғиб, ҳалқоб ерлар лойланди,
Авазхонни етти марта айланди.

Шунда Авазхоннинг қўнғилига келди: «Бу айёр экан,
мендан айёрлик билан сўраган экан. Чопиб ташласам-
микан?» — деб қиличга қўл узатди. Яна қўнғилига келди:
«Бир чолни чопиб ташлаб, бундан нима обрў оламан.
Ке, олдин сўрайин»: — Мен сенинг қандай тўражонинг
бўламан? — деди. У бобо айтди: — Ўғлим, мени ҳали ҳам
таниганинг йўқ экан-да. У, Чамбилда мен Туркманнинг
Ёвмит деган еридан бўламан, Ашурбек Сардорман. Мен
Чамбилда шундай баҳодирлик ном кўтардим. Неча ша-
ҳарларни олиб, Чамбилга тобе қилдим. Балхивон шаҳ-
рини, Ҳазористон шаҳрини олиб, Чамбилга қаратдим.
Гўрўғлининг тоғаси Аҳмад Сардор бир куни Гўрўғлига
ифво қилибди: «Неча марта маслаҳатини эшитдим:
Ашурбек иш кўрсатиб юрибди, буларга ишонма. Булар
сени ўлдириб, ўрнингга бек бўлмоқчи», — дебди. Бу ифво

билан Гўрўғли мени гуноҳкор этиб, ҳукмикушга тайин қилди. Мен оқшомлаб қочиб, бу шаҳарга келдим,— деди. Авазхон айтди: — Бобо, биз ҳам сендай, сенинг Евмитда икки ўғлинг қолса, менинг ҳам бир ўғлим, бир қизим қолди. Шаҳри Ширвондан Аҳмад Сардорни бандиликдан ажратиб олиб келдим. Олиб келиб шу туҳматга эга бўлдим. Гўрўғли мени ҳукмикушга тайин қилди. Оқшомлаб ҳукмикушдан қочиб, бунда келдим. Қани, бобо, бу шаҳар кофирми, мусулмонми? Унда у бобо айтди: — Бу шаҳарга мендан бошқа мусулмон йўқ. — Мусулмон бўлмасанг, тилига тушунмасанг, қандай қилиб кун кечириб юрибсан, — деди Аваз. Унда Ашурбек Сардор айтди: — Мен даставвал бу юртга келганимда гадойлик қилдим. — Буларнинг тилига тушунмасанг, гадойликни қандай қиласан? — деди Авазхон.

Бобо айтди: — Тилга тушунмаса ҳам хайри худойини жуда кўп берар экан. Шундай қилиб, хайри худойини йўғиб юраман: «Ўлганингга умр берсин, қолганингга қирғин берсин», — деб дуо қила бераман. Бизни улар жуда дуогўй деб хурсанд бўлишади. Бир куни шундай дуо қилиб ўтирган вақтимда, бир киши калламга қўйиб юборди. Ўзга кишилар: «Бизнинг дуогўйимизни нега урасан?» — деди. У буларнинг тилини билар экан, сўнгра тушунтирди. Тушунтиргандан кейин: «Бизнинг пулпимизни олиб, ҳаммаша шундай дуо қиласан экан», — деб бизни ўлганча урди. Уриб ўлдириб қўймасин, деб қўрққанимдан буларнинг кўзига мен бутга сажда қилдим. Подшосини Қария шоҳ дер экан. Қария шоҳнинг бир қизи бор экан. «Бу бутга сажда қилди, ҳур бўлди, мен қизимни ҳурга қўшаман», — деб қизини бизга бериб қўйди. Биз Қария шоҳнинг қизини олиб, подшога куёв бўлиб, шу вақтда бу шаҳарни ўзим сўраб юргандай бўлиб юрибман-да!

Иккови ётар хуфтонгача шу кўйда ганлашиб, бошидан ўтган сир-аҳволни сўзлашиб, гоҳ Аҳмад Сардорни сўкиб, гоҳ кўрган кунинга шукур қилиб, гоҳ фикр қилиб, шунда Сардор Авазга бир сўз айтаётган экан:

Иккимиз ҳам элдан жудо — саргардон,
Икки адашгани кўшди яратган,
Хўп сўзлашдик, тангрим бўлди меҳрибон,
Бизникига бирга юргин, Авазжон.

Сени ташлаб мен ҳам қайда борайин,
Мазгилима сени меҳмон қилайин,
Хизмат қилиб, ҳўп дардлашиб турайин,
Жой-жалойимни кўргин, Авазжон.

Олиб кетай сени бошлаб,
Ғам-савдони орқа ташлаб,
Кетай энди сени бошлаб,
Ўтиришсак кўнгил хушлаб,
Юр энди бирга, Авазжон.

Одам бўлиб элда юрдинг,
Душман бўлса бошин олдинг,
Қанча жабру жафо кўрдинг,
Мусофирлик юртда қолдик,
Юр мазгилга, дардлашайик.

Сарғайди гулдайин юзим,
Элга тўрт бўп наргас кўзим,
Сенсан менинг Аваз қўзим,
Юргин, болам, ҳоллашайик.

Қариндошсан, ундан келган,
Халқи туркман бирга бўлган;
Гўрўғлига хизмат қилган,
Хайр, деб Аваз йўлга кирган.

Остида Ғиркўкдай тулпор,
Йўлдош бўлди бунда Сардор,
Бемаҳалда шаҳар қараб,
Жўнадн шундайин беклар.
Бораётир йўлни тортиб,
Гоҳи елиб, гоҳи йўртиб.

Қандай шаҳар, кўрсак, дейди,
Халқи қандай, билсак, дейди,
Аваз ўғлоннинг кўнглида,
Шул шаҳарни кўрсак, дейди.
Сардор билан йўлдош бўлиб,
Хизмат қилиб турсак, дейди.

Сардор айтар ажаб шаҳар,
Ўтириш жойлари гулзор,

Ўнгу сўлга қилсанг назар,
Хаёлингдан кетар ғубор;
Жоним болам, келиб қолдинг,
Менга ҳамдам сендай шунқор.

Қайтган эди менинг ёшим,
Йўқ эди менинг сирдошим,
Не бўлса Туркмандан келдинг,
Аваз менинг қариндошим.

Бундай шаҳарда юрармиз,
Иковмиз сирдош бўлармиз,
Бир-биримизга суяниб,
Бу шаҳарда кун кўрармиз,
Юр энди бирга, Авазжон!

Бу сўзларни айтиб, иккови бирга шаҳарга етди. Ётар вақт яқинлаб, миршаб-шабгирлар чиқиб қолибди. Иккови тақирлатиб кўчада уриб бораяпти. Ҳадди одам йўқ, булардан қандай одамсан, деб сўрамайди, Ашурбекни танийди. Ашурбекнинг мазгилига етди, ташқи ўрданинг дарвозасини очиб, ичкарига кирди. Булар отдан тушиб, хизматкорига отларни топишироқчи бўлган вақтида, ичкари ўрданинг эшигини очиб биров чиқди. Авазнинг кўзи тушди. Булутнинг орасидан кун ёрилиб чиққандай бўлди. Бу Қария шоҳнинг қизи — Сардорнинг хотини экан. Сардор қарчиғай кўтариб кўлга овга кетган экан. «Бу вақтгача келмай, кечга тортиб қолди, нима гап бўлди», — деб ухламай йўлга қараб юрган экан. Шунда Авазни кўриб, Сардорнинг хотини бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Мен биламан Туркман элдан келибсиз,
Сардорбекнинг қариндоши бўлибсиз,
Қариндош деб бунда сўраб юрибсиз,
Инжилмай ўрдага киринг, қайнимжон.

Тонг отганча мен бўлайин хизматкор,
Сардор келиб, Туркманда қолган рўзгор,
Бола-чақасидан унда айрилиб,
Қайта бошдан бунда қилган кирдикор,
Қариндош деб йўқлаб келган бу шунқор,
Сирлашиб ўтиринг, мана мазгиллар.

Ичкари ўрдага элтай сизларни бошлаб,
Қўнгилда бор ўтган ғуборни ташлаб,
Ўтиринг мазгилда қўнгилни хушлаб,
Юрингиз ўрдага, киринг, қайнимжон.
Атрофда, албатта, [қанча] душман бор,
Бунда турсанг, дўсту душман гап қилар,
Бемаҳалда ҳамма қолсин беҳабар,
Ичк(и) ўрдага бориб туришлик даркор,
Неча сўз айтади мендай санамлар.

Мен биламан сизнинг Туркман юртингиз,
Хизматкорга топширилиб отингиз.
Мардларнинг қўнглини кимлар билади,
Отга қараб булар хизмат қилади,
Инжилма, ўрдага киринг, қайнимжон.

Бу сўзларни айтиб Сардор хотини,
Ияртиб жўнади шундай мардини.
Кетди ички ўрдага шундай йўл бошлаб,
Авазман Сардорнинг вақтини хушлаб,
Неча қабат остига либослар ташлаб,
Югуриб-елиб қанча хизмат қилади,
Иззат қилганини Аваз билади,
Ашурбекка Аваз меҳмон бўлади.

Шунда самоварларни қўйиб, Сардорнинг хотини чойларни дамлаб, дастурхон ташлаб, ҳар турли таомлар тайёр қилиб, Аваз билан Сардорнинг олдига тортди. Шунда тонг отганча икковининг уйқуси қочиб кетди. Ёнбошлашиб Туркманда юрган жойларини, бўлган воқеаларни, кўрган кунларни гаплашиб ўтирди. Қария шоҳнинг қизидан Сардорнинг икки ўғли бор эди. Бир муллани ўзи солиб, таги заминда ўқиб ётар эди. Тонг отган сўнг Авазхон айтди: — Сиз — Сардор, биз — бунда қочқинчи, сизни ҳам унча-мунча билмас. Қўп халқлар «Фирот билан Ғўрўғли келаяпти»,— деб йиғлаган боласини ухлатган. Бу Фиротнинг донғи Доғистон кетган. Таги биров билдириб, ташқарида туриб, Фиротни кўриб, орада бир гумонли иш бўлиб юрмасин. Бизнинг бунда келиб ётганимизни ҳеч ким билмасин. Сизга ҳам бизнинг касримиз тегмасин. Сардор: — Бу айтганинг рост, Авазжон. Лекин одам одамни синаб бўлмайди, бировнинг

кўнглидагини биров билмайди, айтганинг рост, — деб бу отни ҳам таги заминга киргизиб тортди.

Аваз оқшом Сардор билан чиқиб ҳангама қилар эди, кундузи таги заминда ётар эди, ички ўрдадан ташқи ўрдага чиқмас эди. Бу ишларни Сардорнинг хизматкорларидан билар эди, Аваз билан Сардорни хавотирлаб турар эди. Бу хизматкор бир гапни кўнглига ўйлаб, Қария шоҳнинг қошига бориб, Сардорнинг устидан шикоят қилиб, гапириб турган экан:

Аё шоҳим, сизга айтай сўзимни,
Ҳолингга қайишдим, эшит арзимни.
Сардор сенга қариндош бўп юрибди,
Билдим Туркман [элга] хабар берибди,
Гўрўғлидан бунда жосус¹² келибди,
Бул элларни синамоқчи бўлибди.

Юлдузни кўзлайди ул минган оти,
Душманни ўртайди шоҳлик шавкати,
Гўрўғлининг Аваз деган фарзанди,
Сардорнинг тилиман бунда келибди.

Жосус бўлиб келиб сирингни билар,
Сир билган сўнг тагги зарар текизар,
Аё шоҳим, бундан қолма беҳабар,
Бундай одам элга келиб юрмасин,
Сирни билиб элга талон солмасин.

Жосус бўлиб ҳозир ёлғиз келади,
Кўнглидаги ишини ким билади.
Емон кунда ўзи бўлади тайёр,
Албатта, кейинда кўп лашкари бор,
Сен бўлгайсан у ишлардан хабардор,
Элчи бўлиб бу орада қатнашар,
Сардорнинг сенга дўстлиги бекор,
Туркман халққа тил берибди баччагар.
Сардор хизматида ҳамиша бўлдим,
Аниғини билиб мен сизга келдим.

Уруш бўлса белин бойлаб тургудай,
Қанча лашкар бўлса жавоб бергудай,
От-асбобин шайлаб чиқса майдонга,
Бир шаҳарни ўзи талаб олгудай —

¹² Қўлёзмада ва шевада *жонсиз*.

Шул одам жой тутган сўнг бу ерда,
Мен биламан, юртинг ўлжа бўлгудай.
Эртароқ олдини олгин, султоним,
Мамлакатинг туркманларга қолгудай.

Бу сўзни эшитиб, Қария шоҳ: — Биз Сардорни куёв қилдик, ўз элимиз бўлди, кўнглидан ғубори кетди. Бизнинг мамлакатимизга кўнгли қўйиб юрибди десак, ҳали ҳам кўнгли Туркманда экан-да! Бундан чиқади, одам-одамни синаб бўлмас экан. Бировнинг кўнглидагини биров билмас экан, — деб қошидаги амалдорларга бир сўз айтаётир экан:

Бизнинг юртимизга келибди айёр,
Ашурбекнинг томир¹³ бўлгани бекор,
Меннинг қошимдаги саркарда, беклар,
Ҳамманг бўлгин энди хизматга тайёр.

Сардор бизга душманлигин билдириб,
Пойимизни қирмоқ учун қасд қилиб,
Менинг душманима хабар етқариб,
Гўрўғлнинг ўғли Аваз келибди,
Ашурбек уйига меҳмон қилибди,
Мен ҳам билдим бир иш бўлиб турибди.

Ҳар на деганимни маъқул билинглар,
Ашурбекнинг мазгилига боринглар,
Ташқи ўрдасига бориб туринглар.
Англадим Сардорнинг қилар ишини,
Кесиб берсин меҳмонининг бошини.

Қария шоҳ айтган сўзи шу бўлар,
Жосус бўлиб келган кишини ўлдира,
Авазхоннинг бизга у боши даркор,
Шу ишни битиринг борган амалдор,

Қабул қилманг Сардор айтган сўзини,
Ҳозир душман билдим Сардор ўзини,
Ҳурмат қилманг мендай шоҳнинг қизини,
Бошин кесиб берсин ул Авазини (нг).
Ўз ишидан ўзи тортсин иззасин,
Жосус киши кўриб кетар жазасин.

¹³ Қариндош.

Неча сўзни Қария шоҳ айтади,
Қанча амалдор тайёр бўлиб етади.
Қария шоҳ айтган сўзини билиб,
Сардор мазгилига қараб жўнади,
Шоҳнинг сўзин қулоқолиб¹⁴ боради.

Амалдорлар туриб давлатдан кетди,
Бир нечалар айтар: «Бу қандай гапди (р),
Қария шоҳга [Сардор] куёв бўлибди,
Нимадан камлиги бордир Сардорнинг,
Бул элатда бузмакорлик қилибди.

Бул ишларни подшо қайдан билади,
Билмаса-да, биров хабар беради».
Қар қайси қар турли сўзлаб боради.

Шунда Сардорнинг ташқи ўрдасига йнгилиб, қанча амалдор, жиғадор, туғдор Ашурбек Сардорни чақирди. Ашурбек ички ўрдада эди, ташқи ўрдага чиқди. Қария шоҳ билан бирга турадиган катта амалдорларни кўрди. Нима хабар эканини сўради. Шунда бу амалдорлар Сардорга билдириб, бир сўз айтиб турган экан:

Биз биламиз сени, Ашурбек Сардор,
Бу қилган ишларинг дунёда бекор,
Тўғри юрмай, бундай ишлар не даркор,
Қайнатангга ўзинг бўлдинг гуноҳкор.

Сенга меҳмон бўпти Гўрўғли ули,
Туркман деб айтади Авазнинг эли (и),
Нега олиб келиб меҳмон қиласан,
Бадфеълсан, ўзинг хабар берасан,
Шоҳ олдида жавобгар бўп ўласан,
Меҳмоннинг бошини кесиб берасан.

Билмайсанми Қария шоҳ ишини,
Кўрдингми, буюрган қанча кишини,
Кесиб бергин Авазхоннинг бошини.
Биз амалдор, шоҳнинг амрин тутамиз,
Шоҳнинг сўзин келиб сенга айтамыз...

¹⁴ Қулоққа олиб.

Биз биламиз туркман халқ одатини,
Хароб қилмдқ бўпсан шоҳнинг юртини,
Биздан зиёда биласан, Ашурбек,
Гўрўғлининг кетган таърифотини,

Туркман элда, билгин, улар ҳам сардор,
Юртни талаб, чопиб олар амалдор,
Аваз деган бизнинг халқда номи бор,
Номини эшитса титрар одамлар,
Бундай одам — насл сенга не даркор,
Кесиб бер Авазнинг бошини, Сардор.

Сўйласанг сўзингга қулоқ солмаймиз,
Сенинг жавобингга қулоқ солмаймиз,
Бекорга ҳалак бўлиб юрмаймиз,
Бошни олмай, шоҳ қошига бормаймиз.

Кесиб бергин Авазингни (нг) бошини,
Сўнгра англа Қария шоҳ ишини,
Ҳалак қилиб юборди шунча кишини.

Шунда бу сўзини эшитиб, Сардор нима деярини бил-
май, сўзига жавоб беролмай, ё йўқ, ё бор, деб айтолмай,
калласини пастга ташлаб: — Мен бир ички ўрдага бо-
риб келайин, — деб жавоб олиб, ички ўрдага кириб кет-
ди. Хотинининг қошига бориб, хафа бўлиб, бир сўз ай-
таётди:

Донагулсан, дилбар, ўзинг биласан,
Отанг менинг ишим риё айлади.
Аваз бўлган экан элда гуноҳкор,
Олиб келиб меҳмон қилди бу Сардор.

Ташқарида турган қанча амалдор,
Булар биздан Авазнинг бошин сўрар,
Нима десанг, қулоқ солмас баччағар,
Ҳозир мен отангга бўлдим гуноҳкор;
Суюниб қошимга келган бу қўчқор,
Авазхоннинг бошин кесиб берганча,
Бунда менинг, билгил, ўлмагим даркор.
Хизматларим отанг риё айлади,
Бир йўлга бошқаргин, сендайин ночор.

Менинг бошим қотди, ҳушим кетади,

Бу отангининг сўзи мени ўртади,
Паноҳ тортган меҳмон бошин сўрайди,
Кесиb берсам Авазжоннинг бошини,
Маҳшар кунда нима жавоб айтади.

Аваз эди элда диловор, шунқор,
Донагулсан, ўзингдадир ихтнёр.
Ўйлайман, тўлганман дийдан ғамда,
Агар Аваз бошин кесиb берсам мен,
Маҳшар куни Аваз қўли ёқамда.

Хотини Сардорга тасалли айтиб, бир-икки оғиз сўз
сўзлаб турган экан:

Ҳозир, хоним, сен бўп қопсан гуноҳкор,
Ташқарида бўлса қанча амалдор,
Худо берган икки фарзандларинг бор,
Авазнинг бошини не билар булар?!

Аваз меҳмон, кўнглин озор қилмагин,
Бу сўзларни Авазга билдирмагин.
Катта ўғлигининг бошин кесиb берайик,
Ҳар ҳожатин яратгандан тилайик,
Бу сўзни Авазга маълум қилмайик.

Худо берган бизга икки фарзандди,
Меҳмонни ўлдирмак бизга уятди (р).
Худонинг раҳмати каттадир, Сардор,
Худо берса, яна фарзанд топилар.

Хотинининг бу сўзи Сардорга маъқул тушди: — Рост
айтасан. Авазнинг ғами ўзига қўплик қилиб юрибди.
«Сенинг бошингни кесиb бер», деб бизга қанча амалдор
замлаб турибди, деб қандай айтамыз. Булар Авазни кў-
риб юрган эмас, Авазни таниб юрган эмас. Ўғлимизнинг
бошини кесиb берсак, ишона беради, — деди.

Шунда иккови болалари ўқийдиган таги замин жой-
га борди. Ўғлига панду насихат қилди. Булар энаси би-
лан отасининг сўзини эшитиб, буларнинг сўзига бола-
лари ҳам рози бўлди. Ўғлини ётқизиб, бетига бир оқ
нарса ёпиб, хотини айтди: — Мендан кўра сиз дадил-
сиз. Мен қандай бўлса аёлман, кўнглим бўшайди. Эр-
каксиз, пичоқ солинг, — деб Сардорга пичоқни узатди.
Сардор пичоқни қўлига олиб, қандай соларини билмай,
хотинига бир сўз деб турибди:

Бу ханжар солмоққа йўқдир тоқатим,
Мардлик билан бош бермоқчи фарзандим,
Таним қуриб, қолмади менинг нажотим,
Пичоқ ушлаб балки кетди ҳолатим.

Менинг айтган сўзим бунда бўлмайди,
Пичоқни тортмоққа дармон келмайди,
Донагулсан, дилбар, ўзинг биласан,
Бу ханжарни сен солмасанг бўлмайди.

Хайр деди, шу замон хотини олди,
Берган оқ сутлари эсига келди,
Фарзандим деб бунда кўнгли бузилди,
Бош берган азамат менинг ўғлимди(р).

Булар шундай бўлиб ётди. Бир-бирига неча марта овушиб, пичоқ солмоққа кўнгли бўлмади. Аваз ҳам таги заминда эди. Бир кичкинтой тешик бор эди: «Бу болалар шу ерда турар экан», — деб кўнгли Аваз тешикдан қарарди. Қараса, эру хотин пичоқни бир-бирига овушиб: «Сен сўй, сен қўй», — деб турибди. Буни кўриб Аваз: «Булар жинни бўлибдими, нимага бундай этаяпти. Бу ерда бекор бола йўқ. Ўзининг боласини ўзи ўлдирмоқчи бўлиб, яна кўнгли бўлмай турибди. Нега бундай қилаяпти экан?» — деб тешикдан туриб, бир сўз деб турибди:

Эшит, Сардор, сенга бир гап бўлдим...
Олло сенинг ақлу ҳушинг олдим.
Ҳеч бўлмаган бундай ишни қиласан,
Пичоқни овушиб ҳайрон қоласан,
Йўқ ердаги қилиқларни қиласан.

Ҳеч замонда шундайин гап бўлами,
Фарзандга отаси ханжар солами,
Фарзанд деганинг қандайин ширин,
Шундай ишларга кўнглинг бўлами?!

Бундай бўлсанг асло дунёда юрма,
Адашган ҳиндининг ишини қилма,
Чиқ ташқари, фарзандингни ўлдирма.
Фарзанддан жудомиз, кўнгилдан кетмас,
Бунинг жароҳати сира ҳам битмас.

Бу сўзни эшитиб, Сардор бўлган воқеани Авазга билдирайпти:

Бу бадбахтлар бир иш бошлаб турибди,
Сенинг келганингни шоҳим билибди,
Қария шоҳ бизга зулм қилибди,
Ул сенинг бошингни сўраб турибди.

Бундай ишни қандай сенга билдириб,
Билдирмасак дедик жавобин бериб,
Бош берайик бунда ўғилни ўлдириб,
Қайтамиз, шу ишда биз ғамгин бўлиб,
Сен учун манов ўғлон бошин бериб,
Олсак деймиз бу душмандан қутқариб,
Ташқи ўрда бари одамга тўлиб,
Мен сенга сўзладим дардимни ёриб.
Иккимиз сўзлашдик кўп ғамгин бўлиб,
Менинг мазгилимда меҳмон ўлдириб,
Қандай мен берарман бошингни олиб,
Сенинг учун мен ўғлим бошин бериб,
Меҳмонлик ҳурматин бажо келтириб.

Тўтиё айладим, изингни тавоё,
Бундай ишга, Аваз, бергайсан жавоё,
Сени меҳмон дедик, пазат айладик,
Сенинг-чун ўғлим бошин берса савоё.

Амалдорлар келди бунда қабоҳат,
Туриб бизга жуда қилди сиёсат,
Подшо амри, бизда қолмади тоқат,
Нима десанг, бергин ўзинг маслаҳат.
Меҳмоним, деб қилдик биз сизни ҳурмат.

Бу сўзни Авазхон Сардордан эшитиб, гапираётир
ёкан:

Ушбу дамни ўзга дамдай дам дема,
Бу гаплардан, Сардор, сира ғам ема;
Шу гап учун сен ўғлиңгни ўлдирма,
Бундайчагин жинни феълингни ташла.
Дўст тутган Сардор, опке Ғиротди,
Шу сўзларни гап деб сенга не бўпти!
Амалдор ўрданга босиб келганди,

Улар билмас мендай қайсар ўғлонди,
Мен айтайин ажал ҳайдаб келганди(р),
Сардор, бексан, олиб келгини Ғиротди.

Насиб этса мен Ғиротни минайин,
От ўйнатиб ул майдонда турайин,
Бош олғич «азаматни» кўрайин:
«Танимасанг мана Аваздай кишинг,
Мана керак бўлса бу азиз бошим».
Шу сўзни айтиб бош олғични сипайин,
Қанча ҳам ғайрати бор [экан] билайин,
Бош кескичининг қочмаганин кўрайин.

Шу сўз учун хафа бўлибсан, Сардор,
Ешинг қайтиб, ўзинг айнибсан почор,
Сен ҳам бўпсан аёлдайин муштипар,
Шундай ишлар, ўйла, сенга не даркор!
Ўзи ҳозир турган мендайин шунқор,
Албатта менинг чиқмоғим даркор,
Қани, қанча бордир келган йиғитлар!
Қулоқ солгин Авазхоннинг тилига...
Номард қарамайди марднинг ҳолига,
Ботир бўлса келсин Авазхонига,
Сўз айтарман бош кесарнинг шаънига.
Сардор, бунда олиб келгин Ғиротди,
Бу қилган ишларинг сенинг уятди(р)!

Хотинингни ғаму фиғон этказиб,
Икивора бир гўдакни ётқизиб,
Мард бўлсанг, номарднинг ишин қилмагин,
Бундай аҳмоқ ишни маъқул билмагин,
Аҳмоқликман нобуд қилиб болангни,
Сўнгра сен ҳам жинни бўлиб юрмагин.
Сардор, бунда олиб келгин Ғиротни,
Мендан кўргин тошадиган ғайратни.

Қарамайин мен ҳам баланд-пастига,
От чоғиб чиқарман душман устига.
Ҳеч кимса қилмаган ишларни ўйлаб,
Хотин-эр иковинг ўзингни қийнаб,
Фарзанднинг бетига оқ чочиқ тайлаб,
Ажаб бир подонлик ишларни ўйлаб.

Сардор, қариганда нодон бўласан,
Дунёда бўлмаган ишни қиласан,
Шу сўзни кўнглингга маъқул биласан,
Айтсанг бўйми¹⁵ мендай Аваз мардингга?!
Касирима ўлиб кетса фарзандинг,
Мен қандай қарайман сенинг бетингга?!

Сардорлик қиласан дунёда юриб,
Қарибсан-да ақлу ҳушинг йитириб,
Ўру хотин иковинг ҳам бир бўлиб,
Бўлмаган ишларни ўйлаб турасан.

Бу ишлар нодоннинг ишидир, Сардор,
Шаънимизга бундай ишлардир бекор,
Ҳеч бўлмаган аҳмоқ ўйни ташлагин,
Албатта бетима айтмогинг даркор,
Уят билар бу ишни баҳодирлар.

Сен сўрасанг, ўзим жавоб бераман,
Сени иш тортмайман, ўзим кўраман.
Сенинг шоҳинг бўлса, бўлмаган душман,
Жавоб берай сўнгра қилсин пушаймон.
Ўзинг ўйла, бўлибсан, Сардорбек, нодон,
Шу ақлман ўтдингми сен дунёдан,
Неча сўзлар тимсол айтди Авазхон,
Душман бўлса ҳали бермасман омон.
Душман бўлса мен қиларман хурушни,
Қўлга олиб сопи олтин қилични,
Лак-лак душман бўлса парвой қилмайман,
Мен қиламан душманларга урушни.

Фарзандим деб оҳу афгон этарман,
Бошин кесиб, лошин кўкка отарман.
Мен келарман от ўйнатиб далангдан,
Чиқолмайди душман қўрғон-қалангдан.

Билмайсанми Авазхоннинг кучини,
Кўп душмандан ёлғиз олар ўчини,
Неча сўзни Авазхон сенга айтди,
Опкеп бергин дарров менга Ғиротди,
Аваз қилар майдон аро ғайратди,
Бу ишлар, ўйла, сенга-бизга уятди(р).

¹⁵ Бўлмасми?

Бу сўздан кейин Сардор айтди: — Бу ишга менинг каллам қайтди. Шу гап кўнглима маъқул бўпти,— деб бойлаган еридан Ғиротни етаклаб Авазнинг олдида олиб келибди. Аваз ўзи билан бирга юрган, ёлғизликда йўлдош бўлган Ғиротнинг кокилини силаб, отни яланғочлаб, қашлаб, эгарлаб, чоқлаб, айил-пуштанларини қаттиқ тортди. Минди Ғиротди, ғилофдан қилични сугуриб қўлига опти. Қилични Исфиҳонда ишлатган, ишлови етган: теккан замон омон қолмасин, — деб заҳарнинг сувини ялатган. Ширвонда урушга кетган ёв-яроғи ўзи билан бирга. Авазхон билади, қўлида қиличи ўн етти газ келади, душманга сермаса, қирқ газ чўзилади. Авазхон Ғиротни ўйнатиб, ўтдай ёниб, у душманга толиб, ғамли кун дарду алами зиёда бўлиб, «меҳмонларнинг» устига етди. Ташқарида ўн амалдор ўтирибди. Кўрган ҳамон амалдорларнинг жони чиқиб кетди. «Туркмандан келган одам шу экан», — деб кўзини ёшлаб, туш-тушига қочиб борапти. Шунда Аваз бу сўзни айтиб қувиб борапти:

Тўкилар кўзда ёшинг.
Керак бўлса мана бошим,
Туш-тушингга қоча бериб,
Қандай бўлди сенинг ишинг,
Бекорга шовқин қилиб,
Албатта чиқарма товушинг.

Чамбил юртдан бунда келган,
Бош олмоққа толиб бўлган —
Баҳодирлар, гапир, деди.
Майдонли кун сира ёлғон
Шовқин солмай келган бунда,
Бош бермоққа Аваз келган,
Қандай жонзод бўлдинг ўзинг,
Бошимни ол, деб яқинлади,
Шул замон хунхор Авазинг,
Ҳар тарафга сен қочасан,
Қандай бош олгичи ўзинг?

Амалдорнинг ақли шошди,
Бошидан учирди ҳушди,
Авазхон яқин етишди,
Кўчаларда чопиб ташлар
Кўринг, Аваз неча бошди.

От солайин якка-якка,
Кетсин овоза фалакка.
Сен тингилдинг мендай мардга,
Сўз иззаси ўтиб кетди,
Билсанг мендай валламатга,
Кел, майдонда савашайик...
Хафа фалак солди зулм,
Ҳали паришон кўнглим,
Қария шоҳ, сўраб турган
Сенинг бунда катта элинг
Ё сеники, ё меники.

Бузилмасин бунда рахтим,
Очилгай-да менинг бахтим,
Қария шоҳ, сенинг тахтинг
Ё сеники, ё меники.

Йўқдир, душман, пойимларинг,
Юрагингда войимларинг,
Урдангдаги ойимларинг
Ё сеники, ё меники.

Сенга етгай менинг сўзим,
Термулади икки кўзим,
Етишган хунхор Авазинг,
Улжа бўлар улу қизинг,
Ё сеники, ё меники.

Гоҳи олчи, гоҳи чикка,
Оти ўйнаб дирка-дирка,
Қария шоҳ, келгин якка...
Агар қанча лашкар бўлсанг,
От қўярман ўзим якка.

Қўрарсан Авазнинг иши (и),
Кесилар душманнинг боши,
Дучор бўлса сонсиз душман,
Кўчаларда қолар лоши...

Урушли кунда майдонда
Баҳодирда бўлмас армон.
Остимда хоннинг Ғироти,
Бу ерлар ўшанинг юрти.

Мард Гўрўғлининг фарзанди,
Неча сўзлар бунда айтди,
Ҳар тарафга хабар кетди,
Қарня шохнинг шаҳари
Бир тўполон бўлиб ётди.

Қандай илож қилармиз, деб,
Ўртага олиб кўрармиз, деб,
Бир одам-да, ўртага олсак,
Банди қилиб олармиз, деб.

Фирот минган Аваз қайсар,
Парво қилмайди зўрабор.
Учраса ёрнинг марди,
Кўзга дори пойи гарди,
Бизлар Чамбилнинг жўмарди.

Учраса ёри қобил,
Ҳар маҳал ваъдадан тобил.
Майдон бўлса пўлат добил
Туйилар майдон ичинда.

От чопилар овут-овут,
Урушда йўқласа Довут,
Оқ кировка, олтин совут
Ширқиллар майдон ичинда.

Мард йигитлар қилар хуруш,
Чаппа-роста бўлса уруш,
Қўлимдаги олтин қилич
Чарқиллар майдон ичинда.

Душманларнинг ўлигини,
Майдонда қирмизи қонини,
Танидан узиб жонини,
Қайда кетса имонини
Айирар майдон ичинда.

Бул сўзни айтар Авазхон,
Титрайди эшитган душман...
Аваз ёлғиз, душман кўпди(р),
От қўйди кўринг Авазхон,

Чувиллашиб сонсиз душман
Авазга отини қаратди.

Бир тўполон уруш бўлди,
Ботирларга хўп иш бўлди,
Бир ажойиб туриш бўлди.

Қўп деб ул пушаймон қилмайди,
Сира сесканиб турмайди,
Бош кесмай Аваз қўймайди.

Неча урушларни кўрган,
Урушнинг тилини билган,
Найзаю ўққа рад берган
Остинда Ғиркўкдай ҳайвон.
Шу вақтида майдон аро
Душман бетдан биров келган,
Ваҳшат билан шовқин қилган:
— Туркман, шундай қиласанми,
Ҳали кетмай юрасанми,
Ё бўлмаса ўласанми?

Аваз қараб ҳайрон қолди,
Бирор аҳмоқ ботир келди,
Суяниб аста Авазхон,
Қошига яқинлаб бордп.

Сур, деб келиб унда полвон,
Авазга яқинлаб қолган.
— Мендан омон қоласанми, —
Авазни калтакман солган.

Аваз калтакка рад бериб,
Бул бошига сийпар тутиб,
Бу ҳамладан омон ўтиб,
Ғиротига шиддат бериб,
Душманнинг қошига етиб,
Қилич билан бирдай солди,
Икки нимта бўлиб қолди.
Менманликман бу майдонда,
Номдор полвон ўлиб қолди....
Йиғилишар катта-катта

Тўп-тўп бўлиб маслаҳатда:
«Буннинг билан уруша берсанг,
Ахир жасадинг лаҳатда!

Бундай одам қурисин,
Ёлғиз деб бўлмагин аҳмоқ;
Ўзи ёлғиз, ажаб иши,
Баробар бўлмас кўп киши,
Мана майдон кўрдингларми,
Сулаб қолди гавда-лоши,
Майдонда кесилган боши.

Одам тухми қилолмайди,
Майдонда тенг келолмайди,
Хоҳи қочгин, хоҳи ўлгин,
Бундан одам қололмайди».

Аваз зўрлигин билдирди,
Туман олиб ўнгу сўлди,
Омон бермас танҳо Аваз
Бир ўзи майдонда юрди.

— Кир майдонга энди якка,
Урушмоққа толиб бўлсанг,
Ким билади голиб бўлсанг.
Ерда қолмасин-да сўзинг,
Қария шоҳ, келгин ўзинг,
Сенга бош бермагим лозим,

Сен менинг бошимни йўқлаб,
Бул ўлимга ўзинг чоқлаб;
Йўқлаб эдинг, етиб келдим,
Ишимни сенга билдирдим,
Сен ўзингни мард биласан,
Текин нон еб лоф урасан,
Навбатиман етсам сенга.
Қария шоҳ, сен ўласан.

Сен ҳам бўлдинг менга душман,
Мен қўймайман сендан нишон.
Билсанг-чи хунхори босган,
Энди бўларсан саргардон,

Мен бўларман марди майдон,
Бу майдонда кечиб жондан,
Уч оларман бу душмандан.

Шундай кунда уруш бўлди,
Нечовлар жазосин товиб,
Ярадорлар отдан овиб,
Беқуввати сулаб ётир,
Юзтуман бўп ерни қовиб.
Нечовларнинг ақли шошиб,
Ота боладан адашиб,
Қочаётир чувуллашиб,
Бир балога қолдик, дейшиб,
Бунда турсак ўлдик, дейшиб,
Қандай дучор бўлдик, дейшиб.

Қочади, урушмас бўлди,
Бекор қанча одам ўлди.
Қария шоҳ омон эди,
Шиддат бериб бунда турди,
Аваз ўғлон бу майдонда,
Билинг танҳо ўзи юрди.
Зўрлигин Аваз билдирди,
От суриб, яқинлаб бориб,
Қария шоҳни ўлдирди.

Аваз ўғлон хўп иш бошлаб,
Подшосини чопиб ташлаб;
Подшо ўлганини билиб,
Урушдан халқи қутулиб.
Аваз шундай иш кўрсатди,
Душман халқини изиллатди,
Душман бўлган Қария шоҳ
Бу дунёдан бўлди пано,
Бир урушда ўлиб кетди,
Хабар Ашурбекка етди.

Душманларнинг билмаганин билдирди,
Қария шоҳни Аваз [ўзи] ўлдирди,
Ашурбекни айтиб қелиб Авазхон,
Хон кўтариб энди тахтга миндирди.

Қайнатасин жойи Сардорга қолди,
Иш бошлади, қанча одамлар ўлди,

Қошига чақириб шу замон халқни,
Аваз ўғлон эшиткизиб билдирди,
Бутун халқин айтганига кўндирди.
«Урушдан қутулди қанча халойиқ.
Нима деса айтганини қилайик;
Қурнсин Қария, нима қиламиз,
Етагига юриб бизлар ўлаамиз,
Энди Ашурбекка хизмат қиламиз», —

деб одамлар айтаётибди. Сардор бунда подшо бўлиб, қайнатасининг ўрнида ўтириб сўраб қолди. Авазхон кундузи амал устида Ашурбек билан бирга туради, кечқурун Сардорнинг ўрдасига бирга келади. Неча кунлар шу айнаси бўлиб ўтди.

Кунлардан бир кун Авазхон Ашурбек Сардорга айтди: — Қани бир масалат бер. Биз бола-чақадан айрилиб, ҳукмикушдан қочиб чиққан одаммиз. Чамбил шаҳрига бора олмаймиз. Қай маҳал борсак, Гўрўғли бизни қўлга келтирса, бошимизни кесиб [дорга] тортади. Биз бола-чақамизнинг ўлик-тиригини билмаймиз. Неча вақт Чамбилда юрдик, баҳодирлик ном кўтардик. Ширвон шаҳрини арабларнинг ихтиёридан олиб, Гўрўғлига тобе қилдик. Охири-оқибат шу тухматга дучор бўлдик. Шу тухматга дучор бўлиб, қаёққа бораримизни билмай гангиб қолдик. Ана, Қария шоҳни ўлдириб, сени ўрнига бек кўтардик. Энди менга жавоб берсанг, Фиротимни миниб бир Рум мамлакатига бориб келсам. Қилган ишима хизматим тухмат бўлганини Рум подшосига бир ариза қилиб билдирсам.

Ашурбек Сардор айтди: — Менинг ҳам икки ўғлим қолиб, ҳукмикушим тайин бўлиб, Ёвмитдан бу шаҳарга қочиб келиб, Қария шоҳни олиб, жойлашиб қолдим. Энди нима бўлса ҳам, ўзинг биласан. — Ўзим билсам, шу, — деб Фиротнинг эгар-абзалини чоғлаб, отланиб, Қария шоҳнинг мамлакатидан чиқиб кетди. Бориб-бориб, бир чўлга чиқиб юриб кетди. Бу чўлда бораепти, учар қушни кўрмайди, ётган жинғилдан бошқа нарса кўрмайди. Шундай бўлиб, чўлга кириб кетди. Тўқай, жинғилнинг ичида ақли шошиб, гоҳ ерларда адашиб:

Кўринг энди Авазхонни,
Қистади Фиркўк ҳайвонни.
Фиркўк отга қамчи чотди,
Урган қамчи симдай ботди,

Кеча-кундуз тинмай Аваз,
Сувсиз чўлда шабгир тортди.

Бу йўлларда кўнглин бўлиб,
Елғизлиги асар қилиб,
Фарзандларин эсга олиб,
Ғам савдоси келиб ғолиб,
Авазхон шуйтиб йўл тортди.
Бул жароҳат бағрим тузлаб,
Елғизман бўтадай бўзлаб.
Ҳаққа етгай айтган додим,
Чамбилда қолди фарзандим.

Хафа фалақ солди зулм,
Эсимдадир ёлғиз улим,
Бемаҳал етмасин ўлим,
Забун бўлгандир аҳволим.

Кўзимдан оқар селоб ёш,
Менга йўқдир ҳеч бир сирдош,
Назаркарда Ғиркўк отим,
Елғизликда бўлдинг йўлдош.

Гоҳ жойларда кўнглин хушлаб,
Ғам савдони орқа ташлаб,
Тўғри йўлга ўзинг бошлаб,
Минган отлари арғишлаб,
Йўл тортар шунда Авазхон.

Аваз шу жинғилнинг ичида сувсиз чўлда кетиб бо-
раётир эди, работдай бир мазгил кўринди. «Бу қандай
жой экан», — деб Аваз бурилиб борди, бўлак нарсани
кўрмади. Ажаб сувратли бир қиз ғула-занжирда бой-
ловли турибди. Шунда бу қизни кўриб, от устида туриб,
сени ким бу ҳолга келтирди, — деб сўраб турган экан:

Сен ҳам бир яхшининг кўрар кўзисан,
[Кўрар кўзи], балки сўзлар сўзисан,
Ғул-занжирда дилбар, сендан сўрайман,
Қай шаҳарда, қандай шоҳнинг қизисан?

Қўл-оёғинг қандай номард бойлади,
Бу азобга сени опкеп жойлади.
Қандай нодон қилди сенга зулмди,

Ечайинми отдан тушиб қўлингди,
Сиру ҳолинг менга хабар бер энди.

Остима минганим назари Ғирот,
Аҳволингдан хабар бергин, паризод,
Бул ишлар ўйласанг [жуда] қабоҳат,
Қандай золим сени бундай айлади?

Отимни сўрасанг менинг Авазхон,
Душман кўрсам, мудом қнларман майдон,
Олмосимдан қуяр эдим қирмиз қон,
Йўлиққанда душман қилар пушаймон;
Сенинг ҳолинг кўриб кўнглим паришон,
Хабар бер ҳолингдан, гул юзли жонон,
Устингга етишдим бўлиб саргардон.

Бу сўзни эшитиб, ҳалиги қиз сиру аҳволни гапириб
турган экан:

Сенга қурбон мендай ойнмнинг жопи,
Сен бўласан бир мамлакат султони,
Айланма бу ерга — фалокат жойга,
Бул маконлар барзангининг макони;
Ҳозир улар овга чиқиб кетгандир.

Барзангилар хўп ҳайбатли зўрабор,
Жасади минордай, ўзи аждаҳор.
Қиёматча бўлар қилса савашн,
Ҳамиша егани одамнинг гўши,
Мен ҳам бир шаҳарнинг, билсанг, бувиши.

Айланма, бегижон, фалокат жойга,
Улар билан сира бўлмагин бирга.
Дучор бўлиб қолма ўзингдан зўрга,
Чиқибсан, жўнай бер ул келган йўлга.

Агар келса билмаганинг билдирар,
Ханжар уриб жигар-бағринг тилдирар,
Армон билан сендай мардни ўлдирар.
Бир шаҳарда мен ҳам шоҳнинг қизиман,
Зангилар чангига бўлдим гирифтор,
Бу ерга кел эди қирқта канизлар,
Етиб келса энди сизни ўлдирар.

Қулоққа ол менинг айтган сўзимни,
Ароқ ичиб еди қирқин қизимни,
Овдан келса ўлдиради ўзимни.

Кеча-кундуз мен йиғлайман худойга,
Албатта айланма фалокат жойга,
Турмагин барзанги турган саройга.

Юрагимга солган доғу алам, деб,
Ўлар вақтда кўрмай қолди энам, деб.
Кечирсин илоҳим қилган хатомни,
Кўрмадим мен бундай кунда отамни.

Зангининг қўлига бўлдим гирифтор,
Армон билан ўлиб кетди канизлар...
Бунда тутриб ўлма, давлатли шунқор,
Бўлмассан ул зангига баробар.

**Бу сўзни қиздан эшитиб, Авазхон билди, зангининг
макони экан. Шунда Аваз бир-икки оғиз сўз айтиб тур-
ган экан:**

Ушбу дамнинг дамларини дам дема,
Бош эсонда давлатингни кам дема,
Шукур қилгин, зангилардан ғам ема,
Мени билгин, зангилардан кам дема.

Занги кўрсам, қайтмай саваш қиларман,
Зангиларга қиёмат кун соларман,
Зангиларнинг бунда бошин оларман,
Кўп йиғлама, сени озод қиларман.

Эгам раҳм қилсин кўзда ёшингга,
Қўшиласан қавму қариндошингга.
Мен бўлмайин зангилардан беҳабар,
Қай тарафдан бунда келар зангилар?
Занги кўрсам жигар-бағрим доғларман,
Зарб этсам, қўлин тортиб боғларман;
Сен дуода бўлиб тургин, муштипар,
Зангиларнинг бошин олмоғим даркор.

Ундай зўрга қора кунлар соларман,
Одамхўрлар жазосини берарман,
От-асбобин мен ҳам ўлжа қиларман.

Тақдир ҳайдаб келдим сенинг устинга,
Мен тушарман зангиларнинг қасдига,
Қулоқ солгин бу сўзнинг пайвастига,
Тушса занги Авазхоннинг дастига.

Бу сўзни Аваз гапириб туриб эди, остида қора оти бор, жасади минордай, панжалари чинордай бўлиб: «Кимнинг ажали етди, кимнинг куни битди», — деб бир занги етиб кела берди. Бунда турган зангиларга одат эди: «Ўтган-кетгани тутиб еб ётамиз», — деб шу дашту чўлдан макон қилган эди. Боғловли турган қиз бир шоҳнинг қизи эди, қирқин канизлари билан сайил-томоша қилиб юрган вақтида устидан зангилар келиб қолган эди. Ҳамма билмай қолиб, мазгилига ўлжа қилиб ҳайдаб келган эди. Кунда биттасини сўйиб, ароқ билан бирга таътил қилиб турган эди. Қирқин қиз ода бўлиб, Гулчеҳранинг бир ўзи қолган эди. Ул вақтда занги кўнглида: «Бу қиз бугун таътил бўлса, эртан нима бўлар экан», — деб турган эди. Ҳалиги занги Авазни кўриб, эрталики хурушини ҳам худо етказди, — деб бу сўзни айтиб келаётди:

Отдан гушгин, ўзинг бойла қўлингни,
Бўйнинголсанг¹⁶ энди сен ҳам ўлимни.
Ўзинг келдинг энди менинг қошима,
Кавоб қип гўшингни босай тишима.

Аё ўғлон, билмаганинг бйлдириб,
Ханжар уриб, қора бағринг тилдириб,
Сенинг гўштинг канорага илдириб;
Ароқ билан бирга кавоб этарман,
Сендай нечаларни бунда ютарман,
Тандан бошинг олиб чўлга отарман.

Ризқима сен келиб бунда етишдинг,
Нодон бола, келиб қўлима тушдинг,
Мен билувда юрар йўлдан адашдинг.

Бу ерларга билмай сен ҳам келибсан,
Одам юрса бунда куяр оёғи,
Куш учганда ода бўлар қаноти,
Одам емак зангиларнинг одати,
Менинг ризқим бўлиб бунда келибсан.

¹⁶ Бўйнингга олсанг.

Отдан тушгин, бўлгин сен ўғлон тайёр,
Сени аввал бунда ўлдирмак даркор,
Ризқимни етказган энди тангрим бор,
Ўз оёғинг билан бўлдинг гирифтор.

Эшитди бу сўзни Аваздай номдор,
Ҳайбат билан турган бунда зўрабор,
Аваз айтар: «Бадбахт занги лоф урар».

— Мени сен ўзингдан сира кам билма.
Кўрган куним сенинг ишинг битказиб,
Жонинг олай жаҳаннамга кетказиб,
Зангиларнинг кушандаси бўламан,
Қайда занги бўлса қирон соламан,
Ҳар боб билан мен баробар келаман,
Бадбахт занги, сен ўзингдан кам дема!

Минган отим отинг билан баробар,
Менга иқбол берса яратган жаббор,
Зарбимни кўрганди неча ул зўрлар,
Сен ҳам қолма бу ерларда беҳабар.
Лоф уриб сўйладинг неча сўзингни,
Мен ўярман, бадбахт занги, кўзингни!

Жаҳондан ўтдилар неча номдорлар,
Дунёни кезган ҳоқону хонлар,
Юрт олиб дунёдан ўтди Искандар,
Сендай занги бўлди шу бугун дучор.

Бу сўзни эшитиб занги дарқаҳр:
— Ол ўлдинг, энди бўлгин хабардор.
Қалтакни Авазга ҳавола қилди,
Сипар тутиб бу қалтакка рад берди.
Занги зарбин кўрди Аваз туташиб,
Бунинг баҳодирлик ғайрати тошиб;
Мард йигит қилади бунда хурушни,
Қўлга олди сопи олтин қилични.

Аваз ҳамла қилди бадбахт зангига,
Ғуруллаб нордайн чирпиниб турди,
Зангининг бошига қилични урди,
Қилич ботиб занги бўлди ярадор,
Ҳайбат билан ерга тушди бадбахтлар,
Йиқилмайн занги қилди сиёсат,

От устинда турди Аваз валламат.

Ўлдинг, занги, жонинг омон қолмайди,
Сенинг кўнглингдаги ишлар бўлмайди.
Аваз билан бунда занги уришди,
Икковлари майдон қилиб суршди.
Каптардай учирди занги бошини,
Сулатди зангининг гавда-лошини.
Бунн ўлдириб Аваз хурсанд бўп турди,
Яна ҳам майдонга бир занги келди.

Занги айтар: — Бизга дучор бўлибсан,
Урушли кун зангилардан қолибсан.
Баҳайбат зангини нобуд қилибсан.

Урушда яроги ўзинман бирга,
Занги дучор бўлди Аваздай зўрга.

Ҳамла қип Авазга яқинлаб етди,
Қилич билан Аваз нобуд қилибди.
Мақтанган зангилар дунёдан ўтди;
Қандай занги бўлса Аваз қуритди.
Тортиниб булардан ҳазар қилмайди,
Ўламан деб хаёлига келмайди.
Неча вақт мен эдим Чамбилнинг хони,
Беамр чиқмайди чибиннинг жони;
Дучор бўлган занги омон қолмайди,
Қандай занги бўлса нобуд айлади,
Авазхон урушга белни бойлади.

Бу майдонда занги бошини кесиб,
Тортинмай боради устига босиб.
Қолгани келолмас, сесканиб кетди,
Билмас занги, қандай одам келибди,
Урушли кун ҳаммамизга қолибди(р),
Ўзи ёлғиз тортинмайин турибди.

Сулаб қолди бунда зангининг лоши,
Қиёматча бўлди унинг саваши.
Тўқайни оралаб қолгани қочар,
Бошини қутқариб қолган зангилар.
«Не бўлса балога дучор бўлмайик,
Бекорига бундай ўлиб қолмайик».

Ҳол билгани энди йўлларга тушди,
Ақли шошиб, бунда тўқайга қочди,
Қочган зангилардан Аваз адашди,
Хон бурилиб қиз олдига етишди.

Авазхон қизни зангиларнинг гула-занжиридан озод қилиб, макон-мазгилларини кўриб, керакли нарсаларини олиб, зангиларнинг ўлганига бояги қиз кўп хурсанд бўлиб, Авазнинг ҳақиқа қайта-қайта дуо қилиб турди. — Энди биз қайда юрсак, сен ҳам биз билан бирга юргин, — деб белини бойлаб, эркак жасадида қилиб, зангининг қора отига миндириб, Авазхон айтди: — Бу чўлда гапирйишгани киши йўқ, ёлғиз одамнинг ҳеч ким билан иши йўқ. Узоқ йўлда уни-бунга гапириб, сен бизга яхши эрмак бўлдинг. Қиз ҳам: — Эй баҳодир, полвон, мен икки бошдан ўлган, қайтадан дунёга келган; «Ажалга сабаб», — деган гап ҳақ экан. Ажал етмаса, бир нарсаси сабаб бўлар экан. Ўладиган вақтда сиз келиб қолдингиз, сизнинг қувватингиз билан биз омон қолдик, — деб бораётир эди. Бир дарёга яқинлабди. Дарёнинг бетида одам кўринади. Қамишдан сол қилиб бойлаб, солга тушиб дарёдан ўтиб келаётир, дарёдан чиққани тўп-тўп бўлаётир, буларнинг олдига дарёдан ўтган уч-тўрт отли чопиб келиб сўраётир:

Йўл тортиб келасан икки зўрабор,
Жилов сақланг, сўрайдиган арзим бор.
Қайси чўлдан, қайси элдан келасан,
Шу чўлда бор эмиш занги макони;
Зангиларнинг маконини биласан,
Жуда ҳам таърифини баланд эшитдик,
Зангилардан қандай омон келасан?!

Бизлар ҳам сўроқлаб дарёдан ўтдик,
Қирқ кун бўлди Гулчеҳрани йўқотдик,
Отаси йиғлайди бўтадай бўзлаб,
Тай уриб юрибмиз дунёни излаб.

Сувсиз чўлда зангиларни бор, дейди,
Мақон солган сатта зўрабор, дейди,
Гулчеҳра зангига гирифтор, дейди.

Эшитмиш-да, биров берган хабарди,

Зангининг қўлига бориб тушибди,
Отаси бош бўлиб излар муштинпарди.

Ёмон эмиш чўлда зангининг иши,
Ҳамиша овқати одамнинг гўши,
Гулчеҳрадир бизнинг юртнинг бувиши;
Қирқ кун бўлди Гулчеҳрани йўқотдик,
Хабар берги, зангиларни билдингми?

Занги қайда бўлса излаб борамиз,
Газандани борсак босиб оламиз,
Қўрмаган кунларни унга соламиз,
Гулчеҳра деб бизлар қараб келамиз.

Зангиларнинг чўлда макони борди(р),
Таърифи зангининг шаҳарга келди.
Шул тарафдан келаётган жўмардлар,
Бизда йўқдир йўл юришга ихтиёр.

Подшомиз кейинроқ, сўнгроқ келар,
Бош бўлиб фарзандини ахтарар,
Бўлган ўхшар зангиларга гирифтор;
Қандай жўмард уйтиб келдинг зўрабор.
Сенга дохил келмадими зангилар?

Бу сўзни эшитиб, Авазхон бу одамларга бир-икки
огиз сўз айтиб турган экан:

Йўлдош билан тўғри йўлдан келамиз,
Занги деб сўрайсан нима биламиз;
Ҳар ким билар қиладиган ишини,
Биз билмаймиз занги деган кишини.

Ўз элимда юрган бизлар тўрамиз,
Ҳар шаҳарман шу шаҳарда юрамиз,
Қим сўраса, шундай жавоб берамиз,
Бизлар у зангингдан нима биламиз?!

Ҳар ким азиз сақлар ширин жонини,
Биз билмаймиз зангининг маконини,
Сўрама бизлардан кўнгилда борини,
Кезиб келдик Жингилистон чўлини,
Биз кўрмасак барзанги мазгилини.

Сайил этиб йўлларда йўлдош, жўрамиз,
Занги деган жонни нима қиламиз,
Ўз бошимизни олиб кетиб борамиз,
Қўп одам, биз соп сизларни кўрамиз,
Не иш деб юрибсан, нима биламиз.

Чўлларда кезади минганда тулпор,
Қайда борсанг, ўзингдадир ихтиёр,
Барзанги деб сира биздан сўрама,
Занги деганингиз нима гап бўлар?..

Бу сўзни деган сўнг булар: «Зангининг хабарини билмаган, мазгилли қаерда, кўрмаган», — деб қайтди. Шунда бориб бу хабарни берди: — У йўловчилар бекорчи бораётган одамлар, занги деган нарсани янги эшитдик, билмаймиз, дейди. «Агар шу чўлда бўлса, занги буларни омон ўтказмас. Қандай билмайдиган кишилар экан?! Бир сўраб кўрайин», — деб Гулчеҳранинг отаси катталикни ташлаб, ўзича йўл бошлаб, бешта-ўнта сипоҳи билан йўл устига чиқди. От чошиб йўлга чиққан бу одамларни Гулчеҳра кўрган замонок отасини таниди. Таниса ҳам: «Бу одам мени ўлимдан қутқарган, оғир ишларни битқарган, балки мақсадга етқарган. Мен беадаблик қилмайин, сўзласам у кишида ихтиёр, билдирмайин», — деб турди. Шу вақтда Гулчеҳранинг отаси буларга қараб, бир сўз айтаётибди:

Чўлда кезиб келган, жоним, султоним,
Икковнинг ҳам ажаб қайсар жононим,
Жудо бўлган фарзанди меҳрибоним,
Ул шаҳардан меҳнат тортиб келамиз.

Хайрон бўлдик, бундай йўлларда доглаб,
Биз юрибмиз занги маконин йўқлаб,
Икки арслон, юрдинг йўлларда бирга,
Зангининг хабарин айтсанг бизларга,
Йўлиқайик бориб зангидай зўрга.

Ўз юртингда сен ҳам бексан, тўрасан,
Зангининг жойини аниқ биласан,
Зангиларнинг агар жойин билмасанг,
Чўлистондан қандай омон келасан?

Эшитдик зангилар баҳайбат киши,

Еган овқатлари одамнинг гўши;
Жуда ҳайбат, эшитамиз қирқ киши.
Одам ўтмай йўл қатаган бўлганди,
Овоза, таърифин нечов берганди.

Қизини йўқотиб мендаини шойим,
Ўнг келтирса қодир худойим,
Мен сизлардан қайта-қайта сўрайин,
Гулистон шаҳрим, ажойиб жойим.

Хизмат қилар бўлди бунда югуриб,
Шавкатимда борди сонсиз сипойим,
Неча сўзни бу танама ўйладим,
Қизимни йўқотиб фиғон айладим.

Сайилгоҳда юрган сатта муштипар,
Бемаҳалда дучор бўпти зангилар,
Қўрганим йўқ, халқ оғзида шу гап бор,
Фарзанд учун излаб бормоғим даркор.

Фарзандим деб мен бўлганман беқарор,
Қалай йўлиқмади сизга зангилар,
Билмадим деганда сўзларинг бекор,
Жавоб беринг йўлда юрган қайсарлар.

Узоқдан йўл тортган бу бедов отинг,
Нодонларга келмас сенинг жасадинг,
Мен билмайман қаерларда авлодинг?

Бу сўзларни бу отаси сўради,
Аваз ўғлон жавоб бермай туради,
Ўзини тўхтатолмай кўрнинг Гулчеҳра,
Емон кун эсига тушиб йиғлади,
Оҳ урди-да, наргас кўзин ёшлади,
Отам дейди, ўзин отдан ташлади.

Бошидан кетди-ю дастори учиб,
Кетди отасининг хаёли қочиб,
Гулчеҳранинг қора зулфи ёйилиб,
Қўрган азоб кунлар ёдига келиб.

Қизин таниб отаси ташлаб отдан,
Қўлин ушлаб, тавоб қилиб фарзанддан:

— Шукур қилай кўрдим, фарзандим, омон,
Ҳаммадан айролиқ савдоси ёмон.
Иншоолло, кўрдим фарзандим, жоним,
Омон-эсон бор экан-да меқрибоним.

Жудо бўлиб, қўзим, қаерга кетдинг,
Отангинг шавкатин элда унутдинг,
Кун кечириб ғарибликда доғ этдинг,
Қайтадан дунёга келган боламсан.

Ота-энанг йиғлар сени ёд этиб,
Эсига олганда ўзидан кетиб,
Сени кўриб хаста кўнглим шод этиб,
Эшитмаган жойни кўрган боламсан.

Жудо бўлиб юрдинг кимнинг элида,
Парвоз қилган қандай лочин қўлида,
Кун кечирдинг сен кимнинг мазгилида,
Бу сувсиз, чўлларин кезган боламсан.

Отанг юрар тинмай сени ҳам излаб,
Қирқ кун бўлди ҳар кимсадан сўроқлаб;
Умид узиб сени ўлимга чоқлаб,
Йўл устида дучор бўлган боламсан.

Шаробнинг ўрнига зардоблар ичиб,
Қаерларга кетдинг жонингдан кечиб,
Ота-эна, шавкатингдан сен кечиб,
Ғамли кунга дучор бўлган боламсан.

Отанг суюнади тарзингни кўриб,
Кўнглинг чўкиб, қаерда ғариб бўлиб,
Қирқин қизларинг на жойда қолиб,
Эркак либосини кийиб йўл олиб,
Ажойиб хизматда юрган боламсан.

Сенга йўлдош бўпти шердаин қайсар,
Ё бўлдингми шундай шерга гирифтор,
Шаҳар халқи болам сенга интизор,
Ота-энанг йиғлаб бўлгандир абгор.

Танимадим ҳозир бирга кишингни,
Санамайман бу йўлда юришингни,
Бошимдан ўтказган қандай ишимни,

Мени кўриб кўздан тўккан ёшингни,
Энди бориб кўргин қариндошингни,
Эркалаб ҳолимни билган боламсан.

Бу сўздан сўнг Гулчеҳра отасига қараб, бир-икки
оғиз сўз айтиб турган экан:

Етмади ажалим, ўлимдан қолдим,
Неча каниз билан сайилбоғ қилдим.
Баҳорли кўнгилда ўйинни бошлаб,
Қизлар билан юрдим кўнгилни хушлаб.

Бемаҳалда боғда ақилим шошди,
Мендай қизинг занги чангига тушди.
Раҳм қилмас сира айтган сўзингга,
Одам қараб бўлмас унинг юзига.

Банди қип олганди занги бизларни,
Қабатимда ҳамроҳ бўлган қизларни;
От олдига солди бизларни ҳайдаб,
Бизларни матади қўлимни бойлаб,
Олиб бориб ғула-занжирга тайлаб.

Ҳар кунига биттамингни сўяди,
Ароқ ичиб, одам ғўштга тўяди.
Шундайин кунларни кўрган болангман.

Қирқин каниз бари дунёдан ўтди,
Зангилар ул замон ов-овлаб кетди,
Ўлар куним шў кун муҳлат битди,
Гапиргани бўлмай қувватим кетди.
Соҳибқирон, бундайин қайсар етди,
Ҳолим кўриб, неча сўзни сўратди.
Шу вақтида зангилар овдан етишди,
Зангиларман танҳо майдонга тушди,
Лочин шунқор экан, қайтмай савашди.

Қанча ғул-занжирдан мени озод айлади,
Неча сўзни менга баён айлади;
Бошимда кулфатинг барин тайлади,
Шундайин кунларни кўрган болангман.

Ганг бўлиб қолганман, бу йўлга тушди,
Йўл устинда сендай отам етишди.

Омон қолди бу рабoтда танда жон,
Юракдан кетганди ҳар турли армон,
Қўрар кўзим, отам эдинг меҳрибон,
Омон-эсон қайта бошдан кўрдимман.

Бу дунёда кўп йнғладим дод этиб,
Душманнинг қўлинда кулфатим тортиб,
Заъфарондай қизил юзм сарғайтиб,
Ажойиб кунларни кўрган болангман.

Бу сўзни эшитиб, отаси Авазга қараб, бир сўз айтиб
турган экан:

Ғарибликда мени сўлган тарзми бор,
Қайтадан дунёга келган қизим бор,
Сўзимни англагин, баҳодир номдор,
Улар вақтда сабаб бўлган сен шунқор,
Бул тарафда сенинг нима ишинг бор?

Сиру ҳолинг, бегим, сендан сўрайин,
Иш кўрсатдинг, хизматингда бўлайин,
Бул мазгил-жойнма олиб борайин.
Меҳмонни сўйлатган қизил тил бўлсин,
Юришингдан узоқ йўлга бўйлайсан,
Ростин дегин, энди сенга йўл бўлсин?

Юргин бирга менинг мамлакатимга,
Қойил қолсанг элимда хизматимга;
Меҳрибонлик қипсан бул фарзандимга,
Менинг билан юргин мамлакатимга.

Омон борганини маълум қилайин,
Элу халққа тўй-томоша берайин.
Эшит, ўғлон, менинг айтган сўзимди,
Ҳар на хизмат бўлса мендан лозимди (р),
Эргаштириб олиб бораё ўзингди,
Қабул қилсанг, тўйлаб бераё қизимди.

Ҳар на десанг, сенда бўлар ихтиёр,
Мамлакат-юртимда бўлгайсан сардор,
Агар подшоликни мендан хоҳласанг,
Подшо қилиб сени қўймогим даркор.

Борсанг кўрасан-да Гулистон жойим,
Хизматкор бўлади қанча сипойим,

Кетсин юрагингдан қайғуман войим,
Элга султон қилсин сени худойим.

Ҳеч кимса қилолмас ё сенга зулм,
Қўрғоним яқиндир, бир ёғи Рум;
Тортинмагин, жавоб бергин, жон улим,
Билмадим қаерда ўсган мазгилинг,
Нима деб атайди ул юрган еринг,
Бўлинмасин, мен сўйладим, кўнгилинг,
Бирга-бирга, хоним, элга юр энди.

Бу сўзни эшитиб, Авазхон бир сўз айтиб турган экан:

Хон ота, хушладинг фарзандларингга,
Бориб турсанг элда кирдикорингга,
Вақтида борарман шаҳарларингга,
Неча сўзни айтдинг мендай мардингга,
Чидамайман юракдаги дардимма.

Туркман элда дейди мамлакатимни,
Чамбил дейди менинг турган жойимни;
Гўрўғли деб келар, дунёга машҳур,
Хон Гўрўғли дейди элда шойимни.

Отин айтдим энди, хоним, ўзинг бил,
Неча сўзлар сенга айтаман тимсол,
Мен сўйлайман, аё хоним, қулоқ сол.

Майдон бўлса сотар эдим ширин жон,
Йўлни қирқиб душман чиқмас, меҳрибон,
Ҳеч бир душман омон кетмас қўлимдан,
Гўрўғлининг ўғли, отим Авазхон.

Мен келаман йўлда ақилим шошиб,
Қайғу-войим, қулфат бошима тушиб,
На жойларга менинг тақдирим тортиб,
Ғам савдоси қизил юзим сарғайтиб.

Ҳар тарафни подшо халқи сўрайди,
Гўрўғли ҳам бу мурватга қарайди.
Румнинг¹⁷ шоҳига айтар арзим бор,
Ажойиб савдога бўлдим гирифтор.

Мени йўлдан уриб оша тўхтатма,

¹⁷ Шевада ва қўлёзмада *Хурум*.

Румнинг шоҳига сўзлар сўзим бор,
Асли ўзим Гўрўғлига хизматкор,
Ростин десам фарзандларим интизор.

Қувонаман йўлда қилган ишимдан,
Қўз юсам фарзандим ўтар қошимдан,
Румнинг шоҳига арз этиб кўрай,
Кетармикан қайғу-войим бошимдан...

Бул бандани қандай кунга бошқарар,
Хоҳи шоҳу хоҳи юрган гадолар,
Хон ота, Румга бормоғим даркор,
Сўз сўрама, ўзимда йўқ ихтиёр.

Бу сўзларни эшитиб: — Э, ўғлим, Рум бўлса, яқин мамлакат, беш-тўрт кунда бориб келасан, ҳеч нима эмас, сендай ўғил қирқ йилда энадан туғилмас, ҳар мамлакатда диловорлик қилсанг, қўлингдан келади, овозаси оламни босган зангини йўқ қилибсан, бўлак кишининг нима қуввати бўлади,— деди. Шунда хўшлашиб, неча сўзни айтса-да, Авазхон бормоқни ихтиёр қилмади. Бола-чақаси кўнглидан пано бўлмади, оқшомлаб чиқиб кетган, ўлик-тиригини билмади, болаларини кўрмакдан бўлакни ихтиёр қилмади. Хўшлашиб, булар соғ-саломат ўз мамлакатига қайтди. Авазхон йўлга тушиб кетди.

Саргардон бўлиб йўл юрдим,
Йўл юрсам ҳам мўл юрдим,

Оғир кунлар ўтказиб,
Йўлда қанча иш кўрдим.
Назаркарда Ғиркўк от,
Қичаб юриб йўлни торт,
Бир мазгилга етказиб.

Элдан жудо бўлганман,
Жабр-жафо кўрганман,
Кўп ерлардан келганман,
Беклик шавкат ҳаддидан
Мен айрилиб келганман.

Ҳаққа қилиб нола-зор,
Ўзимда йўқ ихтиёр,
Сенсан назари тулпор,
Жоним бўлиб беқарор.

Мени Румга еткар,
Аваз деган отим бор,
Менга йўлдош жонивор,
Рум юртини ахтариб,
Етиб бормоғим даркор.

Сўз айтиб Аваз боради,
Ҳар тарафга қаради,
Ҳайло-ей, Рум шахрини
Аваз яқин кўради.

Яқинлашиб борганди,
Аваз ўтлон кўрганди,
Бўлган уруш устидан
Аваз чиқиб қолганди.
Бу қирғиндан беҳабар
Қанча ўлган одамлар.

Авазхон ўлган ўликларни кўриб: «Бунда бир қирғин уруш бўлибди: ким ўлиб, ким қолибди, дарвозалар беркилибди. Бир тўполон бўлибди, бу ўликлар далада қолибди», — деб сўзлашгани одам топмай, Рум дарвозасига етди. Дарвозалар маҳкам, қўрғондан ташқарига ҳеч жонзод чиқмайди, гап сўрагани одам топмайди. Шунда Авазхон дарвозага қараб, қўрбошини сўраб турган экан:

Оҳ урсам тўқлар кўзимнинг ёши,
Оллонинг тўбидир баяданинг боши,
Отимни ҳоритган йўлларнинг тоши,
Қиёматча бўлар эрнинг саваши,
Дарвозани очгин, бобо қўрбоши!

Меҳнат тортиб узоқ йўлдан келаман,
Одам топмай бунда ёлғиз қоламан,
Мусофирман, эли нима биламан,
Бемаҳалда ёлғиз қайда бораман,
Дарвозани очгин, бобо қўрбоши!

Баланд тоғда бўктарилган қормисан,
Дарвозада э, қўрбоши, бормисан?
Маҳтал бўп турибман, қулоқ солмайсан,
Сен ўзингни бунда маълум қилмайсан,
Кечга қолган одамзодни билмайсан,
Дарвозани очгин, бобо қўрбоши!

Дарвозада мен ҳам тиклаб турибман,
Йўллар юриб жабру жафо кўрибман,
Қўрбоши, деб бунда хабар қилибман,
Дарвозани очгин, бобо қўрбоши!

Бу сўзни эшитиб, қўрбоши ҳам ичкарида бир сўз га-
пириб турган экан:

Билмадингми уруш овозасини,
Қўрбоши очмайдн дарвозасини.
Бунда чўлда қирғин уруш бўлганди,
Қанча одам унда nobуд бўлганди.

Бир неча одамлар дунёдан ўтди,
Подшомиз амри шундай бўлибди,
Дарвозани қўрбошилар беркитди,
Дарвоза очмоққа ижозат йўқди (р).

Хабар етказмасак магар султонга,
Дўст-душманинг¹⁸ бизга маълум эмасдир,
Ким бўлсанг ҳам киргизмайман қўрғонга.

Ижозат йўқ, қулоқ солмас тилингга,
Ҳеч ким боқиб қарамайди йўлингга,
Ким қарайди бунда сенинг ҳолингга.

Биз назар солмаймиз сенинг ишингга,
Эшик очиб биз чиқмаймиз қошингга,
Кетасанми, ётасанми дашингга.

Қўрбошимиз, бизлар айтмаймиз ёлгон,
Подшомиз шундай деб ижозат берган;
Қанча ҳам сўйласанг, сўзларинг бекор,
Қўрбошининг бунда нима ҳадди бор.

Очмоққа ахир шоҳим амр этар,
Дарвоза очмоққа биз бўламиз гуноҳкор,
Бақириб-чақириб турмоқ не даркор?
Румнинг шоҳига бизлар хизматкор,
Очолмаймиз бизлар ҳам беихтиёр,
Сўзини тарк этсак, бошимни олар.

¹⁸ *Душманлигинг.*

Бу сўзни эшитиб, Авазхон: «Қаерга борсак, бизга йўл банд бўлди-да, яна бир сўз айтиб кўрайин», — деб гапириб турган экан:

Мени билсанг Чамбил элдан бўламан,
Меҳнат тортиб бу ерларга келаман.
Бунда қолсам яхши бўлмас, ёронлар,
Бизларни буюрган Гўрўғли номдор.

Остимда ҳориган минган отим бор,
Рум подшосига берар хатим бор.
Гўрўғлининг арзачиси бўламан;
Арза олиб узоқ йўлдан келаман.

Элимизга катта Гўрўғли қайсар,
Менга айтган неча ваъдалари бор.
Ташқарида агар қолсам, қўрбоши,
Гўрўғлига мен бўламан гуноҳкор.

Фалак уриб боғда гуллар сўлмасин,
Олло менинг ақлу ҳушим олмасин,
Бориб хабар бергин Румнинг шоҳига,
Арзачи далада ёлғиз қолмасин.

Учраб сўйласам ишларим битар,
Жавоб олиб бунда арзачи қайтар.
Подшоларнинг қатнаб юрар элчиси,
Элчиларнинг бўладикан тилчиси,
Мен бўламан Гўрўғлини(нг) арзачиси,
Қулоқ солиб англа буни, қўрбоши,
Уят бўлар бунда шоҳларнинг иши.

Маҳтал қилма, менинг ишимни биткар,
Сўйлаган сўзимни шоҳингга еткар;
Сен сўйладинг бўламан деб гуноҳкор,
Менинг ҳам бўйнимда асосий ишлар.

Хаёлингни бўлак ёққа бўлмагин,
Қўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Дарвозада мени маҳтал қилмагин.

Нима десам, э қўрбоши, бил энди,
Ҳаяллама, шоҳ қошига бор энди.

Сувлиқ тишлаб бунда отим уринар,
Ўзинг ўйла бу туришим не даркор.

Шунда: «Рост айтади, бу хат кўтарган Гўрўғлидан келган арзачи экан. Уни ўзимиз ҳам биламиз. Гўрўғли Чамбилбелида, Туркман элида, ҳукмикуш ўзининг қўлида, халифаи Румга тобе, ҳар на амал бўлса халифа беради. Ундан келган амалдорни маҳтал қилсам, арзачи экан, кечга тортиб қолади. Агар далада қолса, ёмоннинг қўлига тушса, ўзини ўлдириб, отини олса, бу яна яхши бўлмас, нима бўлса хабар берайин», — деб қўрбоши чопқиллаб кетди, пойтахт остига етди. Жилловхонада турган саркардалар: — Энтикиб чошиб келаяпсан, бир нима топдингми? — деб турибди. — Ишингиз бўлмасин, — деб салом бериб, ўтиб борапти. Эшик олдида турган маҳрамларга етишди. Маҳрамлар: — Нима гап? — деди. — Мана шундай арзачи келибди, — деди. — Арзачи келса, бунча энтикасан, сен қўрбошисан, дарвозани очиш учун ичкари кириб сўра, — деб жавоб берди. Қўрбоши ичкари кириб, бир сўз айтиб турибди:

Жоним шоҳим, сизга дерман арзимни,
Эшитингиз менинг сўйлар сўзимни.
Гўрўғлидан бир арзачи келибди,
Дарвозада маҳтал бўлиб турибди.

Мен эшитдим, бордир гапин мазаси,
Очилмас деб жавоб бердим дарвозаси.
Сўрамадим нима экандир оти,
Гўрўғли юртидан кўтарган хати,
Айтувдан туркмап халқи авлоди.

Бир арзачи маҳтал бўлиб турибди,
Сўз сўзлади менга, гаплари дадил,
Мамлакатнинг баланд-пастин билмайдн,
Бу ерларда ул арзачи мусофир.

Кўп сўйлади, қолмади менда тоқат,
Йўл юриб кўрмабди йўлларда роҳат,
Очишга берсангиз энди ижозат,
Бенжозат очиш бизга қабоҳат,
Шоҳим, шулдир сизга айтган маслаҳат.

Эшитганман арзачиниң тилини,
Кўрганим йўқ унинг Туркман элини,
Айтиб келдим сизга деганларини,

Энди, шоҳим, беринг бизга маслаҳат,
Кириб ичкарига қилмоқчи роҳат,
Узоқ ердан келиб тортгандир меҳнат,
Қани, шоҳим, беринг бизга ижозат.

Шунда Рум шоҳи айтди: — Гўрўғлидан келган ундай арзачи бўлса, далада қолмасин, ичкарига киргизинглар. Келиб бизга кўриниш берсин, қандай одам бўлса, ўзини билдирсин. Бу сўзни эшитиб, қўрбоши чоп-қиллаб келиб дарвозани очди. Аваз ичкари кирди. Қўрбоши қараб, Авазнинг қадди-жасадига, минган Ғироти-га, белга бойлаб юрган кескир пўлатига кўзи тушиб, онгги кетиб қолди: «Бу Гўрўғли деб эшитганмиз, кўрганимиз йўқ. Бунинг биргина арзачиси шундай, у ёқда амалдорлари ким қандай! Бу ҳайбатли, сиёсатли, жуда чиройли, ажаб суратли; одами хўп тоза бўлар экан», — деди. Қўрбоши яна дарвозани беркитиб, Авазнинг отини ушлаб, Рум шоҳига Авазни бошлаб, пойтахт остига яқинлаб етди. Рум подшоҳига рўпара бўлди. Рум шоҳи Авазни кўрди, Авазхон кўриниш [бериб], салом бериб, таъзим қилиб, саксон қадамча ерга кейини билан юриб кетди. Рум подшоҳи айтди: «Гўрўғли ниҳоят саҳроий ерда, булар бир ваҳший халқ, ўлар-ўтарини билмаган; шу Туркманда ҳам шундай беклик салтанатини билгудай одобли кишилар бўлар экан-да!» Авазнинг кейини билан юриб кетганига хурсанд бўлиб, подшоҳликдан Авазга жой-ораста тайин бўлди. Олдига неча сипоҳилардан хизматкор тайин бўлди, отига қараб турадиган сайислар қўйилди. «Мен Гўрўғлини ҳеч нима демас эдим. Гўрўғлининг анчайин битта хизматкори шундай одобли, у ёқдагилари — бундан катталари ким қандай», — деб ўйлаб қолди. Хизмат қилиб, Авазнинг вақтин ниҳоят хушлади. «Сиз арзачиман дедингиз, кўтариб келган арзангиз қани?» — деб Аваздан ҳеч қайсиси сўрамади. Бир нечалар сўрайди. Ҳа, арзамиз ўзимиз билан бирга, вақтида берамиз, — деб қўяди Авазхон. Шуйтиб, иззатга мириқиб Авазхон бир неча кун туриб қолди. Энди сиру аҳволини маълум қилмоқчи бўлди. У Гўрўғли хизматида бўлганини, урушда иш кўрсатиб юрганини, қилган хизматлари туҳмат бўлганини, бола-чақасининг қаттиқ

кунда қолганини, кўнглида борини, азоб кўриб кечирган кунини — ҳаммасини арзага солиб, бир тахтача арза қилиб, қошида бир сипоҳига айтиб турган сўзи:

Румнинг юртида турган амалдор,
Румнинг шоҳига баринг хизматкор,
Подшоҳинг чорласа бўласан тайёр,
Албатта, шоҳ қошига мени бошлаб бор.

Подшоҳингга берадиган хатим бор,
Роҳатда турибман, кўнглим хумор,
Билмайман султоним қандай амр этар,
Олиб бориб хани тутмоғим даркор.

Сўзлашмоққа мен ҳам шоҳга интизор,
Ҳар турли неча муддаойим бор,
Ҳаяллатма, мени шоҳингга еткар,
Бир муддао шудир ишимни биткар.

Менда ҳам бор эди неча фарзандлар,
Асли ўзим Гўрўғлига хизматкор.
Жафо кўриб келдим шоҳни кўрмакка,
Умид қилдим хизматимни билмакка,
Нажот топиб Туркман элга юрмакка.

Бу сўзни эшитиб, қошидаги хизматкорлар Авазни олиб кетди, Олиб бориб шоҳга рўпара қилди. Ёнига бориб тур, деб жавоб берди. Арза шоҳнинг қўлида қолди.

Авазнинг бу арзасини эшитиб, подшонинг Қосимхон деган ўғли бор эди, ўғлини чақириб олиб, ҳалиги ўғлига бир сўз айтаяпти:

Бир тоғи Полопон, бир тоғи Болқон,
Чор ҳоким шаҳри бор, белгили дархон,
Шаънига Гўрўғли бўлибди султон,
Гўрўғлининг ўғли экан Авазхон.

Сўзлари арзада ҳам тайин бўлган,
Асли Гуржистондан ўғил қип олган,
Чамбилда баҳодир, биринчи полвон,
Яхшилик ишлари ёмонлик бўлган.

Тухматчи муттаҳам ўртага олган,
Дор қуриб Гўрўғли ўлдирмак бўлган,
Суяниб, меҳнат қип бу ерга келган,

Ҳақиқатга етгин, сендайн ўғлон,
Армонда ўлмасин баҳодир полвон.

Неча шаҳарларни у танҳо олган,
Не жойларни Чамбилга тобе қилган;
Шундай марднинг сира қадрин билмаган,
Бўйни йўғон, бекор сўздан қолмаган,
Ўлим деб гапирган, писанд қилмаган.

Тухматчи тоғаси Аҳмад Сардор,
Қариганда қайтиб кетган игвогар,
Ундай бузмакорни ўлдирмак даркор,
Қосим ўғлим, сен бўласан хизматкор.

Қанча лашкарингни йиғиб оласан,
Йўл тортиб Чамбилга бирга борасан,
Чамбил атрофини бориб оласан!
Қиличини бўйнига солиб Гўрўғли,
Пиёдалаб чиқиб келса қошинга,
Шундай қилса, омонликни берасан.

Урушаман деб агар қилса ҳаракат,
Чамбилнинг юртига қилгин қиёмат;
Бориб сина Гўрўғлининг ишини,
Уруш ҳавас қилса кесгин бошини,
Тўпга тутиб отгин манман кишини.

Менинг айтган сўзим ўғлим биласан,
Тўқсон тўп лашкар жамлаб борасан,
Ҳар на деб амр этса, манъ қиласан.

Гўрўғлини етаклайдими Сардор,
Уруғ қувиб унинг ишлари бекор,
Ёлғиз деб Авазни унда қоқмалар,
Бўйни йўғон халқдир унда туркманлар.

Гўрўғлига мен ҳам амал берганман,
Қилган хизматларин англаб турганман;
Амал билан бўлди Чамбилнинг шойи,
Ҳар элдан қошига борган сипойи,
Ёвмит халқи дейди ул ўсган жойи.
Менинг сўзим англаб билгин, Қосимхон,

Мен айтайин сенга паяду насиҳат,
Сенга йўлдош бўлсин Аваз валламат,
Борсанг тушар гулгулайи аросат,
Ўзидан ёв чиқиб бўлар қиёмат,
Шундай бўлиб боргин Румнинг юртидан.

Унгу сўлни қараб, болам, биласан,
Юртни кўриб жаҳонгашта бўласан,
Ким яхши, ким ёмон англаб биласан,
Жаҳонни сайр этиб бир кун келасан.

Бош бўлиб миначан табладан отди,
Бедивнга бойласанг ханжар пўлатди,
Бу суяниб келган экан Авазхон,
Сен хизмат қилмасанг, бунга уятди(р),
Жоним болам, қилгин энди ғайратди.

Сен эшнтгин мендай отанг тилини,
Бориб кўргин Гўрўғлининг элини.
Бориб қолсанг мамлакатин кўрасан,
Ким яхши, ким ёмон англаб биласан.

Бўйни йўғон бўлсин бунга хизматкор,
Бош эгмаса уни ўлдирмак даркор,
Ўлиб кетсин соп бадфеъл, ифвогар.

То ўлганча яратганга рост бўлгин,
Хизмат қилиб Авазхонга дўст бўлгин,
Маслаҳатман унинг йўлига юргин,
Лашкарбошп бўлиб Чамбилга боргин.

Нечалар айтади сенга арзу дод,
Авазни қилгайсан унда таърифот.
Мард киши асли номард бўлмайди,
Бадфеълнинг сўзи ўрин бўлмайди,
Ёмон одам ёмонликдан қолмайди.

Яхши сўзлар билан, болам, сўзлагин,
Парвоз қилиб Чамбил элни кўзлагин.
Бугун ётиб, эртан талаб айлагин,
Бу хизматга белни маҳкам бойлагин.

Сен ҳам менинг бунда жоним, дилимсан,
Парваришда, болам, ёлғиз улимсан.

Иззат қип турасан ҳар замон мени,
Ғиғит деб буюрдим хизматга сени.

Нима деб амр этсанг, айтганинг бўлар,
Ахтариб дунёни кўрганинг қолар,
Хизматкорлар юрса йўлларни олар,
Саркарда бўп жўна сендайин шунқор!
Сенга йўлдош Авазхондай зўрабор,
Дарду ғамга ўзи бўпти гирифтор.

Кўп экан ғам билан юракда дарди,
Ҳар замон эсига тушар фарзанди;
Фарзанд деганингиз ширин нарасади(р),
Ҳар кўрганда одам кўнгли ўсади.

Бўлиб қолиб Аваз ўғлон гуноҳкор,
Хаёлидан кетмас фарзандлари бор,
Кўролмайин келган бу ерга ночор,
Учи йўқ савдога бўлган гирифтор.

Борай деса жон ширинлик қилади,
Гўрўғли қўлида ғариб ўлади,
Уларини марднинг ўзи билади,
Пано тортиб келган шунқор тўради(р).

Бу сўзларни отасидан эшитиб, Қосимхон: — Мен ҳали бир ёққа юриш қилиб кўрганим йўқ. Сиз Аваз деб гапирдингиз, мен қошига борганим йўқ. Нима қиламиз, амр этсангиз, борамиз, — деди. Унда отаси туриб айтди:— Гўрўғли бир четда — Туркман юртда, ҳам беклик, ҳам зўрлик даврин суриб, одамнинг қадрига етмабди, иш кўрсатган кишининг меҳнатини билмабди. Бўйни йўғонлик билан ошиб кетган экан. Сенга тайин шул, агар сенинг борганингни Гўрўғли билса, ёв-яроғи билан, одамлари билан ҳаракат қилса, ҳеч омонлик берма, тўпга тут; Чамбил шаҳрини вайрон қилиб, ҳаммасини тиг-дамдан ўтказиб юбор. Жўрасини ҳурматлаб, иззат қилиб, олдинга пешвоз чиқиб ҳурматласа, Авазнинг гуноҳини тилаб олиб, ҳеч қайсида гина қолмайдиган қилиб, яраштириб қайтасан, ҳам қайтага халқни, одамларни кўриб, юрт танийсан. Сўнгра қайтиб келсанг, подшолик, катталик шундай бўлар экан, — деб элда ҳам қила берасан, ҳар ишни била берасан. Бир ёққа юриш

қилмасанг, яхши-ёмонни кўрмасанг, кимнинг ким дега-
нини нима биласан?!

Отасининг сўзини эшитиб, бу хизматга тайёр бўлмоқ-
чи бўлиб, ўрнидан туриб: «Отам Аваз деб гапирди, бу
қандай одам экан, бунинг олдига бориб, ҳамгап бўлиб,
бир сўзлашиб, синаб кўрайин. Отам таърифини баланд
айтди, ҳар сўзнинг ўролида баҳодир деб гапирди. Шу
айтган баҳодирларидан отамнинг давлатида ҳам бор», —
деди.

Аваз ҳар ким кўрса кўргудай, кўрганнинг кўнгли тўл-
гудай; илгари ёш вақтида, Гуржистон шахрида турган-
да, Хунхоршоҳнинг олдига маҳрамлик қиларди. Бунга
ҳуснни худо берган эди, жамоли қоронғи кечани рав-
шан қилар эди. Гўрўғлига ўғил бўлиб, хизматига кел-
гандан бери баҳодирлик қилар эди. Ҳар кимга дучор
бўлса, меҳри тоблаб, яхши кўриб юрар эди. Қосимхон
Авазни кўрмоқ учун қошига бориб, отасидан эшитса-да,
ўз тилидан эшитмоқчи бўлиб, билса ҳам, билмагандай
бўлиб, Аваздан сўраб турган экан:

Сўзимга қулоқ сол, келган шербачча,
Етолмас қошингга сенинг бир неча.
Эшитаман, кепсан ўсган элингдан,
Ғайрат қилсанг, ҳар иш келар қўлингдан,
На хизматман чиқдинг Чамбил элингдан,
Хабар бергин сен ҳам ҳар на ҳолингдан!

Шер ўмганли қайсар, баён айлагин,
Қарчигай чангалли, йўлбарс билагинг,
Тарзинг кўрсам қоплонча бор юрагинг;
Ростин дегин, хабар бергин, шербачча,
Етолмайди сенга энди бир неча,
Ғам тортиб келибсан, ҳожатинг қанча?

Отам берди яна бизга хабарди,
Кўп таъриф айлади сендай шунқорди,
Сенинг билан бир қилармиз сафарда,
Евмит элда қолганларга хатарди (р).
Эшитганин подшо отам гапирди.
Кўрганим йўқ, энди кўрганча бўлдим,
Сени устаб мен ҳам қошингга келдим.

Ўрин қилай сенинг хизмат-ишингни,
Ҳамроҳ қилсак бунда сонсиз кишини.

Мен ҳам билгин сенга йўлдош бўламан,
Кимса душман бўлса бошин оламан.

Сен ҳам бўлсанг ном кўтарган баҳодир,
Яхши бўлсанг, яхшиларнинг қадрин бил,
То ўлганча яхшиларга хизмат қил.
Чамбил борсак, менинг қилган ишим кўр.

Бир ҳикматли билдим сендайин лочин,
Олибсан вақтида Ширвоннинг божин,
Топширибсан Гўрўғлига хирожин.

Шунча хизмат, яхшиликни қилибсан,
Бу ерларда қон тўкишиб юрибсан,
Эшитдим отамдан қилган ишингни,
Ахири туҳматга эга бўлибсан.

Мард йигитлар билар марднинг қадрини,
Чорвадорлар ёйлар тоғнинг адрини.
Емон билан суҳбат қурсанг ҳар жойда,
Сиринг айтиб ҳар на ҳолинг билдиар.

Азаматлар олмос бойлар дастига,
Душман тушар кам давлатнинг қасдига,
Нодон билан борсанг душман устига,
Қия чопиб ҳар на ҳолинг билдиар.

Бебаҳра гиёдан яхшидир япроқ,
Беақл йўлдошдан яхшидир таёқ,
Кўр кишига юрар йўлин билдиар,
Бу сўзларни айтар шоҳим муқаррар.

Бизда ҳам бўлади баҳодир беклар,
Ғамгин бўлиб бунда турганинг бекор,
Подшо ёрдам қилиб сени кулдиар.

Подшолик салтанат ажойиб жойди(р),
Бу дунё кўнадан қолган саройди(р),
Ўйлаб туриб қилгин бир мазгил жойда,
Мақтанган ютқизар, чаққон ўлдиар.

Бу сўзни эшитиб, Авазхон ўрнидан туриб, подшонинг
ўғли эканини билиб, адаб билан табассум қилиб, бир
сўз айтиб турган экан:

То ўлганча яратганга рост бўлдим,
Ўз феълимдан чўпу хасдан паст бўлдим,
Сўзингга тан бердим [сенинг], Қосимхон,
Худони ўртага солдим, дўст бўлдим.

Неча вақтлар қонлар ютдим,
Мен йиғлаб ўзим ҳоритдим,
Неча дарбанд, белдан ўтдим,
Дўстлик нишонини тутдим,
Шукур энди мақсадга етдим.

Келдим бунда шоҳни сўраб,
Мен бўлмай ҳеч кимга тараф,
Румнинг шоҳини ахтариб,
Ҳеч кимсага сўзламадим
Бу кулфатда дардим ёриб.
Ўзим ўйлаб, ўзим юрдим,
Ёлғиз бошим бўлди ғариб,
Келдим бу ерга ахтариб.
Бир бошимда савдо бўлди,
Бир ажойиб ғавғо бўлди.
Мендай номдор бунда келиб,
Шоҳларман ҳамсуҳбат бўлиб,
Ҳар сўзидан кўнглим тўлиб.

Кетдим мен дарёдай тошиб,
Қувонгандан ақлим шошиб;
Дўстим дейишиб бир-бирини,
Қосимхонман қучоқлашиб.

Шундайин рост дўст бўлиб,
Бир-бирида кўнгли тўлиб,
Авазхон шундай қарайди,
Хўп ўзидан ғолиб билиб

— Балли, шоҳлик шавкатингга,
Бошда тожу давлатингга,
Меня қилган ҳурматингга,
Шунча ҳам катталикман
Тайёр бўлиб хизматимга,
Бормоқчи ўсган юртимга.
Очилгандир менинг бахтим,

Бунга тўғри келди рахтим;
Балли, сенинг ҳурматингга,
Шоҳлик-шавкат, тожлик тахтим.

Жасадим бор шеру қайсар,
Оз бўлса тўрт минг сипойи,
Бари югуриб хизмат қилар,
Мен ёлғиз тентираб келган,
Ҳурмат қип баробар турар.
Адаб, ҳурмат бари сенда,
Иzzат кўрдим мана энди;
Бирга-бирга бундан борсак,
Ўтиришсак Чамбилбелда.

Ажойиб бунда мазгили,
Булбул каби ширин тили,
Чаманда сайрар булбули,
Шунча бизни иззат қилди
Қосимхондай шоҳнинг ули.

Ҳижолатлик бари кетди,
Подшои Рум раҳбар бўпти.
Кўрмасамам кўргандай бўп,
Рўзғоримда тургандай бўп,
Чамбил элда юргандай бўп,
Ғариб кўнглим жўш урибди.
Фарзандини шу элларга
Хизмат буюриб топширибди.

Узоқда мулким қолганди (р),
Подшолар ҳурмат қилганди (р)
Баҳодир мендай ўғлонди;
Кўп гинани орқа ташлаб,
Дўст тутадн маҳкам ушлаб,
Авазхоннинг кўнглин хушлаб.

Қосимхон: «Бу ҳам мендан кам эмас, унча-мунчани парвой қимас, ҳеч кимнинг дамини емас, бир одам бўлса, шунча бўлади, бундан зиёда бўмас. Минган оти, сонсиз бисоти, тошиб турган ғайрати ҳеч нимадан камга ўхшамайди. Одам излаган киши бундан зиёд одам бўлмас. Бир нечалар мен ҳам одамман, — деб далада лоф уриб юрар. Бу ерга ҳар ким келиб, сиру аҳволини

маълум қилмоқ осон гап эмас. Энди қайда юрсак, йўлдош бўлармиз, бир-биримиз билан сирдош бўлармиз; бир-биримизни сўраб бориб-келиб турармиз. Ҳозир бирга бориб бунинг юрган жойларини ҳам кўрармиз, эрта-мертан жўнашнинг ҳаракатини ҳам қилармиз», — деб ўз ўрдасига қараб кетди.

Авазхоннинг подшолик тайин қилган мазгил жойда сипоҳи ҳозир бўлиб, ҳар замон кўнглини сўраб турибди. Авазга шу оқшом ўтмаяпти. Тонг отса, Чамбил жўнашнинг ҳаракатида. Оқшом ҳар тарафга хабар кетди: «Гўрўғлининг устига юриш бор, эртан чошкада жўнайди, жўнайдиған вақтда «менинг уним кам, буним кам», — деб юрмасин, ҳамма тайёр бўлиб турсин», — деб ётишди.

Эрта-мертан тонг отди,
Тонг юлдузин буркитди.
Намойишга йиғилиб,
Подшолик карнай тортди.

Уйқудагин уйғотди,
Қилмоқчин ҳаракатди.
Сипоҳилар от чопиб,
Қилаётир гайратди.

Туғ-байдоқ шириллаб,
Яшил туғлар пириллаб,
Бедов минган сипоҳи
Белга қиличин бойлаб,
Чамбилга талаб айлаб,
Бўл-ҳа, дейишиб ҳай-ҳайлаб.

Тўқсон тўпни жўнатди,
Овоза юртга кетди,
Бўлиб ётир талотўп,
Бек Авазнинг ҳурмати.

Одам жўнар баланд-пастда,
Румнинг шаҳридан чиқди
Саф-саф бўлиб даста-даста.
Йўлбошчилар йўл кўрсатиб,
Олди тушиб йўлни тортиб,
Намойишга тўп бўшатиб,

Тоғу тошни гумбурлатиб,
Ёв-яроғини ортиб,
Оламни овоза тутиб,
Жўнади Рум юртидан.

Қилган Аваз арзу додни,
Қосимхон ҳам минган отни,
Ҳамроҳ қилиб Аваз мардни
Жўнади Рум юртидан.

Милтиғини эғнига осиб,
Сиёсати элни босиб,
Бири-бирга муносиб,
Душманнин кўкайин кесиб,
Жўнади Рум юртидан.

Қосимхонни кўринг анда,
Авазхон ҳам бўлган бирга,
Арзин айтган келиб зўрга,
Йўл юришар бирга-бирга,
Қарамайди ўнгу сўлга,
Чиқиб кетсак дейди чўлга,
Олди чиқиб катта йўлга,
Жўнади Рум элдан,
Чиқиб бари мазгилидан.

Баҳодирлар саф-саф бўлиб,
Ёв кўрсат деган кўп бўлиб,
Аваз бирга бораётир
Сўйлаган сўзи эп бўлиб.

Оҳи чекар ҳар дам кундуз,
Ҳавода бор ёруғ юлдуз.
Дарёда ўйнайди қундуз,
Гоҳи тўп-тўп, гоҳи ёлғиз.

Бир нечалар бирдай бўлиб,
Баҳодирлар шердай бўлиб,
Бедов минган йўл тортади
Илгарида бирдай бўлиб...
Гапирсалар ўйнаб-кулиб,
Уруш бўлса келар ғолиб.

Чиқди энди сувсиз чўлга,
Аваз ўғлон кўриб ўтган
Зангилар турган мазгилга.
Аваз ўғлон билар ани,
Йўлчи бўлган Чамбил хони,
Қаватига йўлдош бўлган
Бирга-бирга Қосимхони.

Сувсиз чўлга чувлаб тўлиб,
Милтиғини қўлга олиб,
Авазхон етмакка толиб,
Мамлакатга хабар бориб.

Рум шоҳини амрин тутган,
Хону беклар ёрдам этган;
Жўнар дарёдай мавж уриб,
Ҳар бир бекдан одам келиб,
Келиб буларга қўшилиб,
Мамлакат аскарга тўлиб.

Айрилиққа бағрин доғлаб,
Мард йигитлар белни боғлаб,
Бораётир юрт сўроқлаб,
Ўзини урушга чоқлаб,
Неча муддат йўллар олиб,
Сувсиз чўлларда йўл тортди,
Зангиларнинг мазгилига
Энди бу яқинлаб етди.

Аваз ўғлон борган вақтда,
Зангилардан қанча ўлган,
Қолгани қочиб қутулган;
Қайда занги макон қурса,
Ҳаммасига хабар қилган,
Ададсиз занги жам бўлган.
Зангининг шоҳин ўлдирган
Авазнинг кетида юрган.

Келаётган кўп лашкарни,
Зангилар тўқайда кўрган,
Бир-бирига сўйлаб турган:
— Ёлғиз дединг буни, кўпди(р),
Бизни йўқлаб лашкар кепти,

Бирга олиб қанча тўпди,
Бир одам деб айтиб эдинг,
Келаётган жуда кўпди(р).

Аҳмоғи дарёдай тошди,
Мен кесарман сонсиз бошди,
Излаб чиққанмиз савашди,
Ўлжа қип булардан олсанг,
Тўйиб ейсан сўнгра гўшди.

Бир нечасин ақли шошар,
Юрар йўлидан адашар,
Келиб қолса бунча лашкар,
Бўлмаймиз-да баробар.

Майдонда бўпти рўпарўй,
Уруш қилсанг бу кенг сарой,
Қутқармаса сени худой,
Ўлдирадн тухми одам,
Қолганларга қаттиқ мотам.

Бу сўзларни тўқайда айтар,
Байдоқ-байдоқ лашкар келиб,
Зангидан ҳали беҳабар.

Аваз билан Қосимхонда
Қайда бошласа ихтиёр,
Ёв-яроқли кўпдир лашкар,
Зангилар бундан хабардор,
Билган йўқдир келган беклар.

Шулар шу ҳолда келаётиб эди, сонсиз ётган жингил, тўқай ўсиб кетган, сувсиз ётган чўл. У ёқ-бу ёғини худо билмаса, банда билмайди. Зангилар шоҳи Авазнинг зулмида ўлган. Занги деган халқ аламзада бўлган. Қайда бўлса, бир-бирига хабар қилиб, йиғилиб қолган. «Бу ерларда қуш учса, қаноти куяр, одам юрса, оёғи куяр, ахир, тушириб олармиз», — деб юрган. Аваз бундан беҳабар. Ўзгалар зангининг қадамини кўрмаган, илгаридан ким чиқибди, бу чўлда нима иши бор? Аваз кўнглида: «Зангининг маконига бориб қўнамиз, ҳар нима десак, у ердан топилар, зангилар икки бошдан у ердан хавф олиб, йўқ бўлиб кетган», — деб келаётиб эди. Чўтлаб яқин

келганда тўқайдан чиқиб, бирданига от-асбобли, ёв-яроқ-
ли лашкар устига от қўйди. Келаётган лашкар занги деб
эшитган, илгари кўрган эмас. Буни зангилар ўрдасида
ҳам бўлиб, неча зангининг додини бериб юрган Авазхон
англайди. Лашкардан бурун ҳаракатга кириб, бу сўзни
айтиб, зангиларга от солди:

Мард бўлиб кечайин жондин,
Қонлар оқилсин майдондин,
Омон қўймайин душмандин,
Кўринг энди Авазхонди,
Бир неча келган зангилар
Таниди шундай ўғлонди.

Илгари ҳам бунда келган,
Бу қўлинда занги ўлган,
Шунча одам лашкари бор,
Бу зангилар билмай қолган.

Авазхон ўзни чоқлаб,
Хизмат бўлса белин бойлаб,
Турар майдонда ҳай-ҳайлаб.

Уринади минган Ғирот,
Қўлида бор кескир пўлат;
Агар сенга қилсам ғайрат,
Зангилар, сенга қиёмат.

Рум элидан чиққан қайсар,
Ҳеч урушда кўргани йўқ.
Булар сўрар қандай жонвор,
Жасади одамга ўхшар,
Тўқайдаги бу ваҳшийлар,
Ваҳший жондор дейди энди,
Рум элидан чиққан беклар.
Сўзласа сўзи эп бўлиб,
Келаётир тўп-тўп бўлиб,
— Биз ҳам қилайик гайратни,
Қараб турмоқ бизга уят;
Танҳо уруш қилаётир
Чамбилдан келган валламат.

Ҳар қайсиси бул майдонга,
Ердам қилиб Авазхонга,

Қўйма дебди шовқин қилиб,
От сурди майдонга кириб.

От чопилиб алвон-алвон,
Бўлди майдонда марди майдон,
Дучор бўлган ваҳший жондор,
Булардан қолмасин омон,
Солсак бунга охир замон.

Ҳар қайсиси эрдай бўлиб,
Тогда юрган шердай бўлиб,
Рум одамлари от қўйди
Катта-кичик бирдай бўлиб;
Бул майдонда туриш бўлди,
Энди шундай уруш бўлди.

Кўрсатар бунда ишини,
Кесиб зангилар бошини.
Душман ода, тоб бермайди,
Мард Авазининг савашини,
Ўлдирган шундай кишини.
Майдонда юрган зангилар,
Ўликлари сулаб қолар.
Биз билмадик қандай майдон,
Бунга дучор бўлган ўлар.

Жон қутулмас асли бундан,
Сесканади Авазхондан,
Бир нечаси қочаётир
Умидин узиб бу майдондан.

Одам бунинг ишпи билмас,
Бу майдонни ҳеч ким қилмас,
Лак-лак занги ҳам жам бўлса,
Бир сесканиб кейин турмас.
Ким рўпара келиб қолса,
Билнинг сира омон қолмас.

Ҳай-ҳайлашиб сатта ботир,
Жингил ўсган сувсиз чўлда,
Бир тўполон бўлди бунда,
Занги билан уруш бўлиб,
Қирғин бўлаётир йўлда.

Шулдир баҳодирлар иши,
Сўзлади зангининг боши.
Қолган занги ақли шошиб,
Бир-бириман кенгашиб,
Қочаётир тогдан ошиб,
Нечталари ўлдик дейишиб.

Улса ҳолин сўрамайди,
Бир-бирига қарамайди,
Ҳаяллаб кейинга қолса,
Билади омон қолмайди.

Илгари қочган қутулиб,
Кейин қолганлар тутилиб,
Зангилар қанчаси ўлиб,
От-яроғи, асбоб қолиб,
Ботирларга ўлжа бўлиб.

Шундайин ишни кўрсатди,
Ярадорлар оҳ деб ётди.
Неча занги уруш қилиб,
Бу замон дунёдан ўтди.

Йўқ бўлди зангининг ўзи,
Қўтарилди босган изи.
Зангининг шоҳининг жойи,
Чўлистонда мазгил бўлиб,
Шундайин бетига қолиб,
Лашкар келиб ўраб олиб,
Зангилардан қолган нарсаси,
Румига ўлжа бўлиб.
Бир нечалари кулиб юрар:
«Бу лашкар урушга киргани йўқ».

Бизлар йўлли бўлдик, дейди.
Тўқайда бор экан макон,
Ўлжа қилиб олдик, дейди,
Аввал энди овнинг олди,
Хўп ўлжали бўлдик, дейди,
Бир нечаси кўргани йўқ,
Қандай ерга келдик, дейди.
Қелаётган сонсиз лашкар,
Қосимхондадир ихтиёр,

Қайда борарин билмайди,
Ҳадди йўқ сўраб бўлмайди.

Бир нечаси кулиб-ўйнаб,
Зангининг жойини ёйлаб,
Ўлжа олса белга бойлаб,
Уруш шул-да, қайтамиз деб.

Сал вақтда юришимиз,
Енгил бўлди урушимиз,
Билмам битдими ишимиз,
Вақти хуш бўп кулишимиз.

Шунда зангилар: «Бу иш ёмон бўлди, тоғ-тош туман бўлди; булардан қайтариб олиб қоламиз, деб ишимиз ёмон бўлди», — деб ўз бошини олиб, тоғу тошга қочиб, ўзини қутқариб, тутилган ўлиб, зангиларнинг макони беэга бўлиб, шу кеча қўниб ётди. Тонг отмай, ҳаракат қилиб, ош-овқат пишириб, оломон-лашкарларига чулон тортди. Шунда бир нечаси билмайди. Овқатланиб бўлгандан кейин: «Урушнинг охири бўлди, энди юртга қайтамиз-да», — деб юрди. «Нима бўлса, кўп эмас, оз вақтда жондорга йўлиқдик. Бунинг учун кўп лашкар тўп-тўп қувгандай ҳам эмас экан, Чамбилдан келган меҳмоннинг ўзи ҳам ҳисобини қилар экан. Битта бўлса ҳам, уруш қилишни билар экан, қанча душман бўлса, якка жавоб беради экан. Ҳар ким баҳодирман деб ном кўтарса, бундан бўлак одам аҳмоқ бўлиб юради экан», — дейди. Шунда Авазнинг ишига, Рустамдай зангиларга қилган урушига Қосимхон бир сўз айтаётгани:

Синли жасадингдан, дўстим Авазхон,
Иш кўрсатиб бўлдинг буларман майдон.
Саваш бўлса ширин жондан кечади,
Душман кўрса кафан-тўнин бичади,
Қиличидан қирмиз қонлар сочади,
Бир Аваздан қанча занги қочади,
Бек Аваз ишини кўринг, йигитлар.

Гуруллашиб атрофини олади,
Қайтмайди, якка ўзи солади,
Ўламан деб ҳеч кўнглига келмайди,
Авазнинг майдонин кўринг, йигитлар.

Ботирман деб уруш тилин билмаган,
Душмандан ўч, дўстдан кекин олмаган,
Қара энди бунда бўлган урушга,
Бундай саваш ҳеч майдонда бўлмаган.

Авазнинг савашини, ажойиб ишини,
Тўбадай бўл сулаган зангиннинг лошини,
Чайладай йиқилган зангилар бошини,
Дунёга машҳурдир Авазнинг ишини.

У урушмоқ Аваздан қолган,
Неча ул келган полвонлар
Аваздан таълим олганлар.
Қарнай-сурнай тортиб энди
Жўнамак ҳаракат қилган.

Қўпнинг биридир Авазхон,
Бирга-бирга йўлга кирган,
Аваз йўлда сўзлаб юрган,
Қосимхонга йўлдош бўлган:
— Бу дунёда қўпдир полвон,
Қўрдим Қисакўз зўрини,
Қамади Чамбил элини,
Қирдим лашкари борини;
Ўлжа қилиб қўлдан олдим
Ҳам тиллаю зарини.
Қалқонлаб халққа тарқатдим
Бўлган ўлжаларини.

Шундай бўлиб иш кўрсатдим,
Неча шаҳарларни олдим,
Чамбилбелга тобе қилдим.

Қирқилди несовнинг бошини,
Сулаб йўлда қолар эди
Неча душманларнинг лошини.
Мундайгача неча марта
Бўлган Авазхоннинг ишини.
Отам эди-да Гўрўғли,
Ишимни ҳурмат қилмади,
Менинг қадримни билмади,
Ким гапирса майлланиб,
Ўзга фикр ҳеч бўлмади.

Элга борсам менинг ўзим,
Қандай бўлди ўғил-қизим,
Нуралихон кўрар кўзим.

Туркман элда Аҳмад Сардор,
У Сардор Туркманда юрса,
Бўлак баҳодир не даркор?!
Иш кўрсатмак марднинг иши,
Обрў олиб берган саваши,
Обрўли бўлган кишини
Қўймас отамнинг тоғаси.

Қандай одам қилса хизмат,
Олар Гўрўғлидан тухмат,
Олдимиздан чиқиб қолар
Ашурбек деган бир сардор.

Гўрўғлига хизмат қилиб,
Неча шаҳарларни олар.
У тухматга дучор бўлиб,
Ўғил-қиздан айрилиб,
Қария шоҳнинг юртида
Юрганди гадойлик қилиб.

Мен келдим унинг устига,
Тушиб шоҳнинг қастига,
Неча кун мен унда ётдим,
Таги замин — ер остида.

Ҳолин билмай кўн тейинди,
Қўрқиб қочмоқлик қийинди(р),
Миндим мен ҳам лайли Ғирди...
Бир ажойиб уруш бўлди,
Бул урушда шоҳи ўлди.

Тақдирга қаранг, Қосимхон,
Қайтиб келди яна даврон,
Қария шоҳнинг юртини
Сўраб олди Сардор ўғлон;
Бундай ишлар одамзоддан
Ҳар бир ерда ўтиб юрган.
Марднинг қадрини мард билади,
Номард қўлига дучор бўлсанг,

Қадр-қийматингни билмас,
Ахир сени ўлдиради.

Бу сўзни бир-бирига айтиб,
Жўнади лашкар йўл тортиб...
Тўпу тўпхоналар ортиб,
Гоҳи ерда тўп бўшатиб.

Бунда кўпдир ваҳший жонвор,
Узоққа тайсаллаб жўнар,
Йўл очиб кетади лашкар.

Одам тўлиб баланд-пастда,
Чувлаб йўлда чаппа-роста,
Саф-саф бўлиб бораётир
Чўлда бўлиб даста-даста.
Илгарида чопогончи
Ашурбекка жўнаб кетди.
Бор энди, ғайрат қилгин, деб,
Ашурбекка элтиб бер, деб,
Аваз ўғлон берди хатди.
Бу йўлларда қичаб отди,
Чопогончи илгарида,
Ашурбек Сардорга етди.

Бекка берди арза-хатди,
Битган арза ўқиб кўриб,
Қанча одам йиғиб олиб,
Қўнар жойларни тузатди.

«Келади Аваздай қайсар,
Бирга-бирга кўндир лашкар,
Бизга хизмат қилмоқ даркор.

Бир кеча меҳмон қилайик,
Ошириб йўлга солайик,
Насиб этса Чамбил элга
Биз ҳам бирга борайик.

Хафа фалак солма зулм,
Обод бўлгандир мазгилим,
Кўрганим йўқ, қандай бўлди
Евмитда қолган икки улим.

Унда ҳам бордир кирдикор,
Шундай бўлиб келди хабар».
Қиллингиз, — деди, — ғайратди,
Неча одамиман бирга
Ашурбек ҳам миниб отди,
Хон олдига пешвоз энди,
Қўришншга чиқиб кетди,
Шундай қилиб йўл тортди.

Ашурбек Сардор Қосимхоннинг борини билиб: «Аваз бўлса ўзимизники, у ҳам мендай бўлиб юрган, бола-чақадан айрилган, Рум подшосининг ўғли келаётган эмиш. Ҳақ ноҳақ бўлмас, асли Аваз ҳақ эди. «Ҳақ эғилар, синмас», деган гап бор. Аваз мендан ақлли экан, йўлини топди. Мен Чамбилда иш кўрсатиб юрган вақтда Аваз-ни писанд қилмасдим. Мен Ёвмитнинг, Туркманнинг ўткир ериданман. Аваз бир бесоқол нарсда-да, дер эдим. Авазга қилган туҳмат менга ҳам бўлиб эди. Мен болачақамни ташлаб қочиб чиққанда, нима иш қилиб эдим, нима касб қилар эдим. Беклик, баҳодирлик қилиб юрган одам эдим. Ҳеч иш қўлимдан келмай, ахир девоначилик қилиб эдим, қўрққанымдан бутга сажда қилиб, Қария шоҳнинг қизини олиб эдим. Аваз устун келиб, бу давлатга эга қилиб кетиб эди», — деб буларнинг олдида пешвоз чиқиб, кўришиб, сўрашиб, бир сўз айтиб турган экан:

Аё шоҳим, қулоқ солпнг сўзима,
Ана мазгил, бориб қўнинг, ана жой,
Сиз тушиб ўтарсиз ажойиб сарой.
Сизга йўлдош бўлган саркарда беклар,
Бири Авазхондир, менга биродар,
Менинг отим сўрсанг Ашурбек Сардор,
Меҳмон қилар менинг давлатларим бор,
Мазгил-жойни қилинг, хоним, ихтиёр.

Чамбилгача бирга бормоғим даркор,
Бошлаб олиб кетар сизни бу Сардор,
Бирга-бирга юринг энди, султоним,
Олдингизда хизмат қилмоғим даркор,

Бугун бизга меҳмон бўлсангиз, хоним,
Отангиз бор мамлакатни сўраган,
Ҳаммамиз ҳам Румнинг подшоси деган.

Қўнглида борини Сардор билдирди,
Бошлаб аралади мамлакатига,
Саройига Қосимхонни қўндирди.

Елиб-йўртиб қилар энди хизматди,
Сипоҳилар қўниб бунда жой тутди,
Жойлашиб қўнди-да, лашкари ётди,
Қилибётир овқати ҳаракатди,
Қосимхонга хизматини кўрсатди.
Қосимхондир, унинг қўнгли рост бўлган,
Ўзининг юртида бирга дўст бўлган,
Ҳамроҳи Авазхон — шавкатли ўғлон,
Ашурбек юртига бўлгандир меҳмон,
Тонг отганча қуриб бунда суҳбатни.

Бир-бириман ўтиришди жой олиб,
Олтин пиелага шаробни солиб,
Ҳар қайсиси қўнглидагин гапириб,
Мажлис қип ўтирур, суҳбатни қуриб.
Лашкар ҳар тарафга қоровул қўйиб,
Бунда қанча молу сўқимлар сўйиб,
Ётибди ёнбошлаб гўшига тўйиб.

Қосимхон айтади:— Ашурбек Сардор,
Гўрўғли устига бул сафарим бор.
Кўрасан Чамбилга қараб кетарман,
Чамбил элин тўпга бойлаб отарман,
Чамбилбелда ном кўтарган кишини,
Бошин кесиб, мен ҳам дорга тортарман.

Туркман элин борсам ўлжа қилайин,
Қандай одам экан аниқ билайин,
Унинг жойин ебир-есир қилайин,
Чамбил қаласини тўиман қувратиб,
Гўрўғлига не ҳукми солайин.

Шундай қилиб ёмонларин ўлдириб,
Нима десам айтганима қўндириб,
Қўнмаганини қўярман дорга илиб.

Гўрўғли ким бўлади, отам билади,
Мен билмайман, сира кўрганим йўқди(р),
Тоғу қумда ётган бу бир чет юрди(р),

Ажаб иш-да, кўнглига келганин қилибди,
Шу ақлимман яна хон бўп турибди,
Унда юрган халқлар қандай бўлибди.

Нимани ўйласа, шунп қилади,
Замон зўрники деб бошлаб юради.
Минадн остига ажойиб отни,
Беклик шу деб элга солар кулфатни,
Билмайдикан у баччағар уятни,
Туркман борсам, мен қиларман ғайратни.

Ташғрим мени ул элларга етказиб,
Элаб-эскаб оғир ишни битказиб,
Ғамлиларни мен мақсадга етказиб,
Душманни ўлдирай бундан ўтказиб.

Чамбил борсам, солар қироним борди(р),
Хафа қилди дўстим — Аваздай эрди,
Ғамли бўлиб борган Аваз ҳурмати,
Неча кундан бери одам йўл тортди,
Шундай ишлар Авазхоннинг иззати.

Аваз келган Гуржистоннинг элдан,
Туз ичиб ўсган Гўрўғлининг қўлидан,
Умининн узиб шундай улидан,
Ҳеч қайтмаган ифвогарнинг йўлидан.

Мард йигитнинг хаста кўнглин шод этиб,
Ҳар урушда комил пирни ёд этиб,
Ҳаддидан ошгандир ўзидан кетиб,
Агар етсам, солар қироним бордир.
Қарамасман муттаҳамлар ҳолига,
Овозамиз борар Чамбилбелига,
Чамбилбелда ном кўтарган Гўрўғли,
Тулки-шақал кулар унинг ҳолига.

Тўғри йўлга юрган киши ўлмайди,
Қийшиқ киши ҳеч нимани билмайди,
Қўлидан келмайди яхшилик ани,
Кўнглида шу бадхаёллик қолмайди.

Бирга олиб борсам шундайин эрди,
Туркман Гўрўғли биздайин зўрди(р),

Майдон қилиб яна бизга йўлиқса,
Йўқ қилиб кетармиз Чамбилдай элди.

Бугун ётиб, эрта йўлга кирамиз,
Узоқ эмас, яқин қолди биламиз,
Сал вақтда Чамбил элга кирамиз,
Чамбилбелнинг атрофини оламиз.

Атрофини лашкар қамсаб олмайми,
Чамбил юрти бул ўртада қолмайми,
Шунча лашкар босиб Чамбилга борса,
Унда одам оёқ ости бўлмайми?

Биз ҳам бориб кўрармиз унда элни,
Ном кўтариб ётган Гўрўғли шерни;
Таърифини отам менга билдирди,
Шул сабабли билгин Қосимхон келди.

Эр-йнгитлар қилич олиб қўлига,
Оралайди бориб Туркман элига;
Қайда қочса, унга қувиб етади,
Бир нечасин тўпга бойлаб отади,
Бир хилининг бошин боғдай чатади,
Не гўзаллар иш кўрсатиб қайтади.

Шу байтни шу замон шоир айтади,
Уйқу келди сўнгра ухлаб ётади,
Эрта билан тура кела ўрнидан,
Аваз билан бирга Чамбил кетади.
Шундай қилиб айтдик бу таърифотди,
Оқшом бўлди, энди анча вақт ўтди.

Буларни Ашурбек жўнатиб, йўлга солиб, ўз рўзғорига
келиб, бир сўз айтаяпти экан:

Хамманинг каттаси Румнинг шойи,
Олдида кўп анжомдор сипойи,
Рум мамлакати буларнинг жойи.

Гўрўғли устига сафар қилибди,
Мендай Сардор бирга бормоқ бўлибди.
Донагулсан, дилбар, бу ерда тургин,
Чамбил бориб келай, сен сабр қилгин.

Қатта беклар кетди, сатта бу қайсар,
Буларнинг олдида бизлар хизматкор,
Йўлга тушиб кетди Румдан лашкар,
Нима бўлса кўриб турмоғим даркор.

Кўриб келай бориб Чамбилбелини,
Бориб кўрсам унда қолган улимни,
Сенга айтдим кўнглимдаги боримни,
Ўйнаб-ўсиб юрган мамлакатимни.

Неча кунлар юрдим, бу ерда ўтди,
Кўтардим бошима қанча кулфатди,
Худо берди менга ахир давлатди,
Булардан айрилиб қолмоқ уятди(р).

Йўлга тушиб сатта қайсарлар кетди,
Бир талотўп қилар Чамбилдай юртди,
Чувнллатар қанча ётган элатди,
Авазнинг ҳурмати қилган ғайратди,
Қосимхон ҳаммага бош бўлиб кетди.

Авазхоннинг сўзи тўғри бўлибди,
Неча сўзни энди ёрига айтди,
Хўшлашиб шу замон йўлга кирибди,
От белига энди Сардор минибди,
Қанча хизматкори бу ерда қопти.

Кўнглида борини сўйлар жўш уриб,
Сирин айтмай бир нечадан яшириб,
Бораётир бир-бирига қўшилиб,
Кўрганларнинг қолар ақли шошиб,
Лашкар бораётир беллардан ошиб,
Мавж урган дарёдай йўлларда тошиб,
Кўрмагани кўрганлардан сўрашиб,
Чамбил юртин сўраб шунда йўл тортган,
Намойишга катта тўплар судратган.

От чопса гумбурлар тоғнинг дараси,
Ботирни ингаратар найза яраси,
Бош бўлгандир Авазхондай тўраси,
Яқин қолди мамлакатнинг ораси.
Намойишга неча тўпларни отиб,
Қатта тўплар олиб энди судратиб.

Ҳар тарафга от чопилар,
Бул бедовлар чопган вақтда,
Изғор чўллар ларзон урар.
Шундай қилиб олиб чўлда,
Кун кечга тортган вақтда
Чамбил қораси кўринди.

Бемаҳалда борди лашкар,
Қурилгандир неча тўплар,
Чамбилнинг халқи беҳабар;
Атрофини ўраб олиб,
Тўқсон тўпни қурди беклар,
Гўрўғли бундан беҳабар.
Ҳар тарафни лашкар олди,
Бу Чамбил ўртада қолди.

Ошиқ фаҳмн оқшом кеча,
Ҳолин билмайди бир неча,
Ўзи тўхтаб сақлаб турур,
Кўринг турган соп беквачча.

Эрта билан тонглар отди.
Халойиққа келган лашкар,
Қорайиб кўринди тўплар,
Кўрганда қолмас ихтиёр,
Билмайди қандай гап бўлар,
Бир нечалар ҳар ён чопиб:
«Гўрўғлига берса хабар,
Келган экан душман лашкар,
Кўрган йўқми элда қайсар.
Чиқиб бунда уруш қилса,
Гўрўғли бўлар баробар».
Ўз шаънига гапиради
Ҳар бир кўчада одамлар.

Ўрдада ўрнидан туриб,
Ўтираб кайфини қилиб,
Гўрўғли беҳабар бўлиб,
Қатталиқман туриб сўйлаб,
Тинчлик даврини ўйлаб,
Нечовини хизматга тайлаб.

Шунда оқшом бориб бу Чамбилни босиб қолган эди.
Ҳеч кимнинг хабари йўқ. Эрта-мертан ўрнидан туриб,

бир нечаларн: «Қандай бўлди?», — деб ҳайрон бўлиб ҳар кўчада одамлар гапириб юради. Гўрўғли ўрдада ўз кайфи билан турарди. Кайфини чоқлаб, насиясини нақтлаб, туриб отланиб, пойтахтга чиқибди. Пойтахтга чиқиб, бу келган ёвга кўзи тушди, лашкарни кўриб, кўнглида: «Менга худо бергандир, мол-дунёси менга тақдир қилгандир, булар мендан омон кетмас; кўпини ажал ҳайдаб, кўнглига бир гапни ўйлаб: «Мен ҳам сипоҳиман», — деб бел бойлаб. Менинг овозам оламга кетган. Ҳар тарафда душманам кўп. Йиғлаётган баччаларни «Гўрўғли келаяпти», — деб юпатган. Менинг зарбим душманга ўтган, қанчасини ажал ҳайдаб бунда етган. Ўз ҳолидан беҳабар, сатта қон тортган баччағар. Бир майдон чиқиб уруш қилайин, урушга чидаш берганини кўрайин», — деб Гўрўғли одамларига хабар қилиб, бу сўзни айтаётир:

Қани омонликда мен ҳам ботир деганлар,
Олтин пиёладан шароб ичганлар,
Урушли кун ширин жондан кечганлар,
Шаробнинг ўрнига қонлар ичганлар,
Отланинг, Чамбилга лашкар келибди!

Тортиниб сира ҳам қараб турманглар,
Бу ўлжадан асло қуруқ қолманглар,
Кейин қолиб, сўнгра гина қилманглар,
Чамбилбелга, билинг, лашкар келибди!

Душман кўрсам тоша келар ғайратим,
Йигитларим, азаматим, қувватим,
Ёвни қувиб олмоқ менинг одатим,
Кўрдим ёвни, тошар бунда ғайратим.

Йигитларим, азаматим,
Шулдир панду насиҳатим,
Бўлмасга бўлғувчи бўлма;
Урушли кун қилинг ғайрат,
Ирқилиб турғувчи бўлма!

Беринг келганнинг иззасин,
Топсин-да энди жазасин.
Тополмаси юрса йўлини,
Босмоқчи Чамбил элини,

Нечовини банди қилиб,
Бойланг душманнинг қўлини.

Отланинг сатта аждаҳор,
Йўқ бўлар келган душманлар,
Гўрўғлихон берди хабар.
От-абзалингни шайлай бер,
Чамбилда баҳодир беклар.

Ҳар қайсинг бир эрдай бўлиб,
Етинглар ёвнинг устига.
Кейин қолмай бирдай бўлиб,
Олинг душмандан ўчингни,
Қўрсат буларга кучингни.
Мен Чамбилнинг валламатини,
Келар мардларнинг ғайратини.
Ёв келганда қувиб қирмоқ,
Душманнинг жазосин бермоқ
Хон Гўрўғлининг одати.

Гўрўғлихон айтар бунини,
Синамайин келган мени.
Ҳаялламанг, мининг отди,
Қўлга ол олмос пўлатди,
Устимизга босиб келмак,
Бу иш бизларга уятди(р).

Ўнгу сўлни олсин туман,
Кетмасин душмандан омон.
Инъом олиб юрдинг мендан,
Майдон кунда иш кўрсатар,
Кечингизлар ширин жондан,
Юз қайтармагин майдондан.

От чопилсин алвон-алвон,
Душманларга охир замон,
Ҳеч кетмасин ёвдан омон,
Неча сўзни тимсол айтди,
Билсанг сенга Гўрўғлихон.

Ҳар мажлисда бирга бўлиб,
Сурдинг Гўрўғлиман даврон,

Уруш қилсанг бегу хонлар,
Бўлар энди қизиқ майдон,
Қараб турма, сатта жонон.
Ҳар ботирга хабар етди,
Гўрўғлихон тимсол айтди,
Ўзи келтир, деди отди,
Бош бўп қилмоқчи ғайратди,
Хабар қилиб бу элатди.

Шунда Гўрўғли йигитларига шундай хабар қилди,
«Қани бу қандай ёв экан, [Ўзидан] хабари йўқ», — деб
соп Гўрўғлидан инъом олган, урушда бирга бўлган бек-
лар отланаётди:

Олтин байдоқ билан отни сайлаган,
Чорвадори Асқар тоғни ёйлаган,
Тинмайин Чамбилда душман овлаган,
Не беклар эласлаб чиқди Чамбилдан.

Уруш кўрса ширин жондан кечади,
Ғанимларга кафан тўнин бичади,
Сув ўрнига қизил қонлар ичади,
Не беклар эласлаб чиқди Чамбилдан.

Остида мингандир араби отди,
Қилич-найзасини қўлига тутди,
Ёв келибди, қилсам дейди ғайратди,
Не беклар эласлаб чиқди Чамбилдан.

Мард йигитлар майдон куни юради,
Урушга ўзин чоқлаб парвоз қилади,
Ўзи кепти бизга, худо уради,
Ғайрат қилган киши ўлжа олади,
Не беклар эласлаб чиқди Чамбилдан.

Минган оти ўн икки ой боқилган,
Оёғига абжўш, наҳал қоқилган,
Тошга урса ёнғоқдайин чақилган,
Не отлар жаланглаб чиқди бу замон.
Юрганнинг қолмайди юракда доғи,
Ўстидаги Така-Ёвмит ғўччоғи,
Тос тўбага етган икки қулоғи,
Не отлар жаланглаб чиқди Чамбилдан.

Урушли кун ҳамма бирдай бўлмайди,
Ботир ғайрат қилар майдонли кунда,
Ҳеч сесканиб кўнглига келмайди,
Бунда ҳам бор бир неча қўрқоқ кишилар,
Отланиб юрмакни қабул қилмайди.

Уруш бўлар биз амалдор бўлдик, деб,
Қилич етса, армон билан ўлдик деб,
Келган бўлса бунда бу ерга душман,
Амалдор бўлдим, деб қилди пушаймон,
Қаттиқ кунда кўринади ширин жон,
Яхши бўлар бек бўлмайин жўн юрган.

Одамлар отланди, қандай қилайин,
Нечовлари қилиб ётир пушаймон,
Илоҳим амалдор бўлмай ўлайин,
Жон шириндир, энди қандай борайин?!

Бир тўполон бўлиб ётир,
От устида сатта ботир.
Қўрққани ҳам кўпдан қолмас,
Оҳ уришиб келаётир.

Бул урушга кирар, дейди,
Ажал етган ўлар, дейди,
Жуда энди қаттиқ кун-да,
Билмам қандай бўлар, дейди.

Ҳар қайси айтар таърифот,
Ғул-ғуланиб Чамбил элат,
Бу тўполонни эшитди,
Оға Юнусдай паризод.

Ўрдадан ташқари чиқиб,
От-абзални шайлаб турган,
Номдор Гўрўғли бош бўлган,
Бири-бирига дуч бўлган,
Урушга ўзин чоқлаган.
Бўлар энди ажаб ҳайрон,
Етиб келди пари-пайкон,
Йўл бўлсин қип савол сўрди,
Оға Юнусдай жонон.

Сўз айтар Гўрўғли номдор:
— Отландим, менда ихтиёр,
Ёв келибди устимизга,
Чпқиб урушмоқлик даркор.

Эл устида уруш бўлса,
Қандай кунлар бўлиб қолса,
Қимлар ўлиб, кимлар қолса,
Келган ёв ким, аниқ билса.

Оға Юнус Гўрўғлидан сўради:— Қандай ёв келибди? Гўрўғли айтди:— Қандай ёв эканини билмайман, атрофни олибди, Чамбил ўртада қолибди. Тўқсон тўпнинг оғзини Чамбилга қаратди. Энди тўп ётқирувига қараганда, Чамбилни тўпга тутмоқ бўлибди, ҳозир олов бермай турибди. Оға Юнус айтди:— Унча тўп бўлса, қандай борасан ёвга? Гўрўғли айтди:— Бунда тўпи бор экан, деб қамалиб турамизми, бекорга ўламизми. Бу тараф тортиб келибди, бунинг дамини еб турамизми? Бундай зўр десанг, қанча девларнинг, зангиларнинг бошини кесиб юрганман, э, паризод, ўзинг кўрганинг йўқми, ўзинг ҳам борсан. Кўҳи Қофда, Шаҳризарда ўн лак девнинг бошини кесганимда қаёқда эдинг?! Қорадевини бандга тушириб, бойлаб олиб, ҳайдаб келганимдан ҳам хабаринг бор эди. Буларнинг ваҳимаси [нима], ким бўлса, одам жинсидан-да. Девнинг ҳавода учадигани ҳам бўлади, оёғинда юргувчи ҳам бўлади, от-асбоб билан юргувчи ҳам бўлади. Бу келган ёв девлар жинсидан бўлмаса, бекорга тўп судраб юрмайди. Дунёда номи бор кишининг душмани бор. Кўп душманнынг бирови келгандир-да, кўнглида бир гапни маъқул қилгандир-да,— деди. Шунда Оға Юнус айтди:— Бу ёвни қараб билмасангиз, билайин, ким эканини айтайин, сизга аниқлаб берайин.

Париқлар ичинда Оға Юнусга одат эди. Гўрўғлига ватан қилмасдан илгари подшолик давлатин сўраб турарди. Буларнинг шундай қуръаси бор эди. Қуръаси тирноғида; тирноғига қараса, дунёда нима воқеа борин билиб турар эди. Шунда: «Қандай ёв экан, билиб берай бўлмаса»,— деди. Оға Юнус ҳар тарафга назар солиб, тирноғига қараб, бу ёвни аниқ билиб:— Ў, сенинг қирадиган одамларинг эмас, ўзингнинг бош бекларинг келибди,— деб Гўрўғлига панд-насиҳат қилиб, бу сўзларни айтаяпти:

Лодон бўлиб сен кўнглингни бўлмагин,
Қайта бошдан оғир кунда қолмагин,
От-абзалинг шайлаб уруш қилмагин,
Бу анжомда сира дучор бўлмагин.

Келган бунда билсанг Румнинг шоҳи,
Рухсат берган бунга Рум подшоҳи,
Олдида биргадир қанча сипоҳи.

Беклик қилиб сен [ҳам] Румга қарайсан,
Бирга бўлса подшомиз деб сўрайсан,
Тиг тортиб олдига қандай жўнайсан?!

Уйла, хоним, сенинг бу ишинг бекор,
Бу боришингдан бўлса хабардор,
Вайрон бўлиб кетар бунда шаҳарлар,
Йўқ бўп кетар сенда турган ихтиёр,
Қўлингдан келмайди, бу ишинг бекор,
Албатта бош эгиб бормоғинг даркор,
Чиқиб борсанг, сен бўласан гуноҳкор.

Бу тухматни Авазга қилган Сардор,
Сардор касофатини сўраб келарлар,
Бўлган ишдан сендай хоним беҳабар,
Бирга турган Аваз ўғлининг зўрабор,
Сўрамасдан қилиб эдинг гуноҳкор.

Аваз йиғлаб ул бекларга бортанди(р),
Бўлган ишнинг барин хабар қилганди(р),
Авазнинг ишини ҳақиқат билиб,
Сенга душман қанча лашкар келганди(р),
Сиёсатга тўпни қуриб турганди(р),
Яксон қилиб юбормоқ халқи Туркманди.

От-абзаллик чиқиб борсанг сен,
Қайда борсанг, сени қувиб тутадн,
Аввал сени тўлга бойлаб отади,
Амалдоринг сарсон бўлиб ётади,
Шу касофат Сардорбекдан ўтади,
Бир иш бошлаб, ажаб ишни қилгансан.
Билмадим, у ишлар қандай мазаси,
Энди бор душманларнинг иззаси,

«Ҳақ эгилар, синмас» деган бир гап бор,
Мана, хоним, чиқди гапнинг тозаси.

Аваз учун, хоним, сенга йиғладим,
Ора тушдим, сира қабул қилмадинг,
Шу туҳмат эканин шў вақтда билдим,
Ора тушиб сенга қанча гапирдим,
Сен қабул қилмадың, сиёсат қилдинг,
Ана бидоҳатни бу ерда кўрдинг.

Менманликман сен кунингни ўтказиб,
Аваз келган Рум шоҳини етказиб,
Одамларинг шайлаб бунда турасан,
Менманликман ўтган сендан хатолик,
Сўраганда нима жавоб берасан,
Уяласан, изза бўлиб турасан.

Бўлмаган иш, гуноҳкор қилдинг уни,
Ора тушдим, сўкиб уялтдинг мени,
Ўлмасин деб мен ҳам билдириб сени,
Йўқ бўп кетмасин деб Туркманнинг эли,
Отдан туш, шаштингдан қайт, мард ўғлон!

Вайрон бўлмасин-да турган мазгилинг,
Улар нима, бегумон маълумдир ҳолинг.
Аччиғланса, билмаганинг билдирар,
Дўст йиғлатар, душманингни кулдиран,
Албатта уларга бир элчи юбор,
«Элчига ўлим йўқ» деган гап бор,
Элчи бориб сенинг сиринг билдирар.

Подшоларнинг қатнаб юрар элчиси,
Элчиларнинг бўлар экан тилчиси,
Бориб сўз айтсин-да хон арзачиси,
Ҳеч маҳалда хат кўтарарга ўлим йўқ.

Кўнгилдаги сирин шунда айтади,
Билиб келса, сенга хабар этади,
Бу туришда чиқиб борсанг, султоним,
Сендай хоним бу дунёдан ўтади.

Биласанми Румнинг шоҳи зўрабор,
Қанча бўлсанг, бўлолмайсан баробар,

Сен тананга ўйлаб кўргин, султоним,
Ҳар гап бўлса, ўзингдадир ихтиёр.

Айтайин сўзимни қабул қиласан,
Сен қабул қилмасанг, билгин, ўласан,
Чиқиб борсанг, шунда уруш қилсанг,
Жудо бўлиб қоласан мазгилларнингдан.

Зўр кншига тан бермаклигинг даркор,
Менманлик савдоси бошингга битар,
Кўп сўзларни айтар мендай парилар,
Шердил бўлмасин-да, эрларни қайтар,
Бу сўзларни айтди мендай гажакдор.

Бу сўзни эшнтиб, Гўрўғли ўйланиб қолди. Оға Юнус бўлар воқеаларни билдириб: — Майли, тўрам, айтдим панду насихатни. Агар борсанг, вақти замонинг ўтди, ихтиёр, давлатинг кетди. Бормасанг, яхшилик иш билан бир гап бўлар. Қандай бўлса, катта беклар катта кечиримли бўлади, ўзлари ўйлаб бир иш қилади. Сени бу туришда омон қолади, деб ҳеч кўнглимизга келмади, — деб ўрдага қайтиб кетди. Шунда Гўрўғли йигитларига қараб, бир-икки оғиз сўз сўраб турибди:

Эр йигитлар, беринг энди маслаҳат,
Оғир иш бошимга тушди, қабоҳат,
Борамизми, турамизми, жамоат.
Баримизнинг каттаси Рум подшоси,
Душманлик кўрсатиб бунда келибди.

Мен ўйлайман унга боришлик бекор,
Қирқ бир аломат қирғин бўлса бу ерда,
Ўйласак, бизларни қилар гуноҳкор,
Маслаҳат бер, бирга турган йигитлар,
Ҳар гап бўлса сизлардадир ихтиёр.

Қандай кунда баринг бирга турасан,
Уруш бўлса сен бошингни берасан,
Яхши-ёмон бўлиб турган кунларни,
Мендай мардман ўзинг бирга кўрасан.
Гоҳи шодмон, гоҳи ғамгин бўласан,
Ҳамманг ҳам Гўрўғли сирий биласан,
Оға Юнус сўйлаб кетди кўп сўзни,
Маслаҳат шу, нима жавоб берасан?

Неча сўзни унда Гўрўғли айтди,
Тўп-тўп бўлиб қилади маслаҳатди,
Бир нечаси маслаҳатни беради,
Оға Юнус аёл бунда сўзлади.

Румнинг шоҳи душман бўлиб келади,
Ўзини мард, бизни номард билади,
Мана Чамбил бу ўртада қолади,
Уруш бўлса, кимга худо беради.

Биз ўлганда, улар омон қоламиз,
Қон тукмай, бош эгсанг, қандай бўлади?!
Мардман, деб қандайин лоф уради,
Мард киши бўйин эгмас ҳар кимга,
Ундан кейин ҳолинг қийин бўлади.

Бир нечалар шундай маслаҳат берди: — Оға Юнус аёллик қилиб гапирди, бизлар ҳам мард деб юрган, ҳар ердан обрўмизни олган, душманга иш кўрсатиб обрўлик бўлиб келган, марднинг бири бўлиб юрган. Бу ёв ҳозир бизга тараф тортиб келган. «Эгилган бўйинни қилич кесмайди» деган гап бор. Биз оға Юнуснинг айтишига қараганда, уруш ҳаваси қилмай, ёв-яроқни олмай, бир ёқдан таъзим қилиб олдига чиқиб борсак, сипоҳининг одатини киши билиб бўлмайди, бекорга бориб қўлга тушиб қолсак, қандай ланқага эга бўламиз. Чамбилда қўрғон сўраб, соп ботирлар йигилиб, бир мамлакатнинг каттаси бўлиб турган Гўрўғли шундай бўлди, деган ланқага қоламиз. Бир неча айтади: — Бузмакорлик қилма, бекорга сан ҳам касофат бўлиб юрма. Яхшилик ёғини кўра бер. Урушсанг, бундан ҳам бўлак ёв чиқар. Ботир бўлсанг, сўнгра майдонда бориб тура бер. Ҳозир одамларнинг ихтиёрига қараб ишни қила бер. Гўрўғли: — Буни бир синайик, элчи юбориб кўрайик, — деб буларни сынамоқ учун арза ёзиб, Қандаҳор юртидан келган Тўлак ботирга: — Бу келган одамлар сенга бир вақтда яқин бўлган, шу хизмат сенга лозим, — деб гапириб тургани:

Хизматимда бўлиб юрган,
Менинг инъомимни олган,
Бу хизматга тайёр бўлган,

Сен саман отингни мингин,
Арза олиб бориб келгин!

Чамбил шахрин қамаб турган,
Тўпи тўпхонасин қурган,
Бу қандай ёв бунда келган,
Сен аниғин билиб келгин!
Сўнгра бўлмасин пушаймон,
Ё дўстимикан, ё келган душман,
Бекор гапнинг фойдаси йўқ,
Бўлмайик-да бунда сарсон,
Ҳақиқатин билиб келгин!

Тўлак, бўлдинг бизга элчи,
Сарф бўлмасин эрнинг кучи,
Хизмат қилиб бўлгин тилчи,
Сўз тозасин билиб келгин!

Билмаймиз қандай аломат,
От чопилиб бир аросат,
Билар-билмасдан сўз айтиб,
Бўлиб қолмасин қиёмат,
Ҳақиқатин билиб келгин!

Биз турармиз билсанг бунда,
Сен ҳам бориб келгин шунда,
Борсанг, сенга жавоб айтар,
Нима гапни билиб қайтар,
Сен ҳам бир лочиндай шунқор,
Билиб келгин на ихтиёр.

Ҳар ким гапирар ҳар сўзни,
Борми, йўқми кўрасан-ку,
Чамбилбеллик бек Авазин;
Бу келган қандай шунқорди(р),
Бу орада бир гап борди(р),
Сен бизга олиб келгин
Улардан бўлган хабарди!
Номдор Тўлак, бориб келгин,
Элчини ўлдирмайди,
Сен сесканмай юриб келгин,
Қорасини билиб келгин!

Бу сўзни Гўрўғли айтди,
Тўлак ботирни жўнатди,
Ботир Тўлак мўшиб отди,
Чамбилбелдан жўнаб кетди.

Тўлак борар шундай қараб,
Кўп ёвни бунда оралаб,
Бир нечалар сўз айтади:
«Ажали етган баччағар;
Биров сени нобуд қилар,
Қилич билан биров урар,
Бу юришинг қандай бўлар?!»
Қулоқ солмайди эр Тўлак,
Боради чодирга қараб.

Чодир-чаманлар тикилган,
Ҳар чодир бекларга тўлган
Бораётган Тўлак полвон;
Зўр йигитнинг бўлар кучи,
Тўлак ҳам юрган арзачи.

Ўзини ҳар ёна солиб,
Гўрўғлининг арзасин олиб,
Чодир каттасин саралаб,
Беклар ўтирган чодирга
Тўлак ботир яқин етди.
Бир сипоҳи бу чодирдан,
Чиқиб ҳам рўпара бўйти:
— Келгин, йигит, не гаи борди(р)?
Чиқариб бергандир хатди.
Элтиб ул замон сипоҳи
Қосимхон қўлига тутди.
Аваз билан бу Қосимхон,
Хатни ўқиб кўрар султон,
Хат ёзгандир Гўрўғлихон.

Хат устига хатлар ёзиб,
Гўрўғлининг бағрин эзиб,
Кўнгилдаги бу кай қолса,
Кетар бундан халқи тўзиб.

«Чамбил юртин нуратамиз,
Вайрон қип бундан кетамиз,
Чамбилда ном кўтарганинг
Улу қизин йиғлатамиз.

Танимай Аваз улини,
Биз кўрайик Гўрўғлини.
Қандай бўпти бунинг боши,
Иғвогарлик унинг иши.
Нобуд бўлиб бунда кетар
Чамбил шаҳрида кўп киши.

Бирга келган бу Авазхон,
Ўзи ёлғиз марди майдон,
Авазга тўхмат иш қилиб,
Эсига олмас Гўрўғлихон.
Бу хизмат тўхмат бўлган,
Талаб қилиб Аваз келган,
Уруш қилса, мана майдон».
Хатда бор Авазнинг сўзи,
Омонми, — деб, — улу қизи.
«Фарзандини эсга олган
Ғамгинликда кун кечирган.

Сўрамасдан зарби ўтиб,
Ном кўтарган Гўрўғлихон,
Энди тоза ўйлаб кўрсин,
Бош кетиб бўлар сарсон».
Бу сўзларини ёзиб энди,
Ўзатди бунда Қосимхон.

Бир снпоҳи олиб хатни
Тўлакнинг қўлига тутди.
Нима деган хатда энди,
Тўлак билмай олиб борди.
Гўрўғли қошига етди,
Ҳаммаси ўрнидан туриб
Нима гап деб сўраб қопти.

Тўлак айтар кўрганини,
Ул чодпрда турганини:
— Мен ҳам кўрдим ўтдай ёниб,
Рум подшоси ўтириб,
Аваз билан бирга бўлиб.

Келган, хоним, Аваз улинг,
Подшо билан ёвлаб келган
Асли сенинг жони-дилинг,

Қилиб бўлмас унга майдон,
Агар, хоним, душман бўлсанг,
Тўкилар бунда қизил қонинг.
Хароб бўлади элатинг,
Мен ҳам кўриб фаҳмладим,
Кетар қўлдан мамлакатинг.
Хоним, келмайди қувватинг,
Хатни ўқиб ўйлаб кўргин,
Бекор бўлар ҳаракатинг,
Жойда қолсин Чамбил юртинг.

Бу хатни ўқиб кўриб:— Оға Юнуснинг сўзи тўғри
чиқди. Бояги туришда борсак, билмасдан бориб уруш
қилсак, бекор ҳалак бўламиз экан, балки элни қўлдан
берамиз экан. Энди бир иш бошлайик, бу бўйни йўғон-
ликни ташлайик, — деб бу хабардан Гўрўғли сесканиб,
йигитларига қараб, бир сўз айтиб турибди:

Менманликни, беклар, ташланг,
Яхшилик йўлларга бошланг,
Устимизга келган ғолиб,
Қилични бўйинга солиб,
Отли эмас, яёв бўлиб,
Чиқайик беклар олдига.

Ҳаққа етган энди нолам,
Обод бўлсин кулбахонам,
Келган бўлса, биз кўрайик,
Чиқиб бунда Аваз болам.

Аваз борда Чамбил обод,
Аваз кетди — бизга меҳнат.
Қуриб кетсин бунда Сардор,
Бўлсин унга бир қиёмат.
Ўнгу сўлга қараманглар,
Сира менманлик қилманглар.
Ҳамма бу сўзни билиб,
Отдан пиёда бўлиб,
Шул замонда бошни эгиб,
Чиқди Чамбил қаласидан.

Босиб ётибди кўп лашкар,
Буларда нима ихтиёр,
Чамбилбелдан чиқиб беклар,

Бораётир сатта ботир,
Кўзига кўринди чодир,
Беклар чодирга борди.

Аваздай ўғлини кўриб,
Бул танига ларза кириб;
— Пушаймон қип, бунда туриб,
Кетдинг мендан жудо бўлиб.

Ҳақ таоло бергай омон,
Кетсин биздан қайғу-туман,
Неча вақтлар жудо бўлган,
Қўришайлик, Аваз ўғлон.

Кечириб Аваз хатосин,
Кўриб Гўрўғли отасин,
Инграниб ўрнидан турди;
Ота-бола бўлиб юрган,
Кўришиб-сўрашиб қолди.
Ўтгаи ишларга Гўрўғли
Қўп пушаймонлар қилди.

Аваздай қўзим, арзим бор,
Келибсан сенда ихтиёр,
Беклик давлатим сеники,
Сенда қолсин бу кирдикор.
Ўғли-қизинг омон турган,
Оға Юнус сўраб юрган,
Кўтоҳлик ўтди, Авазхон,
Ўзинг билан бирга юрган,
Баҳодирлар гувоҳ бўлган.

Бирга юр Чамбил тахтима,
Сен келдинг менинг бахтима,
Юринг энди, марди майдон.
Қимирламай ётсин лашкар,
Сизларда бўлсин ихтиёр,
Рум подшосининг ули —
Қосимхон дейди зўрабор.

Гўрўғлибек кўнглин хушлаб,
Келди бунн тахтга бошлаб,
Кўнглида сўзин билдирди,

Беклигини Авазга бериб,
Тахтга Авазни миндирди.

Аваз ўғлон бунда келиб,
Бола-чақасини кўриб,
Қайта бошдан хурсанд бўлиб.
Аваз бек бўлиб қолди бунда,
Душман бўлган неча беклар
Турмай қочаётир шунда;

«Ихтиёр қолди Авазда,
Қулоқ солмас айтган сўзга.
Қабул қилмас сира бизни,
Кек олмай қўймас Авазни.
Бул Авазга навбат етди,
Ўлдиради қўймай бизни».

Бир ажойиб Чамбил шаҳар,
Бош душмани Аҳмад Сардор
Гўрўғлини ўлди, дебди,
Ҳар нима бўлган беклигин
Бул Авазга берди, дебди.
Бунда одам турса ўлар,
Авазда қолди ихтиёр;
Қочаётир Аҳмад Сардор,
Дуч бўлмайик-да Авазга.
Баччағарнинг иши бошқа,
Қочаётир тоғу тошга.

Авазхоннинг сўйлар сўзи
Отаси қошига келди
Бунда қолган улу қизи.
Ўсган жойларини кўриб,
Аваз ўғлон шодмон бўлиб,
Бири-биридан айрилиб,
Адашган бари тонишиб.

Қилди Авазхон ғайратди,
Неча ёмон кунлар ўтди,
Бир-бириман дуч бўлиб,
Рум шоҳи бирга туриб,
Неча кунлар бунда ўтди.

Югуриб қилиб хизматди,
Келган лашкар элга қайтди.
Неча кун бу ерда бўлиб,
Қосимхон билан Ашурбек
Бул ҳам бирга жўнаб кетди.
Адашганлар топишиб,
Етга бало ёпишиб,
Муроду мақсадга етди,
Шундай бўлиб бу сўз ўтди.

Бу сўзларнинг бири ёлғон, бири чин,
Вақти хушлик билан ўтсин кўрган кун.
Авазхон элига келди шу бугун.

Айтади бир неча насиҳатди,
Гўрўғлига берган изза-уятди,
Аваз душманлари бош олиб кетди,
Фозил шоир айтади таърифотди,
Шундай бўлар сипоҳининг одати.

Бек бўп келиб қолди Чамбилнинг марди,
Гўрўғлининг жудо бўлган фарзанди.
Энди туриб яна қилади суҳбат,
Яна келди бунга айёми давлат.
Нечовлар келди Авазни кўриб,
Чамбил мамлакати нқболли бўлиб.

Обод бўлар мардларнинг кирдикори,
Ўрдага етишди Аваз шунқори,
Бир вақтда Аваз қочиб кетганди,
Йиғлаб қолган эди Авазнинг ёри.
Гуноҳкор бўп бунинг улу қизлари,
Ўрдага борганда Авазни кўрди.

Қўнглида кун чиққандай бўп Интизор,
Пайдо бўлди бунда давлатли шунқор,
Ўғлин бағрига олиб бу қайсар,
Ўрдада кеп сўрашади ойимлар,
Ҳар гап бўлса Аваздадир ихтиёр.
Тенг-туши, қариндоши кўради,
Хон Гўрўғли қошида ўлтиради,
Ёмонларнинг жазосини беради,
Шундай қилиб Чамбил элни сўради.